

**T.C.
NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**OSMANLI DİPLOMASİSİNDE DÖNEMSEL
DEĞİŞİMİN DİNAMİKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdulgafur LEVENT

**Enstitü Anabilim Dalı : Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sühâ ATATÜRE

ŞUBAT - 2018

T.C.
NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

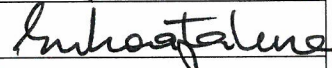

OSMANLI DİPLOMASİSİNDE DÖNEMSEL
DEĞİŞİMİN DİNAMİKLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdulgafur LEVENT

Enstitü Anabilim Dalı : Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler

Bu tez 13/02/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. SÜHA ATATÜRE	Başarılı	
Doc. Dr. Poyraz GÜRSÖN	Başarılı	
Yrd. Doç. Dr. Tank DEMİR	Başarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Abdulgafur LEVENT

13.02.2018

ÖNSÖZ

Bu tezin hazırlanma sürecinde çalışmamı sahiplenip beni yüreklendiren ve tüm çalışma süreçlerimi titizlikle takip eden, bilgi, birikim, tecrübe ve kıymetli zamanını benden esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Süha ATATÜRE'ye teşekkürlerimi ve saygılarımı minnetle arz ederim. Bu vesileyle söz konusu çalışmamda sabır ve tahammüllerinden dolayı sevgili aile efradıma ve yapıcı eleştirilerinden ötürü değerli arkadaşlarıma ve öğrenme sürecime katkısı bulunan bütün hocalarıma sevgi, saygı ve şükranlarımı sunarım.

Abdulgafur LEVENT

13.02.2018

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: DİPLOMASİ'NİN MENŞE-İ	7
1.1. Diplomasi Kelimesinin İhtikakı (Lügat ve İstılah Anlamları)	7
1.2. Diplomasinin Tarihsel Süreci.....	9
1.2.1. İlk Dönem Diplomasisi	11
1.2.2. Eski Yunan Diplomasisi	13
1.2.3. Roma Diplomasisi.....	13
1.2.4. Bizans Diplomasisi	15
1.3. Diplomasi ve Dinler	17
1.3.1. Diplomasinin Dinlerden Etkilenmesi.....	18
BÖLÜM 2: OSMANLI DİPLOMASİSİNİN İNŞASINDA KAVRAMSAL ALT YAPI VE KURUMSALLAŞMA SÜRECİ	24
2.1. Osmanlı Diplomasisinin Kavramsal Altyapısı.....	24
2.2. Osmanlı Diplomasisinin İnşasının Referansları.....	28
2.3. Osmanlı Diplomasisinin Kurumsallaşma Süreci	30
2.3.1. Osmanlı'da Klasik Dönem Ad Hoc Diplomasisi.....	32
2.3.2. Osmanlı'da Sürekli Diplomasi Dönemine Geçiş.....	37
2.3.4. Osmanlı'da Modern Diplomasiye Geçiş.....	43
BÖLÜM 3: OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞ VE YÜKSELİŞ DÖNEMİ DİPLOMASİSİ	47
3.1. Osmanlı Devleti'nde Diplomasinin Uygulanışı Bakımından Yapısal Dönemler	47
3.1.1. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Daimi Elçiliklerin İkamesine Kadar Olan Dönem (1299-1793)	47
3.1.2. Daimi Elçiliklerin İkamesinden, Viyana Kongresi'ne Kadar Olan Dönem (1793-1815)	50

3.2. Siyasal Dönemler Bakımından Osmanlı Devleti Diplomasisi	52
3.2.1. Osmanlı'nın Kuruluşundan Konstantinopolis'in Fethine Kadar Olan Dönem (1299-1453)	53
3.2.2. Konstantinopolis'in Fethinden Zıtvatorok Antlaşması'na Kadar Olan Dönem (1453-1606)	56
3.2.3. Zıtvatorok Antlaşması'ndan Karlofça Antlaşması'na Kadar Olan Dönem (1606-1699)	60
3.2.4. Karlofça Antlaşması'ndan Küçük Kaynarca Antlaşmasına Kadar Olan Dönem (1699-1774)	60
3.2.5. Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan Paris Antlaşması'na Kadar Olan Dönem (1774-1856)	63
BÖLÜM 4: OSMANLI DEVLETİ'NİN DURAKLAMA VE GERİLEME DÖNEMİ DİPLOMASİSİ.....	66
4.1. Duraklama ve Gerileme Dönemi Osmanlı Diplomasisi.....	66
4.2. Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri ve Diplomasisi	68
4.3. Osmanlı Devleti'nde Bağımsızlık Hareketleri ve İsyanların Diplomasie Etkisi ...	69
4.3.1. Bosna-Hersek İsyanları	71
4.3.2. Sırp İsyanları	73
4.3.3. Karadağ İsyanları	73
4.3.4. Bulgar İsyanları.....	74
4.3.5. Ermeni İsyanları	75
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA	83
ÖZGEÇMİŞ.....	89

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AE	: Ali Emiri
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
CC	: Celle Celaluhu (Allah'ın Şanı Yücedir)
C	: Cilt
ÇEV	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
HÜTAD	: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi
HZ	: Hazreti
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İÖ	: İsa'dan Önce
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
K	: Küçük Boy Kitap
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
OTAM	: Osmanlı Tarih Araştırmaları Merkezi
RA	: Rediyallahu Anh (Allah ondan razı olsun)
s	: Sayfa
S	: Sayı
SAV	: Sallallahu Aleyhi Vesellem (Allah'ın Salat ve Selamı Hz Muhammed'in üzerine olsun)
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTD	: Tapu Tahrir Defteri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
VB	: Ve Benzeri

Tezin Başlığı: Osmanlı Diplomasisinde Dönemsel Değişimin Dinamikleri	
Tezin Yazarı: Abdulgafur LEVENT	Danışman: Prof. Dr. Süha ATATÜRE
Kabul Tarihi: 13 Şubat 2018	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 89 (tez)
Anabilimdalı: Siy. Bil. Ve Uluslararası İlişkiler	Bilimdalı: Siy. Bil. Ve Uluslararası İlişkiler
<p>Osmanlı Devleti, kendinden önceki Türk-İslam Devletleri, Roma ve Bizans İmparatorluklarından etkilenmekle birlikte, kendine ait kurumlar, yönetim biçimi, siyaset, dış politika ve diplomasi anlayışı oluşturarak, zaman içerisinde bir beylikten cihanşümul bir devlet konumuna yükselmesinin en önemli nedenlerinden biri de, kuruluşundan itibaren uyguladığı diplomasi anlayışıdır.</p> <p>Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle olan münasebetleri incelendiğinde, 1699 Karlofça Antlaşması'na kadar üstün ve baskın taraf olmayı devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Mezkûr antlaşmadan sonra Osmanlı, savaşlarda eski üstünlüğünü gösteremediğinden, kayıp vermeme, mevcudu muhafaza ve kaybedileni telafi etme adına, ad hoc diplomasi tutumundan vazgeçerek, karşılıklı diplomasiyle denge politikası uygulayarak kayıpların telafisi yolunu izlemiştir.</p> <p>Bu çalışmada, Osmanlı diplomasisinde meydana gelen değişimi tetikleyen unsurlar, dönemsel olarak incelenmiştir. Ayrıca, askeri ve ekonomik güç unsurlarının zamanla tezyifi, milliyetçilik ve dinin Osmanlı diplomasisine etkileri araştırılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde, diplomasi kelimesinin menşe-i, lügat ve ıstılahı anlamları, diplomasi tarihsel süreci, dinlerden etkilenmesi araştırılarak zikredilmiştir. İkinci bölümde, Osmanlı diplomasisinin kavramsal altyapısı, inşasının referansları ve kurumsallaşma süreciyle birlikte, modern diplomasiye geçiş izah edilmiştir. Üçüncü bölümde, Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemi diplomasisi, yapısal ve siyasal dönemler şeklinde araştırılmıştır. Dördüncü bölümde ise, duraklama ve gerileme dönemi diplomasisi, Osmanlı'da bağımsızlık ve ıslahat hareketleri, isyanların diplomasiye etkisi ve diplomaside kırılma oluşturması ortaya konulmuştur. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda diplomasi siyaset üzerinde olumlu olumsuz etkileri/dönemsel değişimi tetikleyen dinamikleri araştırılmıştır.</p> <p>Bu çalışmalar neticesinde, Osmanlı İmparatorluğu diplomasisinde kurumsal ve işlevsel önemli değişikliklerin konjonktürel olarak yaşandığı ve uygulandığı sonucuna varılmış ve dönemsel izah edilmiştir.</p>	
Anahtar Kelimeler: Diplomasi, Osmanlı, Ad Hoc, Name-i Hümayun	

Title of the Thesis: Dynamics of Periodic Change in Ottoman Diplomacy	
Author: Abdulfafur LEVENT	Supervisor: Prof. Dr. Süha ATATÜRE
Date: 13 February 2018	Nu. Of pages: v (prep.) + 89 (main body)
Department: Pol.Sci. and International Relations	Subfield: Pol.Sci. and International Relations
<p>One of the most important reasons for the rise of the Ottoman State from a Beylik to a Global State over time, while being influenced by the previous Turkish-Islamic States, Roman and Byzantine Empires, and creating its own institutions, governance style, politics and an understanding of foreign policy and diplomacy, is the understanding of diplomacy that had been practiced since its foundation.</p> <p>An analysis of the Ottoman State's relations with other states reveals that maintained its position as the superior and dominant party until the Karlowitz Treaty in 1699. Following the aforementioned treaty, the Ottoman Empire, being unable to demonstrate its previous predominance, abandoned its ad hoc diplomatic approach and followed the path of compensating losses by applying mutual diplomacy with a policy of balance in order to prevent losses, preserve what it had and compensate what had been lost.</p> <p>In this study, the elements that triggered the change in the Ottoman diplomacy have been examined according to periods. Also, the derision of military and economic power elements over time, and the affects of nationalism and religion on the Ottoman diplomacy have been researched. In the first chapter of the study, the root and the lexical and terminological meanings of the word diplomacy, the historical process of diplomacy, and the influences of religions have been researched and mentioned. In the second chapter, the conceptual infrastructure of Ottoman diplomacy, the references of its construction and the process of its institutionalization have been explained along with the transition to modern diplomacy. In the third chapter, the diplomacy of the Ottoman Empire during its rise and classical age has been examined as structural and political periods. In the fourth chapter, diplomacy during the periods of stagnation and decline, independence and reform movements in the Ottoman Empire, the effect of rebellions on diplomacy the fact that they caused a fracture in diplomacy have been asserted. Thus, the negative and positive effects of diplomacy on politics/its dynamics that triggered the periodic change in the Ottoman Empire have been investigated.</p> <p>As a result of these studies, it is concluded that significant institutional functional changes in the diplomacy of the Ottoman Empire were conjuncturally experienced and practiced and it has been periodically explained.</p>	
Keywords: Diplomacy, Ottoman, Unilateral Diplomacy, Sultans' letters	

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, tarih sahnesine küçük bir uç beyliği ile adım atmış, kendinden önceki Türk-İslam Devletleri ile Roma ve Bizans İmparatorluklarından etkilenmiş, zaman içinde kendine münhasır kurum ve yapılar inşa edip geliştirerek, üç kıtada hüküm sürmüş bir imparatorluk konumuna gelmiştir. Yaşamını idame ettirdiği coğrafya ve farklı dil, din ve milletten müteşekkil unsurları bir arada tuttuğu göz önünde bulundurulduğunda, uzun müddet ayakta kalabilmesinin nedeni; oluşturduğu kurumları, siyaseti ve uyguladığı diplomasi anlayışıdır.

Diplomasi, hiç şüphesiz birbirinden çok farklı toplulukların arasında münasebet kurmaya vesile olan hususların en başında olanıdır. Tarihin her döneminde dil, din, ırk, örf ve adetleri farklı olsa da, çeşitli yöntemlerle; bazen savaşların sona ermesi, bazen vuku bulan olumsuzlukların izalesi, bazen de olumlu ve karşılıklı çıkar ilişkileri kurmaya yarayan diplomasi, günümüze kadar uygulanmış ve geleceğe yönelik de hiç kuşkusuz en zirve araç olarak kullanılmaya devam edecektir. Diplomasi müessesesi, toplulukların-milletler ve devletlerin aralarında meydana gelen sorunların ve uyuşmazlıkların giderilmesi ya da azaltılmasına yardımcı olmak üzere kullanılır.¹ “Diplomasi sözcüğü sağgörü, düşünce ve anlayış kavramlarına bağlıdır. Güç politikası makinesinin dişli çarklarını yağlayan ve böylelikle dış ilişkilerin pürüzsüz bir biçimde yürümesini sağlayan diplomasi, aracı olmaktadır. Diplomasinin varlığı, uluslararası ilişkiler alanında yalnızca bir ayrıntı değil bir zorunluluktur.”² Diplomasi, barışçı bir manayı bünyesinde taşısa da “kuvvet” kavramı ile yakından alakalı olmuştur. Güçlü olan devletler, istediklerini ya savaşarak elde etmişler ya da diplomasiyi hükmedici-yaptırıcı ve dayatma olarak kullanmıştır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de halen gücü elinde bulunduran ülkelerin istek ve arzuları (adil veya gayri adil) yerine getirilmekte ve diplomasisi işlevsellik kazanmaktadır. Güçsüz, haklı da olsa diplomasiyi iyi kullanmakla yaşayacakları olumsuzlukları ya tehir ettirebilmekte veya kısmi olarak azaltabilmektedir. “Zor oyunu bozar” atasözünde zikredildiği veçhiyle, “güç”te diplomasiyi işlettirir.

¹ Hüner Tuncer, Eski ve Yeni Diplomasi, 2. Basım, Ankara: TDV İSAM Kütüphanesi, Dem. No: 33071, 1995, s. 9.

² Tuncer, s. 11.

Osmanlı Devleti diplomasisinin dönemsel seyri, yükselişi, durağanlığı, düşüşü-çöküşü incelendiğinde; değişimin, Osmanlı Devleti'nin gelişimi ile doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Belli dönemlerde Osmanlı'da diplomasi, kurumsal olarak görülme de, güçten gelen üstünlük ve savaşla istediğini yapabildi ve yaptırabildi. Bazen bir name-i hümayunla talep ve arzusunu yerine getirebilme gücüne sahipti. Örneğin, Fransa Kralı I. François ile Alman İmparatoru-İspanya Kralı Şarlken arasında 24 Şubat 1525 yılında yapılan savaşta, I. François yenilmiş ve Şarklen I. François'ı Madrid Kalesi'nde hapsedmişti. Fransa Kralı ve annesi Louise de Savoys çareyi Osmanlı Devleti'ne, Kanuni Sultan Süleyman'a mektup yazarak yardım talep etmekte bulmuştu. I. François'in annesi, Kanuni'ye bir mektup göndererek, oğlunun esaretten ve Fransa'nın istiladan kurtulması için yardım istemişti. Mektuba cevap veren Kanuni, kendinden yardım talep edene yardım etmek istiyordu. Kanuni, Macaristan'a indirilen bir darbenin Şarklen'e bir gözdağı olacağını ve dokunacağını bildiğinden, ayrıca Macarların İran'la olan ittifakı ve Osmanlı aleyhine faaliyet göstermeleri ve diğer kışkırtmaları yüzünden kendilerine bir ders verilmesini hak ettiklerinden dolayı Mohaç Ovası'nı Macarlara mezar etmişti. Akabinde Şarklen'e, Fransa Kralını serbest bırakmasını, bırakmaması halinde; "Mücahitlerimin atlarının ayak seslerini Berlin sokaklarında duyarsın" tehdidini içeren bir mektup gönderdi. Mektup Şarlken'e ulaşınca Fransa Kralını serbest bıraktı.³ Yine Kanuni Sultan Süleyman'ın Fransa Kralı I. François'a 12 Temmuz 1535'te göndermiş olduğu name-i hümayunda, "Ben ki, sultanü's-selatin, burhanü'l-havakin, tac-bahş-i husrevan-ı ruy-ı zemin, zıllu'llahi fil arzeyn Akdeniz'in ve Karadeniz'in ve Rumeli'nin ve Anadolu'nun ve Rum ve Karaman vilayetlerinin ve vilayet-i Zülkadriyye'nin ve Kürdistan ve diyar-ı Bekr'in ve Azerbaycan'ın ve vilayet-i Tatar'ın ve Şam'ın ve Haleb'in ve Mısır'ın ve Kuds-i Şerif'in ve Mekke-i mükerrerme ve Medine-i muazzama'nın ve Cidde'nin ve sair diyar-ı Arab'ın ve Yemen'in ve diyar-ı Acem'in ve darü's-selam-ı Bağdad'ın ve Basra'nın ve Müşa'sa vilayetinin ve Luristan'ın ve Tunus'un ve Cerbe'nin ve memalik-i maşırıkın ve diyar-ı mağrıbın ki aba-yı kiram ve ecdad-ı izamın – enarellahu berahinehüm – kuvve-i kahire ile feth eylediği niçe memleketlerin ve iklimlerin ve cenab-ı celalet-me'abım dahi tığ-i ateşbar ve şimşir-i zafer-nigarım ile feth eylediğim niçe memleketin padişahı ve sultanı Sultan Bayezid

³ Necdet Bayraktaroğlu, Tarihimizdeki Muhteşem Mektuplar, 4. Basım, İstanbul: Hayat Yayın Grubu, 2014, s. 186-190.

Han oğlu Sultan Selim Han oğlu Sultan Süleyman Hanım”⁴ şeklinde unvanı yer aldıktan sonra, ilgili devlet başkanına-krala herhangi bir sıfat söylenmeksizin, “Sen ki, Fransa Krallığı’nın Kralı François’sin”⁵, “Sen ki Françe memleketinin kralı Françesko’sun”⁶ hitabıyla Kanuni’nin mektupları kaleme alınırdı. Kanuni zaman zaman farklı hitap tarzlarını da kullanmıştır. Avusturya İmparatorları için, “Kidvet-i ümera’il-izami’l-İseviyye üsvet-i küberai’l-fiham fi milleti’l-Mesihyye muslih-i mesalih-i cemahirü’t-taifeti’n-Nasraniyye sahib-i ezyali’l-haşmet ve’l-vekar sahib-i delaili’l-mecd ve’l-iftihar...”⁷ şeklinde hayli uzun tutulmuş elkap yer almıştır. Aynı tarzda benzer elkap Leh Kralları, Venedik Doju ve Rus Çarı için de bazı farklılıklarla kullanılmıştır. Ancak güç kaybolunca hitap tarzı da değişecekti. 18. ve 19. yüzyıllarda kullanılan elkap “sen ki...” yerine “siz ki...”⁸ ifadeleri kullanılmakla birlikte “haşmetlü dostumuz”⁹ ve III. Selim’in İngiltere Kralı’na gönderdiği “Haşmetlu, muhabbetlu Büyük Britanya ve İrlandiya devleteyn-i müctemi’ateynin Padişahı ulu dostumuz Corcoyos-ı salis hazretleri”¹⁰ elkab’lı mektup, Abdülaziz ve II. Abdülhamid’in Amerika Cumhurbaşkanı’na, “Asaletlü, rütbetlü, meveddetlü dost-ı vila-iş’arımız cenapları”¹¹ ifadeleri de yer almıştı. “Viyana Beyi” olarak hitap edilen Avusturya-Roma İmparatoruna, “Kaiser” olarak hitap edilmiş, “Moskov Beyi”¹² olarak hitap edilen Rus Çar’ının “Çarlık” unvanı tasdik edilerek Çar olarak hitap edilmişti ve ilk defa “miknetlu (güçlü-kudretli) ulu dostumuz” ifadeleri de kullanılmaya başlamıştı.¹³

1699 yılına kadar olan name-i hümayun’lar ‘mühimme defterleri’ne, daha sonra yazılanlar ‘name-i hümayun defterleri’ne kaydedilmiştir. Osmanlı Arşivleri’nin en

⁴ Mübahat S. Kütükoğlu, Osmanlı Belgelerinin Dili, 3. Basım, İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, 1994, s. 148.

⁵ Bayraktaroğlu, s. 188.

⁶ Kütükoğlu, s. 150.

⁷ Kütükoğlu, s. 150.

⁸ Kütükoğlu, s. 151.

⁹ Kütükoğlu, s. 151.

¹⁰ Kütükoğlu, s.159.

¹¹ Kütükoğlu, s. 159.

¹² Kütükoğlu, s. 151.

¹³ Ali İbrahim Savaş, Osmanlı Diplomasisi, 1. Basım, İstanbul: 3F Yayınevi, 2007, s. 39-40.

önemli defterleri olan, hem padişahların gönderdiği hem de padişahlara gelen mektupların ve diplomatik niteliği olan belgelerin kaydedildiği defterler incelendiğinde, güçlü dönemde yazılan name-i hümayunlarla, zayıf ve güçsüz dönemlerde yazılan name-i hümayunların içeriği ve devlet idarecilerine kullanılan sıfatlar diplomasi açısından dönemsel olarak farklı olduğu görülecektir. Yapılan antlaşma ve muahedelerde de aynı içerik göze çarpmaktadır.

Osmanlı önce devlet, daha sonra da İmparatorluk olarak isimlendirilen, devleşmiş ve akabinde duraklayıp, sendelemeye ve gerileyip yıkılmaya başlayan süreç içerisinde, yüzlerce çatışma, yüzlerce siyasi olay ve yüzlerce diplomatik manevralar yaşanmıştır. Genel hatlarıyla, 620 yıl kadar hayatini sürdürmüş olan Osmanlı, çoğunlukla kendi güç ve imkânları, siyaseti ve diplomasisi ile büyüyüp gelişmiş-genişlemiş, uzun soluklu ve kapsamlı ittifakları olmamış ancak, buna mukabil karşısında, sıklıkla hem dini hem de siyasi bloklar, ortak cepheler oluşturulmuştu. Osmanlı, gerileme ve yıkılış döneminde, devletlerin gücünü göz önünde bulundurarak, denge siyaseti ve yeni reform politikaları denemekle birlikte, diplomaside de farklı manevralar uygulamış fakat ayakta kalabilmeye muktedir olamamıştır. Bu çöküş ve batışın, hem içte hem de dışta doğru gitmeyen yanlışlardan kaynaklandığı ve diplomasinin de buna paralel değiştiği-dönüştüğü gerçekçi bir değerlendirme olacaktır.¹⁴

Çalışmanın Önemi: Osmanlı Devleti'nin bidayetinden nihayetine kadar diplomatik anlamda pek çok olaylarla karşılaşmış olması, yıkıldıktan sonra hâkim olduğu coğrafya üzerinde ikame edilen devletlere, bilhassa Türkiye Cumhuriyeti'ne birçok miras bırakmıştır. Bu mirası diplomatik, idari, siyasi, askeri, kültürel ve toplumsal alanlara sirayet etmiş ve faydalanılmış bir miras olduğu söylenebilir. Osmanlı diplomasisi ile ilgili birçok araştırmalar yapılmış olsa da, henüz Osmanlı diplomasi-kültür mirasının büyük bir kısmının araştırılmamış-incelenmemiş olması bakımından, arşivlerde bulunan orijinal metinlerden de istifade edilerek yapılan bu çalışmamızın literatüre kazandırılması büyük önem taşımaktadır.

¹⁴ Kemal Girgin, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz, 3. Basım, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 2005, s. 13.

Çalışmanın Amacı: Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle olan siyasi-politik-diplomatik münasebetlerini güç unsuru (askeri-iktisadi), etnik ve dini yapılar bağlamında araştırmak ve incelemek suretiyle, yapılan antlaşmaların, yazışmaların, diplomatik müzakerelerin, name-i hümayunların çeşitli veçhelerinin günyüzüne çıkarılmasıyla diplomasinin siyaset üzerine pozitif ve negatif etkilerini ortaya koymak çalışmanın amacıdır.

Bu doğrultuda, Osmanlı Devleti diplomasisinin dönemsel değişimini tetikleyen dinamiklerin neler olduğunu ve Osmanlı'nın diplomaside üstünlüğünü kaybetmesine vesile olan ve çöküşünü hızlandıran nedenlerin, tarihi seyri içerisinde incelenerek, iç ve dış etkenler şeklinde izhar etmektir.

Bu çalışmada, diplomasinin sadece karşılıklı bir mükâleme ve yazışmadan ibaret olmadığını, diplomasiyi başarıya ulaştıran, olumlu neticelendiren hususun, onun arkasında muhakkak iktisadi ve askeri bir gücün olması gerektiğini örnekleriyle ortaya koymak bu çalışmanın amacıdır.

Çalışmanın Yöntemi: Osmanlı diplomasisinde dönemsel değişimin dinamikleri konulu araştırmada, yapılan çalışmada birincil kaynaklar incelenerek betimsel anlatım tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda yapılan literatür taramasında, mezkur konu ile ilgili arşiv belgeleri, tercüme eserler, kitap, makale ve diğer elektronik yayınlara ulaşılmış olup, söz konusu veriler incelenerek tasnif edilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, araştırmaya temel teşkil eden diplomasinin menşe-i, kelime anlamının lügat ve ıstılah anlamları incelenmiş olup, diplomasinin tarihsel süreci, ilk dönem diplomasisi, eski Yunan, Roma ve Bizans diplomasisi şeklinde ele alınmıştır. Diplomasinin dinlerden etkilenmesi hususu ve Osmanlı Devleti'nin gaza ruhu muhtasar olarak zikredilmiştir.

İkinci bölümde, Osmanlı diplomasisinin inşasında kavramsal altyapı, referansları ve kurumsallaşma süreci ortaya konularak, Osmanlı klasik dönem diplomasisi ile sürekli diplomasi dönemi izah edilerek, Osmanlı'da modern diplomasiye geçiş araştırılarak değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde, Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemi diplomasisi zikredilmekle birlikte, Osmanlı diplomasisinin uygulanışı bakımından yapısal ve siyasal dönemlerdeki değişimlere odaklanılmıştır.

Dördüncü bölümde ise, duraklama ve gerileme dönemi diplomasisi, Osmanlı'da bağımsızlık ve ıslahat hareketleri, isyanların diplomasiye etkisi ve diplomaside kırılma oluşturması ortaya konulmakla birlikte, muhtasar olarak Bosna-Hersek, Sırp, Karadağ, Bulgar, Ermeni isyanlarına değinilmiştir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda diplomasinin siyaset üzerinde olumlu/olumsuz etkileri, dönemsel değişimi tetikleyen dinamikleri araştırılmıştır.

BÖLÜM 1: DİPLOMASI'NİN MENŞE-İ

1.1. Diplomasi Kelimesinin İstikakı (Lügat ve İstilah Anlamları)

Diplomasi kelimesi eski Yunancada istimal edilen, “ikiye katlanmış ve imza edilmiş varaka, kâğıt belge” anlamına gelen “diploma” sözcüğünden istikak edilmiştir.¹⁵ “Diplomasi” ve “Diplomatika” kelimeleri aynı kökten türemiş olmaları bakımından birbirleriyle karıştırılmaktadır.¹⁶ Diplomatik, diplomatika; belgelerin özelliğini inceleyen bilim dalı olmakla birlikte, eski Grekçede “iki levha arasında yazılmış bir hukuk akdi”¹⁷ için de kullanılmıştır. Latince'deki karşılığı ise “tavsiyename veya salahiyet kağıdı”dır.¹⁸

Diplomasi, devletlerarası münasebetleri resmi temsilciler aracılığıyla yürütme sanatı¹⁹ ve devletlerin dış ilişkilerde siyasi etki aracı olarak kullandığı uluslararası ilişkilerin savaştan değil barışçıl yollarla yürütülmesi anlamına gelen bir kavramdır.²⁰ Bu bağlamda diplomasi kavramı ile dış politika arasında geniş anlamda ayırım yapmak doğru değildir. Ancak, dar anlamda da aynı manayı ifade etmemektedir. Dış politika, bir devletin uluslararası (beynelmilel) sistemden beklentilerini, bu yöndeki amaç ve çıkarlarını ifade ederken, diplomasi ise bu beklenti ve çıkarlara kavuşabilmek için kullanılan araç, gereç, söylem ve aynı zamanda uygulanan yöntem ve mekanizmaları ifade eder.²¹

Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğünde diplomasi; “uluslararası işleri düzenleyen antlaşmalar bütünü, yabancı bir ülkede ve uluslararası toplantılarda ülkesini temsil etme işi ve sanatı, bu işte çalışan kimsenin görevi, mesleği, bu görevlilerin oluşturduğu

¹⁵ Uğur Kurtaran, “Osmanlı Diplomasi Tarihinin Yazımında Kullanılan Başlıca Kaynaklar İle Bu Kaynakların İncelenmesindeki Metodolojik ve Diplomatik Yöntemler Üzerine Bir Değerlendirme”, OTAM, 38 Güz 2015, s. 108.

¹⁶ Savaş, s. 9.

¹⁷ Kütükoğlu, s. 3.

¹⁸ Kütükoğlu, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: 1994, Diplomatik, Cilt: 9, s. 360.

¹⁹ Savaş, s. 9.

²⁰ Timuçin Kodaman, Ekrem Yaşar Akçay, “Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye'ye Bıraktığı Miras”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2010, s. 83.

²¹ Savaş, s. 9-10.

topluluk, güç bir görüşme sırasında gösterilen ustalık ve beceriklilik”²² şeklinde tarif edilmektedir.

Diplomasinin kökleri tarih öncesi dönemlere kadar dayanmakta olup, kabileler, kavimler arasında cereyan eden niza, problem, sorun ve savaşları izale etmek, sonlandırmak, barışı ve huzuru temin etmek amacıyla kullanılmıştır. Ancak zaman içerisinde diplomasi, devletlerin siyasi, askeri ve ekonomi gücüne bağlı olarak değişmekle birlikte, diplomatik ilişkilerin çıkar ilişkisine dayalı²³ yönü ön plana çıkmıştır. İngiltere Başbakanı Lord Palmerston’un, “Bizim ezeli ve ebedi dost ile düşmanlarımız yoktur. İngiltere’nin menfaatleri ebedidir ve vazifemiz bunları gözetmektir”²⁴ sözü, diplomasinin değişik bir veçhesini ortaya koymaktadır.

Diplomasinin birçok farklı tanımları yapılmıştır. Lütfi Simavi’nin Siyaseti Hariciye adlı eserinde, “Devletler arasında münasebat, menafî ve muamelat-ı hal ve fasla matuf olan ilme “Diplomasi” ve bu mesail ile iştilal eden memurin devlete de “Diplomat” denilir. Binaenaleyh diplomasi münasebat-i siyasiye-i devliyenin hüsnü suretle tedviri fenni demektir. Yekdiğeriyle temasta bulunan ecnebi hükümetleri beyindeki muamelat, mesail ve müşkilatın, mukalemat ve müzakerat ile bir netice-i haseneye iktirani menfaat-ı umumiyyeden olduğundan diplomasi hukuku beynelmilel esasatına istinat eder. Milletlerin emniyet, istirahat, şeref ve haysiyetleri diplomatlara mevdu olup bu rical-i siyasiyenin birinci vazifesi vifak ve ahengin ve dolayısıyla sulh ve selametın idamesine çalışmaktır”²⁵ şeklinde tarif edilmektedir.

Diplomasi, devletlerin uluslararası menfaatlerinin, çıkarlarının barış muvacehesince gözetilip korunması, devletlerarası ilişkilerin barışçıl yol ve araçlarla yürütülme sanatı ve devletlerarası münasebetlerin müzakereler aracılığıyla sürdürülmesi, yürütülmesi işi şeklinde de tanımlanmaktadır.²⁶

²² T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.588705f99f03b6.12005229 (24.01.2017).

²³ Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik, 1. Basım, İstanbul: Küre Yayınları, 2001, s. 503.

²⁴ Bayram Soy, "Lord Palmerston'un Osmanlı Toprak Bütünlüğünü Koruma Siyaseti" HÜTAD 7, s. 142. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/345681> (24.01.17).

²⁵ Lütfi Simavi, Siyaset-i Hariciye, İBB Atatürk Kitaplığı, Osmanlıca Kitaplar Koleksiyonu 1924, K 1584.

²⁶ Ozan Ömerci, “Diplomasinin gerçek Yüzü”, <http://politikaakademisi.org/2012/07/14/diplomasinin-gercek-yuzu/> (06.02.17).

Devlet ricali, diplomat, mütefekkir ve yazarlar diplomasi terimini tanımlayarak çeşitli veçhelerle katkıda bulunmuşlardır. Nichola Machiavelli diplomasiyi, “devletin karşı tarafı aldatmaktan ibaret olduğunu ve bunu yapabilmek için her yolun mubah olduğu” fikrini savunmuştur. France Guicciardini diplomasiyi, “devlet çıkarını kabul etmekle birlikte, diplomasinin bir güven unsuru olduğunu kabul eder ve yapılan anlaşmaların çok zaruri durumlarda ihlal edilebileceği” görüşünü belirtmektedir. Ayrıca diplomasiyi, prenslerle elçiler arasındaki münasebetler şeklinde izah eder. “Prensın değeri gönderdiği elçiyle belirlenir” sözü de Guicciardini’ye aittir. Hugo Grotius diplomasiyi, “anlaşmazlıkları sulh yoluyla çözmeye, izale etme aracı” olarak görmektedir. Kardinal Richelieu diplomasiyi, “sürekli müzakerelerden ibaret olduğunu, nihai amacın ulusal çıkar olduğunu²⁷ ve savaşın en son başvurulacak bir yol ve çare olduğu” fikrini benimsemiş ve fiili olarak da bunu uygulamıştır. İspanyollara savaş ilan ettikten sonra gizli temaslarla sulh yollarını aramıştır. Ernest Satow’a göre diplomasi, devlet çıkarlarının medeni biçimde gözetilmesini hedefler ve bu niteliği ile yumuşatıcı bir etki meydana getirir. Diplomasiyi modern bir devletin olmazsa olmaz unsuru sayar. Ayrıca uluslararası ilişkilerde güç kullanılmasına karşı çıkmış olup çok az faydası olabileceğini özellikle belirtmiştir. Hans Morgenthau, barış için elzem ve uluslararası uzlaşmanın temel aracı olarak görmüş olduğu diplomasiyi, bir dünya devleti kurulması amacını gerçekleştirmek şeklinde gözden geçirilmesi gerektiğini öne sürmüştür.²⁸

Diplomasi hem aklın hem de dilin gücünün birleştirilerek kıvrak bir zekâyla yerinde, zamanında ve dozunda kullanılması sonucu devletlerin mevcut güçlerinin ötesinde neticeler elde edebilme sanatı, şeklinde de tanımlanabilir.

1.2. Diplomasinin Tarihsel Süreci

İnsanoğlunun tarih sahnesine çıktığı andan itibaren birbirleriyle irtibat ve ilişki içerisinde oldukları bilinmektedir. Bu nedendir ki, bazı diplomasi tarihi araştırmacıları-yazarları, diplomasinin, insanlık tarihi kadar eski olduğu söylemini ileri sürmüşlerdir.

²⁷ Henr Kissinger, Diplomasi, İbrahim H.Kurt (çev.), 14. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 9.

²⁸ Temel İskit, Diplomasi Tarihi, 2. Basım, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, No 2677, 2013, s. 11-20.

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinde, milletlerin birbirleriyle olan ilişkileri dostça ve düşmanca olabilmekteydi. Herhangi bir tehdit unsuruna mukabil ortak hareket edebilme imkânı ortaya koydukları gibi çıkar ve menfaate yönelik de ittifak edebilmekteydiler. Aralarında ekonomik çıkar çatışması, birbirlerine üstünlük taslamaları, toprak anlaşmazlıkları, siyasi izdivaçlar yüzünden ilişkilerinin bozulduğunu da söylemek mümkündür. Özellikle uluslararası münasebetlerde tarihin ilk dönemlerinden bu yana, hemen hemen her devlette-millette ve tarihin her döneminde diplomatik ilişkiler bakımından, çıkar ve menfaate yönelik siyasi evlilikler yapılmıştır. Bizans İmparatorluğu'nda bahse konu evliliklere büyük önem verilmişti. Ancak siyasi ve politik amaçlı izdivaçlar, karşılıklı menfaatleri korumada önemli rol oynamasının yanında, bazen de devletlerarası huzursuzluklar, anlaşmazlıklar ve savaşlara sebebiyet verebilmekteydi. Siyasi izdivaçların devletlerarası savaşa sebebiyet vermesine örnek teşkil edecek olan Hititlerle Mısırlılar arasında vuku bulmuş bir hadise bu konuda zikredilebilir. Şöyle ki, “Mısır Kralı Amenofis III öldüğünde erkek çocuğu bulunmuyordu. Kralın karısı kendisine denk saydığı Hitit Kralı'na bir mektup gönderip, erkek çocuğunun olmadığını, tebaasından birisiyle evlenmesinin de uygun düşmeyeceğini belirtmiş ve çocuklarından birisini kendisine koca olarak göndermesini talep etmiştir. Bu talebin bir aldatmaca olabileceğini düşünen Hitit Kralı işi biraz ağırdan almaya başlayınca, Mısır Kraliçesi ikinci bir mektup daha göndermiştir. Bunun üzerine Kral müstakbel Mısır Prensi olacak oğlunu bu ülkeye göndermeye karar vermişti. Fakat müstakbel Prens henüz Mısır topraklarına girmeden olayı öğrenen yerli halk tarafından öldürülmüştür. Bu gelişmeler Mısır ile Hititler arasındaki barış ortamını bozmuş ve Hitit Kralı Suppiluliuma Mısır'a karşı intikam seferine çıkmıştır”.²⁹

Eski dönemlerde milletler birbirlerine, aralarındaki anlaşmazlıkları izale etmek, devam eden savaşları sonlandırmak, herhangi bir tehlike anında yardım talep etmek için elçi olarak nitelendirilebilecek araçlar, mümessiller göndermişlerdir. Gönderilen mümessiller uhdelerindeki görevleri deruhte ettikten sonra memleketlerine dönerlerdi. Söz konusu diplomasi uygulamaları farklı farklı konularda günübürlük çözümler ortaya koyan ilk diplomasi uygulamalarıdır denilebilir. Buna ilaveten eskiden beri devletler, menfaatleri doğrultusunda çeşitli bilgi-belge, istihbarat elde etmek için farklı şekillerde

²⁹ İsrail Balcı, “Hz. Ömer Döneminde Diplomasi”, (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, 2002), s.11.

casuslar da görevlendirmişlerdir. Bunun çok eskilere dayanan bir devlet geleneği olduğunu zikretmek mümkündür.³⁰

Tarihsel süreçte diplomasi örneklerine bakıldığında, devletlerarasında yapılan ilk yazılı antlaşmanın M.Ö. 12. yüzyılda Hititler ve Mısırlılar arasında imzalandığı görülmektedir. Kadeş Savaşı sonrasında imzalanan antlaşma, söz konusu iki devlet arasında hem içerik bakımından hem de diplomasi bakımından barışı ve ittifakı kapsamaktaydı. Asurlulara ilişkin M.Ö. 7. yüzyılda diplomatik ilişkilere yönelik kayıtların var olduğu da bilinmektedir. Eski Grek'te birbirlerine üstünlük sağlayamayan Yunan şehir devletlerinin M.Ö. 4. ve 5. yüzyıllarda aralarında ticari ve diplomatik ilişkileri düzene koyan sistemler geliştirdikleri, Bizans'ın ve Venediklilerin diğer ülkelerde ilişkilerinde diplomasi bağlamında bazı kurallar koydukları yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur.³¹

Kurumsal olarak modern diplomasi, Rönesans dönemi İtalyan şehir devletlerinde ortaya çıkmış, daha sonra Avrupa Kıtasına ve akabinde dünyanın diğer kıtalarına yayılarak zamanla gelişmiştir. 15. yüzyıldan itibaren İtalyan şehir devletleri arasında oluşturulmuş denge ve esnek ittifaklar diplomasisi, güç dengesinin bozulmasına mani olmakla birlikte, aralarında vuku bulan anlaşmazlıkları, savaş yerine diplomasiyle çözmeye çalışmışlardır. Avrupa'da Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) sonrasında yapılan Vestfalya Antlaşması'nın (1648) modern diplomasi kurumsallaşmasının başlangıcı olduğu zikredilmektedir. Mezkûr Barış Antlaşması ile Avrupa'da I. Dünya Savaşı'na kadar devam eden bir "güç dengesi sistemi" meydana gelmiştir.

1.2.1. İlk Dönem Diplomasisi

Diplomasinin yazılı tarihten önce de var olduğu ve tarih öncesi devirlerde insanların topluluklar halinde yaşadığı bilinmektedir. Kabile ve toplulukların birbirleriyle görüşmesi, ticaret yerlerinin ve av alanlarının belirlenmesi hususunda bir araya gelmeleri ve temas etmeleri bir nevi diplomasi başlangıcını teşkil etmektedir.³²

Diplomasinin antik Mezopotamya'da, Eski Mısır'da ve Hititler'de kralların,

³⁰ Balcı, s. 11.

³¹ Diplomasi, <http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/58808/52455/diplomasi.pdf> (7.11.2017).

³² İskit, s. 28.

hükümdarların aralarında yazmış oldukları siyasi içerikli mektupları³³ getirip götürerek ve aralarındaki nizaların sulha tebdili açısından görüşmelere katılan elçilerin-diplomatların varlığı bilinmekte olup bugünde geçerliliğini koruyan bazı kural ve kaidelerin ilk kez eski Yunanda ortaya çıktığı görülmektedir.³⁴

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinde, savaşların oldukça az olduğu, kaynaklar kısıtlı olsa da eldeki verilerden anlaşılmaktadır. Bu dönemlerde de topluluklar arasında savunma amaçlı birlikteliklerin, bir araya gelmelerin olduğu, ayrıca farklı amaç ve nedenlerden ötürü haber getirilip götürülmek suretiyle temsilci değişimleri yapıldığı ve bu şekilde elçilik görevlerini yapanlar dokunulmaz ve kutsal sayılırlardı.³⁵ İlk dönem diplomasisinin nasıl gerçekleştiği hususunda net mesnet olmadığı gibi, müdavim bir diplomasinin ve kalıcı kurumlarının olmadığı da bilinmektedir.³⁶

Vesika olarak ilk diplomatik faaliyetler, Mezopotamya küçük şehir devletleri arasındaki antlaşmalara, hükümdar ve kralların birbirlerine yazdığı mektuplara³⁷ dayanmaktadır. “Tarihin bilinen ilk yazılı barış antlaşması Hititler zamanından kalmadır. Hititlerle Mısırlılar arasındaki Kadeş Savaşı sonunda İ.Ö. 12. yüzyılda akdedilen anlaşmanın yazılı bulunduğu tabletler, Ankara’daki Anadolu Medeniyetleri Müzesinde bulunmaktadır. İ.Ö. 7. yüzyılda yürütülen Asur diplomatik faaliyetleri hakkında kayıtlar vardır.”³⁸

Kadeş Anlaşması’nın metni, Hitit Kralı III. Hattusil tarafından gümüş bir levha üzerinde kazınarak, Mısır Fravn’u II. Ramses’e gönderilmiş, ayrıca anlaşmanın diğer bir nüshası da III. Hattusil’e verilmişti. Devlet krallarının mühür ve tevki’leri ile iki devlet arasında resmiyet kazanarak yürürlüğe girmişti.³⁹

³³ Balcı, s. 12.

³⁴ İskit, s. 27.

³⁵ İskit, s. 28.

³⁶ İskit, s. 28.

³⁷ Ahmet Yavuzhan Erdem, “Osmanlı Diplomasisinin Modernleşmesinde Tanzimat Dönemi” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2010), s. 14.

³⁸ İskit, s. 28-29.

³⁹ Balcı, s. 12.

1.2.2. Eski Yunan Diplomasisi

Eski Grek-Yunan toplumu, tarihsel gelişimi boyunca art arda değişikliklere uğramış ve beynelmilel diplomasi ilişkilerinin oluşumu ilk olarak proksenos'lar kurumu ile olmuştur. Bugünkü anlam ve ifadesiyle protokole ve günümüz konsolosluk kurumlarına tekabül eden⁴⁰, ancak kendi topraklarında başka bir devlet adına ikamet eden⁴¹ proksenos'çuluk; pro, “yanlısı” ve ksenos, “yabancı” bir konuk ağırlama işi yahut organizasyonu, kabileler ve devletler arasında yürürlüktedir. Mezkûr organizasyon aynı zamanda diplomatik ilişkileri de yürütmekle görevli kılınmış ve daha sonra meydana gelecek olan uluslararası diplomatik işlerin menşeiini-temelini teşkil etmiş olacaktır.⁴² Grek'te, küçük şehir devletlerinin inşası, uluslararası ilişkilerin sistematik hale bürünmesine vesile olmuştur.⁴³ Uluslararası ilişkilerde diplomasi eski Yunan'da çok çeşitli veçhelerle uygulanmıştır. Savaş dönemlerinde elçiler, temas sağlayan tek vasıtalar idi. İ.Ö. 550'de Herodot Yunanlıların Mısır'da elçi bulundurduğundan söz etmektedir. Yunan elçileri şehrin meclisi tarafından özenle seçilir, şeffaf bir şekilde göreviyle ilgili husus halkın önünde uzun uzun tartışılır ve kendilerine verilen yetki çok kısıtlı olmakla birlikte nadiren de tam yetkiyle donatılırlardı. Sınırlı da olsa eski Yunanlılar diplomatik bir arşiv oluşturmuş bhusus diplomatik bir dilin de meydana gelmesine temel teşkil etmişlerdi.⁴⁴

1.2.3. Roma Diplomasisi

Antik Yunan'ın kültürel mirasçısı olan Roma,⁴⁵ devlet idaresinde, mimari ve sanat alanlarında eski Yunan'dan etkilendiği gibi diplomaside de etkilenmişti. Roma İmparatorluğu, diplomasiye pek katkıda bulunmamış, ancak hukuk alanında miras oluşturmuştu.⁴⁶ Roma'da, eski Yunanda tesis edilen “proksenos” kurullarına

⁴⁰ Onur Kınılı, *Osmanlı'da Modernleşme ve Diplomasisi*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2006, s.67.

⁴¹ Erdem, s. 16.

⁴² Vladimir Potyemkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, Atilla Tokatlı (çev.), İstanbul: May Yayınları, 1977, s. 30.

⁴³ İskit, s. 29.

⁴⁴ İskit, s. 29-30.

⁴⁵ Gökhan Erdem, “Osmanlı İmparatorluğunda Sürekli Diplomasie Geçiş Süreci” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, 2008), s. 13.

⁴⁶ İskit, s. 29-30.

benzer “just hospitii” denilen bir müessese teşkil edilmiş ve azaları genellikle yaşlılar arasından seçilirdi. Söz konusu meclis sivil vazifeler üstlenen rahiplerden müteşekkil bir meclisti.⁴⁷

Dış politikalarını askeri güce ve kuvvete dayandıran Roma, diplomaside devamlı saldırgan bir tutum sergilemişti. Güçlü dönemlerinde, devletlerle müzakereleri eşit şartlar altında yapmaya yanaşmamış ve hukuki yollarla izale etmemiş ve diğer tarafın baskı teşebbüsüne karşı kuvvet ve güç unsurunu kullanmışlardı. Kendilerine ait elçilerin ibate ve işlerinin karşılanmasını isterlerken karşı taraftan gelen elçilere yönelik casus muamelesi yapılır, sınır kapılarında bekletilir ve birtakım zorluklar çıkartılarak akabinde yurda sokulurlardı.⁴⁸ İ.Ö. 200 yıllarında Suriye ve Makedonya Krallarına, içeriği bilinmemekle birlikte Roma senatosunun elçi gönderdiği araştırmalarda zikredilmektedir. Roma’ya giden ilk elçi heyetinin de İ.Ö. 197 yılında Lampsakoslular olduğu rivayet edilmektedir.⁴⁹

Romalılar, insanları kendilerinden olan ve olmayan şeklinde iki guruba ayırmış ve kendileri dışındaki yabancıları barbarlıkla suçlamış ve yurtlarına girmelerine müsaade etmemişlerdi. Barbarlıkla yaftalanan insanları soymak, yağmalamak hatta öldürmek yasak sayılmamış ve casusluk olaylarının yaygın olduğu o dönemlerde bu tutum ve davranışlarının haklı olduğunu göstermek bakımından bahane olarak kullanmışlardı.⁵⁰

Roma’nın diplomasiye katkısının fazla olmamasının nedenleri coğrafi, siyasi, askeri ve ekonomik bakımdan farklılıklar göstermekle birlikte M.Ö. 6. yüzyılda küçük bir devlet olarak ortaya çıkmasına rağmen, M.S. 1. yüzyılda Akdeniz’i ve Batı Avrupa’yı egemenliği altına alan ve kontrol edilemez bir güce ulaşması olmuştu. Bu güç sayesinde ki, diğer devletleri eşit olarak kabul etmediği görülmektedir. Roma, büyük bir imparatorluk konumuna gelince ortak bir dil ve kültürü de empoze etmiş ve dayatmıştır. Kurumsal anlamda da Roma’da diplomasi gelişmemiştir.⁵¹

⁴⁷ Kınılı, s. 71.

⁴⁸ Balcı, s. 15-16.

⁴⁹ Mehmet Ali Kaya, Türkiye’nin Eski Çağ Tarihi ve Uygarlıkları Pers Hâkimiyeti ve Hellenistik Dönem, 3. Basım, İzmir: İlya İzmir Yayınevi, 2013, s. 320-322.

⁵⁰ Balcı, s. 16.

⁵¹ Erdem, s. 13-17.

Gücünü kaybeden Roma bu sefer politikasını değiştirmiş ve diplomasiye yönelmiş, haddizatında diplomasiyi, devleti muhafaza edebilmek ve ayakta kalabilmesini sağlayabilmek için kullanmıştı.⁵²

1.2.4. Bizans Diplomasisi

Roma İmparatorluğu III. yüzyıldan itibaren merkezi otoritenin zayıflaması, kavimler göçü, savaşların uzun sürmesi ve iç karışıklıklar nedeniyle 395 yılında ikiye bölünmüştü. Başkenti Roma olan, Batı Roma İmparatorluğu ve başkenti Konstantinopolis olan Doğu Roma İmparatorluğu kurulmuştu.⁵³ Bizans devlet geleneğinde, diplomasinin geçmişinin köklü olduğu ve diplomasi vasıtasıyla ülke menfaatlerinin korunmasını ve hâkimiyetlerini sürdürmeyi bir hedef haline getirmişlerdi.⁵⁴

Doğu Roma İmparatorluğu, Roma'nın aksine dış dünyayla bağlantılı, içe kapanmayan ve devrim niteliğinde diplomasiye önem veren, içte ve dışta diplomasiyi önceleyen ve seleflerinin hilafına diplomasiye kurumsal anlamda çok katkı sağlamıştı. Bizans, her taraftan kuşatılmışçasına tehditler altındaydı. Papa'ya bağlanmış Batı Roma Yönetiminin yanında, Kuzey Karadeniz'e yapılan akınlar Bizans için ciddi sorunlar oluşturuyordu. Ayrıca Bizans, 6. yüzyıldan itibaren Slavların, Macarların, Rusların, İranlıların, Selçuklu Türkleri ve daha sonra da Osmanlıların, güneyden İslam'ı yaymak için Arap Yarımadasından dünyaya yayılan Arapların ciddi tehdidi altında kalmıştı. Bütün bu zorlama ve tehditlere karşı Bizans'ın uzun yıllar ayakta kalabilmesi etkin bir diplomasi izlemesiyle olmuştu.⁵⁵

Bizans diplomasisi, Roma diplomasisinin aksine tedrici olarak diplomasiyi kurumsal boyutlara taşıyarak geliştirmiş ve zenginleştirmişti. Bizans'ın diplomasiye önem vermesinin pek çok nedenleri vardı. Özellikle belirtilmesi gereken ehem hususlardan ilki; Bizans'ın askeri ve ekonomik gücü, Roma'nın sahip olduğu caydırıcı güç ve koşullara sahip değildi. Bu bakımdan Bizans, diplomasiyi kullanarak bu eksik tarafını

⁵² Erdem, s. 19.

⁵³ Tarih Bilimi, "Roma Uygarlığı", <http://www.tarhibilimi.gen.tr/makale/roma-uygarligi-3/> (12.02.2017).

⁵⁴ Balcı, s. 18.

⁵⁵ İskit, s. 30-31.

dengelemeye çalışmıştı. Yeni güçlerin tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte Bizans İmparatorluğu kendini ayakta tutabilmek ve devlet egemenliğini koruyabilmek için, hem devlet içerisinde hem de dış aktörlerden, devletlerden gelebilecek tehlikeleri diplomasiyi en etkin şekilde uygulayarak izale edebilmişti. Roma'nın aksine Bizans diplomaside, dini de (Ortodoks Hristiyanlık) sahneye sürmüş ve istimal etmişti. Bizans, tarihte ilk defa dış ilişkilerle ilgili bir kamu kurumu oluşturmuştu. Bizans, zayıf dönemlerinde kendinde olmayan gücü, diplomasiyle varmış gibi göstermiş ve barışı öncelmiştir. Diploması, Bizans'ta sadece görüşmeler ve pazarlıklardan ibaret olmamış, aynı zamanda rüşvet, aldatma, yabancı devlet adamlarını devletlerinin çıkarlarına karşı satın alma boyutlarına varacak şekilde diplomasiyi kullanmışlardır.⁵⁶

Dünyanın merkezinde, Konstantinopolis'te ikamet eden ve varlıklarını idame ettiren Bizans İmparatorları, maddi güçleri yanında dini konumlarını ve olağan dışı güçlere, silahlara ve özelliklere sahip oldukları iddiasını yaymışlardır. Dini ayinlerin yapıldığı mabetleri, ihtişamlı inşa ederek ve mabetlerde icra edilen dini törenleri de görkemli ve ihtişamlı bir şekilde sergilerlerdi. Kendini dünyanın merkezi olarak niteleyen Bizans, etrafında mevcut hatta uzakta olan ülke hükümdarlarına dahi çeşitli isim ve içi boş unvanlar vererek diploması uygulamış ve diplomasiyle de kendini güçlü hale getirmişti. Ancak, Bizans'ın uyguladığı bu "Bizans Entrikaları" Müslüman ülkeler için geçerli olmamıştı.⁵⁷

Eski Grek ve Roma diplomasisinde var olan diplomatik uygulamalar, Bizans diplomasisinde de mevcuttu. Eski bir Roma geleneği olan "böl, parçala ve yönet" (dividee at impera) anlayışı Bizans diplomasisinde de aynı şekilde tezahür etmişti. Diplomasiyi profesyonel olarak kullanan diplomatları sayesinde Bizans, asla ordularının erişemeyeceği yerlere nüfuz edebildi ve içten içe çürümüş olan devletlerini Bizans Entrikaları şeklinde adlandırılan uygulamalar sayesinde ayakta tutabilme becerilerini gösterebildiler.⁵⁸

⁵⁶ Erdem, s. 20-25.

⁵⁷ İskit, s. 31-32.

⁵⁸ Balcı, s. 19-20.

1.3. Diplomasi ve Dinler

Ortaçağ Avrupa'sında 1648 yılına kadar din, hayatın her alanına nüfus ettiği gibi iç ve dış politikada da önemli bir role sahipti. Siyasi otoritenin meşruiyeti dini referanslara dayandırılmaktaydı. “Devletlerarası ilişkiler için önemli olan savaş, barış, diplomasi, düzen, egemenlik, meşruiyet ve otorite gibi temel kavramlar dini temellere dayandırılarak tanımlanmaktaydı”.⁵⁹

Ortaçağ medeniyetinin sınırları dinle teşekkül ettirilmiş ve inanca göre belirlenmişti. Mezkûr çağda inanç siyaseti otoriteyi de uhdesine alıp, birleştirici bir rol ortaya koymuştu. Katolik Kilisesi'nin başı olan Papa, devletlerarası anlaşmazlıklarda arabuluculuk görevine sahipti. Bununla birlikte Papa siyasi liderlerin de üzerindediydi. Böylece kiliseye bağlı bir siyaset doktrini gelişmişti. Krallar ve İmparatorlar, dini otoriteye karşı mutlak itaatle yükümlüydü. Bunun nedeni ise yönetimin kaynağının Tanrı'ya dayanmasıydı. Yeryüzünde Tanrı'nın temsilciliğini bizatihi Papa yerine getirmekteydi.⁶⁰

İslam dünyasında da din, hemen hemen her alanda güçlü bir etkiye sahipti. Yönetim, Halifelik gibi dini bir müessese-makam tarafından şekillenip idare edilmekteydi. İslami idarede, Hristiyanlıkta olduğu gibi Ruhbanlık sınıfı yoktu. Muhtasar olarak, kuralların İslam'a göre belirlendiği bir yapının mevcut olduğu denilebilir.⁶¹

Ortaçağda Yahudilik'te de yönetimin kaynağının temeli dine dayanmaktaydı. Yahudilikte Kral, Peygamber tarafından atanır, emir ve yasaklara tabi olur, Tanrı'ya boyun eğerse yönetim meşru sayılır, aksi vuku bulduğunda ise ilga edilirdi. Ortaçağda üç semavi dinin hâkim oldukları coğrafyada yönetimin meşruluğu dini saikle yerine getirilmekteydi. İdarenin meşruiyeti dine dayanmaktaydı. Böylelikle dış politika ve diplomasi, dini temeller üzerine inşa edilmişti. Başka bir söylemle, söz konusu dönemde devletler, amaçlarına ulaşabilmek için kitleleri bir araya toplayabilmek ve hareketlendirebilmek için dini öncelemiş ve kullanmışlardır denilebilir.⁶²

⁵⁹ Mehmet Şahin, “Din-Dış Politika İlişkisi: ABD Örneği”, (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, 2007), s. 5.

⁶⁰ Şahin, s. 6.

⁶¹ Şahin, s. 7.

⁶² Şahin, s. 8.

Dinin politikada-diplomaside birincil belirleyiciliği Vestfalya Antlaşması'ndan sonra zayıflamıştır. 1648'den sonra aklın üstünlüğünü önceleyen aydınlanma hareketi ile din önceliğini eskiye nazaran yitirmiş oldu. 17. yüzyıldan itibaren aydınlanma devam etti ve 18. yüzyıl bu bağlamda en parlak dönemi yaşamış oldu.⁶³

1.3.1. Diplomasinin Dinlerden Etkilenmesi

Roma İmparatorluğu, Batı ve Doğu Roma olarak ikiye ayrılmasından sonra, Batı Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlık dinini kabul etmesi, Doğu'da da İslam dininin yayılmasının diploması üzerinde önemli etkileri olmuştu. Peygamberler yeryüzünde "Allah'ın Elçisi" sıfatıyla insanlığın ıslahı, dünya ve ahiret mutluluğuna erişmesi bakımından Allah (c.c.) tarafından görevlendirilmişlerdir.⁶⁴ Kur'an-ı Kerim'de ismi bizzat zikredilen veya zikredilmeyen Peygamberlerden bahsedilir ve kıssaları anlatılır. Allah'ın, kulları arasından seçtiği Resul ve Nebi'ler, Allah'ın dinini/vahyi kullarına ulaştırır; elçileri kabul ve tasdik edenleri, dünya ve ahirette mükâfat ve ecirler verileceğini, tasdik etmeyenlere de azap ve kötü akıbet olacağını bildirirler.⁶⁵ İslam Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.) Mekke'den Medine'ye hicreti akabinde İslam Dinini Kurumsal bir yapı haline getirerek Medine Şehir devletini oluşturmuş, komşu devletlere tebliğ amaçlı elçiler göndermiş ve elçiler kabul etmişti. Çağdaşı olan bazı hükümdarlara, kendilerine ilahi emri ulaştırmak ve onları İslam'a davet etmek üzere mektuplar göndermişti. Altı orijinal mektup günümüze kadar ulaşmış ve bu mektuplarla ilgili akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu mektuplar sırasıyla Mısırlı el-Mukavkıs'a, Bahreynli Münzir'e, Habeşli Necaşi'ye, Bizanslı Heraklyus'a, İranlı Kisra'ya, Umanlı Ceyfer ve Abd'e gönderilmişti.⁶⁶ Bütün bu hususlar doğu toplumlarında ve hatta batı toplumlarında da diplomasinin gelişmesine katkı sağlamış ve diploması dinlerden etkilenmiştir.⁶⁷

⁶³ Şahin, s. 35.

⁶⁴ Kur'an, Bakara 129; Al-i İmran, 33, 34, 124; Şura, 13.

⁶⁵ Afif Abdulfettah Abbara, Kur'an'da Peygamberler ve Peygamberimiz, Ali Rıza Temel, Yahya Alkın, (Çev.), 1. Basım, İstanbul: Gonca Yayınevi, 1982, s. 12.

⁶⁶ Muhammed Hamidullah, Hz. Peygamberin Altı Orijinal Diplomatik Mektubu, Mehmet Yazgan (Çev.), İstanbul: Beyan Yayınları, 1990, s. 13-14.

⁶⁷ Nasrettin Güneş, Doğu ve Batı Toplumlarında Diploması Kültürü, <http://www.ilimvedenedeniyet.com/dogu-ve-bati-toplumlarinda-diplomasi-kulturu.html>, (04.03.2017).

Osmanlı Devleti'nde İslam Hukuku hâkimdi. Devlet, İslam Hukuku ile yönetilmekteydi. Bu nedenle Osmanlı, uhdesinde yaşayan milletleri bu minval üzere şekillendirmişti. Tebaa öncelikle, Müslüman ve gayrimüslim (müslüman olmayan) lar olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştı. Gayrimüslimler de kendi aralarında Ehl-i Kitap olanlar (Yahudi ve Hristiyan) ve Ehl-i Kitap olamayanlar (semavi din müntesibi olmayan) olarak iki kısma ayrılmıştı. Müslümanlarla gayrimüslimler arasında yaşayış bakımından siyasi, iktisadi, askeri ve dini farklılıklar mevcuttu. Ehl-i Kitap olan gayrimüslimlere, İslam Hukuku ile yönetilen bir devlette yaşamayı kabul ettikleri takdirde zımmi (korunmuş) denirdi. Can, mal, ırz, din ve namusları devletin garantisi altına alınırdı. Mezkûr statü “Dinde zorlama yoktur”⁶⁸ Ayet-i Celile'sine dayanırdı. Devlet-i Aliyye fetihlerden sonra, gayrimüslimlere üç kez İslam'a girmeleri, İslam'ı kabul etmeleri için davet edilir, davetin akabinde İslam'ı kabul edenler Müslümanlarla eşit haklara sahip olurlardı. Yahudi ve Hristiyan olarak kalmak isteyenlere herhangi bir zorlama yapılmaksızın zımmi statüsünde, Müslümanlardan ayrı bir modele tabi tutularak devlete cizye denen vergiyi öderlerdi. Özellikle bu durum balkanlardaki genişlemelerde uygulanmıştı.⁶⁹

Osmanlı Devleti'nde din, çeşitlilik bakımından imparatorlukların en zengin listesine sahipti. Bu çeşitlilik semavi dinlerin kendi arasında inkısam olan cemaatleri de kapsıyordu. Hristiyanlık dini açısından bakılacak olursa Rum Ortodoks cemaatinden Ermeni Gregoryen cemaatine, Ermeni Protestan cemaatinden Süryani Katolik cemaatine, ayrıca Kaldani cemaati, Nasturi cemaati ve diğer guruplarla birlikte dini yaşantılarını, Osmanlı Devleti uhdesinde idame ettirmişlerdi. Aynı durum Musevi cemaatleri için de söz konusuydu. Talmut-Torah geleneğine müntesip Museviler, Karamayin geleneğine, dualarıyla diğerlerinden farklı bir geleneğe sahip olan Museviler de mevcuttu. Sayıları azalmakla birlikte hem Musevilerin hem de Hristiyanların varlıkları günümüze değin devam etmektedir.⁷⁰

⁶⁸ Kur'an, Bakara, 256.

⁶⁹ Osmanlı Diplomasi Tarihi (özel arşiv), <http://edizroma.blogspot.com.tr/2014/09/osmanli-diplomasi-tarihi-ozel-arsiv.html#!/2014/09/osmanli-diplomasi-tarihi-ozel-arsiv.html>, (04.03.2017).

⁷⁰ İlber Ortaylı, Osmanlıda Milletler ve Diplomasi, 5. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s.3-4.

İspanya’da bulunan Yahudiler, 1492 yılında sürüldüğünde, tüm Avrupa tarafından sığınma talepleri reddedildi. Tamamen yok olmakla karşı karşıya kalan Yahudilere, Devlet-i Aliyye kapılarını açmıştı. Osmanlı’nın bu hoşgörüsü Avrupa ülkelerinde bulunan diğer Yahudilerin de Osmanlı şehirlerine göç etmesine vesile olmuştu. Edirne’nin başkent olmasından sonra, Edirne’de bulunan Baş Haham İshak Sarfati Avrupa’da bulunan Yahudilere mektup yazarak onları “haçın gölgesinden hilalin gölgesine sığınmaya” davet etmişti. Fetihten önce Yahudilerin Konstantinopolis’te yaşadığı, Fatih Sultan Mehmet’in kendileriyle görüştüğü ve içerden Fethe yardımcı oldukları, bazı tarih kaynaklarında zikredilmektedir. II. Mehmet, Konstantinopolis’i fethettikten sonra Galata semtinde oturan Yahudileri şehre davet etmiş ve onların imkân, bilgi ve becerilerinden istifade etmek, yararlanmak istemişti. Ancak Osmanlı Devleti, daima hoşgörülü davrandığı, Avrupa devletlerinin kabul etmediği Yahudileri kabul ederek kendilerine imtiyaz tanıdığı bu millettten, tarihin kaydettiği veçhiyle ihanet görmüştür. Osmanlı Devleti iktisadi, askeri bakımdan zayıflayınca, buna etnik unsurlar bakımından iç karışıklıklar da eklenince, bu durumu fırsat bilen Yahudiler, yabancı güçlerle ve ideolojik akımlarla işbirliği yapmış ve desteklemişlerdi. Osmanlı Devleti’nin önemli şehirlerinden olan Selanik’te, Yahudiler önemli bir ekonomik güç oluşturmuştu ve asıl hedefleri Filistin toprakları üzerinde bir Yahudi Devleti kurmaktı. Bunun için Sultan II. Abdülhamit’ten Devletin borçlarını ödemeye (otuz üç milyon İngiliz altını), Osmanlı Devleti’ni korumak için deniz filosu yaptırmaya, Devletin mali gücünü canlandırmak için yüklü miktarda faizsiz kredi vermeye karşılık, yılın herhangi bir gününde Filistin’e, Kudüs-i Şerif’e girmeyi ve dindaşlarını ziyaret etmeyi ve kalabilecekleri bir toprak parçası, bir müstemleke kurmak istemişlerdi. Bu taleplerini Tahsin Paşa aracılığıyla Padişaha iletmişlerdi. Ancak II. Abdülhamit’in verdiği cevap çok manidardı. “Tahsin! Onlara de ki: Devletin borçları onun için bir ayıp değildir. Çünkü Fransa gibi başka devletlerin de borçları vardır ve borçları onlara zarar vermemektedir. Kudüs-i Şerif’i ilk önce Hz. Ömer (r.a.) fethetmiştir. Burayı Yahudilere satma kara lekesini ve Müslümanların korumam için bana tevdi ettikleri emanete ihanet etme suçunu yüklenemem. Yahudiler mallarını kendilerine saklasınlar. Devlet-i Aliyye’nin İslam düşmanlarının mallarıyla yapılan kalelerin arkasına sığınması mümkün değildir. Emret çıksınlar! Bir daha benimle görüşmeye veya buraya girmeye uğraşmasınlar.” Her ne kadar bu cevap Yahudilere verilse de batı yanlısı İttihat ve

Terakki'nin yanında yer alan ve mezkur cemiyetin içinde aktif rol alan Nissim Masliyah, Alber Ferid Aseo, Alber Fua, Rafael Benuziya,, Avram Galanti, Emanuel Karasu ve Mois Kohen gibi Yahudiler, Padişahın hal edilmesine, aktif çalışmalarıyla sebep oldular. Kendilerine hiçbir baskı yapılmadığı halde, kendilerini Müslüman topluma kabul ettirebilmek için dıştan Müslüman, ancak esas inandıkları Yahudiliği gizli tutan “Dönme” Yahudiler de Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının hızlanmasında etkisi olmuştur.⁷¹

15. yüzyılda Avrupa'da insanlar arasında ayırım, kölelik, zulüm ve bütün bunların neticesinde engizisyon mahkemelerinin hukuk dışı kararlarıyla insanlara, insanlık dışı muamele edildiği bilinen bir gerçektir. Avrupalılar kendi aralarında savaştıkları gibi, dinlerine ve milletlerine müntesip olmayanlara da savaş açmışlardır. Hristiyan Avrupa'nın mezhepsel ihtilaflardan dolayı birbirlerine hayat hakkı tanımadıkları gibi Yahudilere de hayat hakkı tanımayacaklardı.⁷² İslam Medeniyeti sayesinde Endülüs Emevileri'nin kurmuş olduğu devlet içerisinde çeşitli dinlere müntesip insanlar tam bir sulh ve eman içerisinde yaşamaktaydı. Ancak Endülüs İslam Devleti düşünce, yerine Roma zihniyetine sahip Hristiyan güçler hâkim olunca, diğer din mensuplarına zulmetmeye başladılar. Yahudiler de bu zulümden kendi hisselerine düşen payı alıyorlardı. Horlanan, toplum içinde aşağılanan ve tehciye zorlanan Yahudiler, kendilerini kabul eden ve gidecekleri bir vatan bulamadılar. Yukarıda zikredildiği veçhile onları, Müslüman bir devlet olan Osmanlı Devleti, belli şartlar ve mükellefiyetler muvacehesince uhdesine aldı. Daha açık bir ifade ile II. Bayezit 1492 senesi İspanya'dan kovulan Yahudileri, zimmet akdi çerçevesinde ülkesine kabul etmişti. Osmanlı Devleti tarafından kabul edilen Yahudilerin hangi aileler olduğu ve bu ailelerin nerelere yerleştirildiği/iskân ettiği bizatihi Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mevcuttur. Örnek olarak Yavuz Sultan Selim'in “Cemaat-i İspanya” başlığı altında Edirne'ye yerleştirilen Yahudi ailelerinin reislerinin isimleri Edirne Tapu Tahrir defterine kaydedilmiştir.⁷³

⁷¹ “Türkiye Yahudilerinin 500. Yılı”, <http://www.vahdet.info.tr/filistin/dosya2/0401.html>, (4.3.2017).

⁷² Ahmet Akgündüz, Tabular Yıkılıyor 2, 4. Basım, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1997, s. 119-120.

⁷³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Edirne TTD, No: 77, s. 40.

Yahudilerin İspanya'dan tehciri, Selanik ve çevresine Osmanlı Devleti tarafından iskân ettirilmelerinin 400. Yıl kutlamaları 1892 senesine tevafuk etmesiyle, II. Abdülhamit'e Avrupa'daki Cem'iyet-i Umumiyye-i Museviye (Yahudi Dernekler Federasyonu) bir teşekkür mektubu sunmuşlar ve mektuplarında, "Atebe-i felek-mertebe-i padişahiye... 1492 senesi ilkbaharında İspanyadan tard olunup Memalik-i Şahanelerine iltica eden Museviler, dünyanın her tarafında enva-i mezalim ve ta'adiyata düşer oldukları halde zir-i cenah-i saltanat-ı seniyyede himaye ve siyanet-i müstemirreye mazhar olmuş olduklarından kemal-i huzur ve emniyetle esbab-ı ma'îşetlerini tedarik ve semere-i sa'y ve amelleriyle terakki edebilmişlerdir..."⁷⁴ şeklinde teşekkürlerini mektuplarında II. Abdülhamit'e sunmuşlardı. Yukarıda mektubun giriş bölümü metni zikredildiği veçhiyle, özetle mektuplarında teşekkürlerini şöyle arz etmişlerdi: "1492 senesi ilkbaharında İspanya'dan kovulan ve Osmanlı Devleti'ne sığınan Museviler, orada her çeşit zulüm ve baskıya maruz kaldıkları halde, sizin saltanatınızın merhametine sığınarak huzur ve emniyetle memleketinizde geçimlerini temin etmişler ve gün geçtikçe her açıdan ilerlemişlerdir. Bütün asırlara layık olan sizin saltanatınızın kanadı altında dahi her çeşit in'am ve sahabete mazhar olduklarından, sizin bu lütuflarınıza layık olmaya çalışmaktadırlar... Babalarımız ve dedelerimizin her çeşit zulme maruz kaldığı bu günde, Museviler, Sinagoglarında toplanarak böyle bir padişahın merhamet kanatları altında yaşadıklarından dolayı Cenab-ı hakka şükür etmekle beraber ömür ve saltanatınızın devamına da dua etmektedirler. Ayrıca sadakatlerini yenilemektedirler"⁷⁵. Her ne kadar sadakat ve dualarını mektupta zikretmiş olsalar da bizatihi fiili olarak Devlet-i Aliyye'nin inhitatına, teşekkür ettikleri padişahın tahttan indirilmesinde aktif ve öncü olarak görev deruhte etmekten geri durmamışlardı. Ve dünyanın dört biryanında, dağınık bir şekilde yaşayan Yahudilerin, Siyonist lider Teodar Hertzl'in aktif diplomasisiyle, 1897 yılında İsviçre'nin Basel şehrinde toplanarak tertip edilen o meşhur konferanstan sonra, start verilmiş, akabinde bir bir hedef ve arzularına ulaşma yolunda çabaları devam etmiş ve hâlihazırda aynı minval üzere devam etmektedir.

Milletler, dini inanışlarını dünyanın her yerinde yaşayan dindaşlarıyla hem de diğer din mensuplarıyla diplomasi oluşturmak suretiyle, önemli avantajlar elde ederek ve bu

⁷⁴ Akgündüz, s. 129.

⁷⁵ Akgündüz, s. 128.

sayede hedeflemiş oldukları yerlere ulaşabilmektedirler. Diploması ilişkileri oluşturulurken kendi inanışları, dinleri hilafına aykırı davranabilmektedirler. Devletin çıkarı yalan söylemeyi gerektiriyorsa yalan konuşulabilmekte ve verilen sözlerin yerine getirilmemesinde herhangi bir olumsuzluk, etiksizlik görülmemektedir.

Din, inanç, dünyanın hemen hemen tamamında hem kişisel hem toplumsal hem de siyasal yaşamlarında önemli hususlardan biridir. Dış politikada karar alıcıların ulusal çıkarlar açısından inançlara, ideolojilere hitap edebilmeyi iyi becerebilmeleri gerekmektedir. Dinin uluslararası alanda etkisi göz önünde bulundurulduğunda bu bağlamda çeşitli stratejiler oluşturulmaktadır. Ülkelerin Dışişleri Bakanlıklarında dini konularla ilgilenen birimler ya hiç yoktur ya da yetersizdir.

Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı uhdesinde, dünyada dini inanç ve topluluklarla ve dini liderlerle diplomatik ilişkiler kurabilecek “Dini Diplomasi Dairesi”, bakanlığın bir rapor hazırlamasından sonra kurulmuş ve kurulan dairenin başına Washington Wesley İlahiyat Fakültesi Profesörü methadist din adamı Shaun Casey getirilmiş, ayrıca mezkûr dairenin üç ana alana da yöneleceği belirtilmişti. Din ve kalkınma, uluslararası din özgürlüğü ve dini çatışmaların önlenmesi, ABD Dışişleri Bakanlığında söz konusu daire ile ilgili yapılan bir açıklamada; dünyada mevcut dini temelli kurum ve organizasyonlarla irtibata geçileceği, geçilmesi gerektiği ve bununda Amerikan Diplomasisini güçlendireceği açıklamasında bulunulmuştu. Uluslararası Diplomasi ve Din Merkezi Başkanı Douglas Johnston tarafından, Washington Post gazetesine konu ile ilgili bir açıklama yapılarak dünya nüfusunun % 85’nin dini motivasyonlara sahip olduğu vurgulanarak, küreselleşen bir dünyada Amerikan Diplomasisinin dini bir enstrümana da sahip olmasının kaçınılmaz olduğu savunuldu.⁷⁶ ABD, Dini Diplomasi Dairesi marifetiyle, İslam coğrafyasında etnik ve dini cemaatleri formatlayıp kendi çıkar ve menfaatlerine yönelik kullanmış olduğu ve halen kullanmakta ve gelecekte de farklı saiklerle kullanacağı söylenebilir.

⁷⁶ Amerikan Bülteni, Türkçe Amerika gazetesi, 29 Temmuz 2013, <http://amerikabulteni.com/2013/07/29/abd-disisleri-bakanliginda-dini-diplomasi-dairesi-kuruldu/>, (12.02.2017).

BÖLÜM 2: OSMANLI DİPLOMASİSİNİN İNŞASINDA KAVRAMSAL ALT YAPI VE KURUMSALLAŞMA SÜRECİ

2.1. Osmanlı Diplomasinin Kavramsal Altyapısı

Türk siyasal kültüründe en önemli kavramlardan biri hiç şüphesiz “Devlet” kavramıdır. Devlet, Türk siyasal kültüründe uğrunda canların infak edildiği/edileceği bir varlıktır. “Devlet-i Ebed Müddet”, sonsuza dek/uzun yaşayacak anlamına gelen bu mefkûre, Türk siyasal kültüründe en merkezi temayı oluşturmaktadır.⁷⁷ Bu olguyu derinleştiren, merkeze çeken dini mesnetler de çoktur. Bu bağlamda Hz. Muhammed (s.a.v.)’in “Vatan sevgisi imandandır”⁷⁸ hadisi delil gösterilebilir. Osmanlı Devleti siyasal kültüründe “Zillullah-ı fil Ard”, “Zillullah-ı fil Âlem” Allah’ın yeryüzündeki/âlemdaki gölgesi unvanı, hükümdarlar, sultanlar için kullanılmıştır. Himaye eden, sığınılan, koruyan anlamlarına da gelmektedir. Yavuz Sultan Selim Han’dan sonra gelen padişahlar için “Halife-i Ruy’i Zemin” unvanı da kullanılmıştır.

Türk milleti, tarihin en büyük imparatorluklarından biri olan Osmanlı İmparatorluğu’nu kurmuş, uzun yıllar yaşatmış ve büyük bir medeniyet inşa etmişti. Din, dil, etnik unsur bakımından çok çeşitli ve geniş bir coğrafyayı kapsayan böylesi büyük bir devleti ayakta tutabilmek için kendine özgü bir sistem oluşturmuş ve nevi şahsına münhasır sistemle kaim olmuştu. Osmanlı diplomasisi, kavramsal altyapısı üzerine bina edilen, devletin gelişimi ile paralellik oluşturur. Osmanlı diplomasisinin gelişim-değişim süreci, devletin güçlü olduğu dönemlerde daha etkili olmuştu. Bu bağlamda devletin ilk inşa sürecinde mütevazı bir diplomasi uygulanırken 15. yüzyılın ortalarından itibaren giderek güçlenen devlet, diplomasi uygulamasını değiştirerek baskın olma bağlamında etkisini artırmıştı.⁷⁹

Osmanlı Devleti diplomasisinin kavramsal altyapısının inşa süreci, beyliğin kuruluş yıllarından, kurumsallaşma sürecine gelindiği döneme kadar, özellikle dini hassasiyet,

⁷⁷ Ömer Çaha, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, 5. Basım, Ankara: Orion Kitabevi, 2012, s. 9.

⁷⁸ Nureddin Ali bin Sultan Muhammed el-Karî, *el-Esrarü'l-Merfua*, Beyrut: el-Mektebu'l-İslami, 1986, s. 189.

⁷⁹ Uğur Kurtaran, *Osmanlı Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)*, Kahramanmaraş: Ukde Yayınları, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi, Dem. No: 189777, 2009, s. 15.

ideolojik söylem ve etnik kimlik ön planda görülmektedir. Göçebe hayat tarzından henüz kurtulmuş ve Türkmen aşiretlerinin oluşturduğu beylikte Kayı Boyu'ndan gelmek önem arz etmekteydi. Bununla birlikte İslam dininin “gaza ve cihad” ruhu söz konusu siyasi oluşumun sığınmış olduğu en önemli unsur olmuştu. Osmanlı resmi ideolojisini belirleyen en önemli unsur dinsellik olmuştu. Söz konusu dinsellik devletten ayrı örgütlenen özerk bir alan olmamış, inanç alanı siyasetin denetimine tabi tutulmuş olup böylelikle siyasi irade, İslam'ı bir inanç olmanın ötesinde siyaset etme aracı, aynı zamanda eylem ve hareketlerinin mesnedi ve meşru dayanağı olarak görmüştü. Osmanlı, dış dünyayla ilişkisini İslami temel değerler üzerinden kurmaktaydı. Bunu tesis ederken darulharp ve darulislam kavramları esasına göre hareket etmiştir.⁸⁰ Darulharp, Müslüman olmayan bir devletin hâkimiyeti altındaki topraklar için kullanılan bir fıkhi terimdir. Buna göre darulharp, İslam dışı devlet ve yönetimlerin hâkimiyet alanını, faaliyet ve hukuk düzenlerinin uygulama sahasını ifade eder. Başka bir tarifile; İslam siyasi hâkimiyetinin sınırları dışında kalan, yönetim ve hukuk düzeni, İslam esaslarına uymayan her ülke darulharptir. Osmanlı'da ve İslam hukukunda ülke tanımlanırken, İslam hukukçuları bu bağlamda dünyayı iki kısma ayırmışlardır. Devletin siyasi, iktisadi, idari ve hukuki düzeninin İslam esaslarına dayandığı, yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin İslami otoritenin elinde bulunduğu ülkelere darulislam, İslam düzeninin hâkim olmadığı ve bu yetkilerin Müslüman otoritenin elinde bulunmadığı ülkelere de darulharp adını vermişlerdir. Darulislam, Müslüman bir devletin hâkimiyeti altındaki topraklar için kullanılan bir terimdir. Fıkıh kitaplarında darulislam, Müslümanların hâkimiyeti altındaki yer veya Müslümanların imamının (devlet başkanı) hüküm ve sultanının yürürlükte olduğu ülke şeklinde de tarif edildiği görülmektedir. Buna göre darulislam, Müslümanların hakimiyeti altında bulunup İslam hukuk sisteminin uygulandığı ülkedir. Bu durumda nüfusun Müslüman, gayrimüslim, az veya çok olması önemli değildir.⁸¹

Akdeniz havzasında geniş bir ticari ve diplomasi ağı oluşturan Osmanlı Devleti, gayrimüslim topluluklarla ticari, siyasi, kültürel ilişkiler oluşturmuş ve bu sayede

⁸⁰ Namık Sinan Turan, İmparatorluk ve Diplomasi, 1. Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 22-23.

⁸¹ Ahmet Özel, “Darulharp”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 8, İstanbul: 1993, s. 536-537; Ahmet Özel, “Darulislam”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 8, İstanbul: 1993, s. 541-542.

mezkûr topluluklara, İslam topraklarında kolaylık olması açısından, devletin muhafazası altına alınarak “eman” belgesiyle kendilerine bir güvence verilerek mal ve can güvenlikleri korunmuştur.⁸²

Osmanlı Devleti’nde “eman” anlayışı İslam’a dayanmakla birlikte, Osmanlıların çok çeşitli millet ve devletlerle olan münasebetlerinden dolayı ihtiva ettiği anlam ve uygulama alanı oldukça geniştir. Devletin ilk inşası, yükseliş dönemi uygulamaları ile 17. ve 18. yüzyıllarda Batı’nın Osmanlı Devleti karşısında güç kazanmış ve 19. yüzyılda diplomaside mütekabiliyet/karşılıklık esasının benimsendiği dönemlerde “eman” uygulamalarında farklılıklar olmuştur. “Eman” bir devletin siyasi, iktisadi, askeri gücüyle alakalı bir husus olarak uygulanmıştı. Fatih Sultan Mehmet Konstantinopolis’in fethinden sonra Haziran 1453’te Galata Cenevizlilerine bir “emaname” vermişti. Fatih’in bu emannamesinin haliyle tesiri de büyük olmuştu. İmtiyazları kısıtlanan gayri müslimler bu emannameyi mesnet olarak göstermişlerdi. Kanuni Sultan Süleyman’ın Bosna Beyi Malkoç Bey’e ve Budin Beylerine gönderdiği iki hükümde, karşı tarafın “vireye muğayır” (vire, barış yoluyla teslim alma) harekette bulunmaması, Osmanlı idarecilerinin de “ahdü emana” uymaları tembih edilmektedir. Kalelerin “vire” ve “eman” talebiyle teslim alınmaları kolay olmamakla birlikte uzun süren kuşatmalar, can ve mal kaybı sonrasında gerçekleşiyordu. 1448’de İran seferinde Van Kalesi’nin muhasarasında zor durumda kalan kale müdafilerinden bir kısmı boyunlarında kefenle birlikte, kaleden iplerle inerek Osmanlı ordugâhına gelerek eman dilemişlerdi. Ve sonrasında 24 Ağustos 1548’de kale müdafilerinin kaleden ayrılmasına izin verilmiş olup Van Kalesi emanla teslim alınmıştı. 1638 Bağdat seferinde muhasara edilen kale, 1645 Girit ve Resmo muhasaraları, 1690 Eylül’ünde Niş Kalesi muhasarası akabinde eman yoluyla teslim olmuşlardı.⁸³

Osmanlı Devleti’nde “eman” çok yaygın olarak kullanılmış ve Avrupa Devletleri’nin Osmanlı Devleti nezdinde elçi ve konsolosları ile tacirlerin faaliyetleri ve statüleriyle problemler hâsıl olmuştur. Kendilerine verilen “ahidname” (Hükümdarların emriyle bazı devlet, zümre ve şahıslara özel haklar tanımak suretiyle düzenlenen belge)’lerin başında dostluk ve doğruluk/dürüstlük anlayışı çerçevesinde eman verildiği ve hilafına

⁸² Turan, s. 25-26.

⁸³ Ali Toksarı, “Eman”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 11, İstanbul: 1995, s. 81.

hareket edilmemesi gerektiği zikredilmekteydi. Ahidname verilen devletin düşmanca davranması ve savaş çıkması sonucu ilgili devletin elçi konsolosu ağır hakaretlere maruz kalır ve Yedikule'ye hapsedilirdi. Buna dair örnekler Osmanlı tarihinde çokça görülmektedir.⁸⁴ Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde içişlerine müdahale edildiği ve saygısızlık yapıldığında elçiler uyarılırdı. Bazen hapsedilir bazen sopa atılır bazen de sınır dışı edilirdi. 16. yüzyılda Fransa, İspanya tarafından yok edilmekle karşı karşıya olduğu dönemde Osmanlı, Fransa'ya yardım etmiş ve bu durumdan kurtarmıştı. Osmanlı Devleti'nin bu yardımı 17. yüzyılın yaralarına kadar devam etmişti. Ancak Fransa bir taraftan Osmanlı Devleti'nden çıkar sağlamakta diğer taraftan Girit'te Osmanlı Devleti ile savaş halinde olan Venedik'e yardım ettiği, Osmanlı devlet adamlarınca, şifreli mektupların ele geçirilmesi sonucu tespit edilmişti. Dönemin sadrazamı Köprülü Mehmet Paşa, Fransa elçisi Jean de La Haye'nin Edirne'ye gelmesini emreder. Ancak elçi hasta olduğunu beyanla yerine oğlunu gönderir. İşledikleri suçtan ötürü elçinin oğlu hiç hoş karşılanmaz ve haddi aşan ifadeler de kullanınca hapsedilir. Elçi sağlığına kavuşunca çağırılır ve ifadesi alınır, şifreli mektuplarda ne yazıldığı sorulur, bilmediğini ve tercümanların olmadığını söyler ve elçi de hapsedilir. Sadrazam Erdel seferinden dönünceye kadar hapiste kalırlar. Sonra ülkelerine gönderilirler. La Haye elçilikten de azledilir. Aynı elçi 1665 yılında tekrar Fransa elçisi olarak tayin edilir bu sefer sadarete Köprülü'nün oğlu Fazıl Ahmet Paşa görev yapmaktaydı. Osmanlı ordusu Sengotar'da Avusturya ile muharebe ederken Osmanlı üstünlüğünü korurken Fransa Avusturya'ya yardım eder ve Avusturya mağlup durumda iken savaş Osmanlı'nın aleyhine döner. Bu ve benzeri durumlardan dolayı elçi karşılama töreninde Sadrazam, hem Fransa'ya hem de elçisine hakaretler eder, La Haye hakaretlere dayanamayarak antlaşmalara dair varakaları alır ve Fazıl Ahmet Paşa'nın önüne atar. Elçinin bu uygunsuz davranışından ötürü zorla dışarı çıkarmaya çalışılırken kılıcına davranır ve orada görevli bir çavuş tarafından kılıcı elinden alınır ve tokatlanır ve akabinde tutuklanır. Ardından sadrazamdan özür diler ve serbest bırakılır.⁸⁵

19. yüzyılda Doğu'yu ve Kudüs'ü ziyaret etmek isteyen Avrupa ve Amerikalı macera meraklısı seyyahlar kendi elçilikleri aracılığıyla Osmanlı Devleti'nden aldıkları pasaport

⁸⁴ Toksarı, s. 82.

⁸⁵ Erhan Afyoncu, <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/erhan-afyoncu/2016/04/03/osmanli-haddini-asan-buyukelciyi-falakaya-yatirirdi>, (13.03.2017).

ve mürur tezkireleri de eman'ın başka bir türünü teşkil etmekteydi. Ancak bunların esas hedefi kutsal yerleri ziyaret etmek olmadığı, Avrupa'da kurulmaya başlayan müzeler için antika eşya topladıkları hatta bunun da ötesinde Osmanlı şehirlerinde misyonerlik faaliyetleri yaptığı, Osmanlı makamlarınca tespit edilmiş ve mahalli idareciler tarafından söz konusu seyyah misyonerlerin durumlarıyla ilgili bilgi talep edilmişti.⁸⁶

Osmanlı Devleti'nin sadece cihat ve fetihle alakadar olduğu ve bu nedenle diplomasinin önemini ötelediği varsayılmıştı. 18. yüzyıl sonlarına kadar Avrupa ülkelerinin başkentlerinde yerleşik Osmanlı Devleti elçileri olmaması diplomasi alanında ihmal olarak gösterilir. Devlet-i Aliyye, İslam'ı referans alarak, kendine has diplomasi yöntemlerini oluşturmuş olup, gerek barışçıl gerekse Avrupa güçleriyle savaşan ve yakın temaslara sahip olan tek Müslüman ortaçağ milleti olmuştur. Küçük bir beylikten itibaren Osmanlı'nın çevresi Müslim, gayrimüslim rakiplerce çevrelenerek büyümeleri engellenmeye çalışılmıştı. Osmanlı, 15. ve 16. yüzyıllarda kurumsallaşmaya başladığında çok uluslu bir siyasi yapının gerektirdiği hukuki yapısını ikame ederek devamlı geliştirmiş, içte ve dışta gayet faydacı bir yöntemle İslam kurallarını uygulamıştı.⁸⁷

2.2. Osmanlı Diplomasinin İnşasının Referansları

Osmanlı Devleti, hayat sahnesine bir beylikle çıktığı andan itibaren resmi ideolojisini büyük ölçüde dini inanç ve geleneksel (örfi) kurallar çerçevesinde idame ettirmişti. Daha net bir ifadeyle denilebilir ki; Osmanlı Devleti, İslam Hukuku temeli üzerine inşa edilmiş ve varlığını bu minval üzere sürdürmüş bir devletti. Bu bağlamda Osmanlı siyasi iktidarı-hanedanı açısından din-inanç, en önemli meşruluk aracı olmakla birlikte, devlet mefhumu-mefkûresi de din kadar öncelenmiş en önemli hususlardandı. Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda Din ve Devlet'in iç içe olması kaçınılmaz ve doğal bir durum haline gelmişti.⁸⁸ Osmanlı Devleti'nde İslam'ın yorum ve uygulayıcıları, medrese kökenli âlimlerin müstefit olduğu, beslendiği kaynaklar, Osmanlı sınırları dışında ortaya konulmuş eserlerdi. Mezkûr kaynakların siyaset, din ve

⁸⁶ Toksarı, s. 82.

⁸⁷ Turan, s. 31-33.

⁸⁸ Yılmaz Yurtseven, Osmanlı Klasik Döneminde İdeoloji, Din ve Siyasi Meşruiyet, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2007, C.11, s. 1257-1258.

devlet kavramlarına yaklaşımları, Osmanlı Devleti'nin siyasi iktidarının meşruiyet söyleminde kullanılması için oldukça uygun telakki edilmişti.⁸⁹ Bu bağlamda büyük İslam mütefekkeri ve aynı zamanda felsefeci de olan Hüccetü'l-İslam İmam Gazali din ile devlet idaresi arkadaşdır, ikizdir der ve ayrıca dinin kök-asıl olduğunu padişahın-hükümetin onu koruması gerektiğini zikretmekle birlikte, kökü olmayanın yıkılmaya mahkûm olacağını zikreder. Gazali, mülkün tamamlanması ve korunması hükümetle mümkün olduğunu, husumetlerde mülkü korumak ve nizamı kurmakta fıkıhla halledileceğini belirtir.⁹⁰ Büyük Selçuklu veziri ve devlet adamı olan Nizmü'l-Mülk, Gazali'nin fikirleriyle örtüşen görüşler ileri sürmüştür. Bu itibarla Osmanlılar, erken devirlerden itibaren kendilerine İslam Dini'ni korumayı bir görev addetmişlerdi. Bununla ilgili olarak Oruç Bey'in Devlet-i Al-i Osman'ın Selatin-i için şu ifadelerle yer vermiştir: "Osmanlı Sultanları Hak Teâla buyruğu üzerine yürüyücülerdir. Fisebilillah (Allah yolunda) gaza malını biriktirerek Hak yolunda sarf ederler. Doğru yol üzere olup Hak'tan yanadırlar. Din yolunda gayretlidirler. Dünyaya mağrur değillerdir. Şeriat yolunu gözetirler, gurur ehlinden intikam alırlar. Garipleri sevip, fakirlere ihsan ederler. Şarktan garba değin İslam dinini tebliğ edicilerdir. Hak Teâlâ'nın keremine sığınıp Hakka müşrik olanları ve İslam'ı kabul etmeyip, İslam ehline kasteden küffarı haksarı kırıncılardır. Bu Al-i Osman, Oğuz neslindedir. Din yolunda kavilerdir. İtikatları muhkemlerdir."⁹¹ Bu ifadeler Osmanlı siyasi hanedanının-iktidarının ideoloji-inanç, egemenlik anlayışı ile dünya görüşünü ortaya koymaktadır. Osmanlı uhdesinde farklı etnik kökene sahip milletleri ve ayrı dinlere müntesip toplulukları bulundurmakla birlikte esas yapı itibariyle İslam hukukuyla yönetilmiş bir İslam Devleti'dir denilebilir. Osmanlı, mezhepsel anlamda İslam'ın Sünni-Hanefi yolunu benimsemişti. Bu yapı bidayette ortaya çıkmamış, ancak devletin inşa ve ikame sürecinde tedrici olarak teşekkül etmişti.

Osmanlı Beyliği'nin, Bizans İmparatorluğu ile komşu olması ve Hristiyanlarla mücadele etmesinden dolayı, Beylik'te bir Cihad ruhu-mefkûresi oluşmuştu. Diğer Türkmen gurupları-beylikleri de bu mefkûre etrafında Osmanlılara katılarak, Bizans'a

⁸⁹ Yurtseven, s. 1266.

⁹⁰ Zeynu'd-Din İmam Gazali, İhyau Ulumu'd-Din, 3. Basım, Ahmed Serdaroğlu, (Çev.), İstanbul: 1974, C.1, s. 51.

⁹¹ Yurtseven, s. 1266.

karşı gazaya-cihada koşuyorlardı. Bu ruh, kısa surede Osmanlı Beyliği'nin büyümesine ve yüzyıllarca sürecek büyük bir Devlet-İmparatorluk olmasına vesile olmuştu. Bu bağlamda Ertuğrul ve Osman Beylerin silah arkadaşları olan Aykut Alp, Turgut Alp, Konur Alp, Abdurrahman Gazi gibi savaşçı ve cesur şahsiyetler, ayrıca Osmanlı beylerinin arasında, onları teşvik etmek maksadıyla tasavvuf-tarikat erbabından manevi şahsiyetlerden Şeyh Edebali, Dursun Fakih, Baba Saltuk, Abdal Murad, Musa Baba, Geyikli Baba öne çıkmış olanlardandı. Ve buna ilaveten Osman Bey'in bir Ahi lideri olan Şeyh Edebali'nin kızıyla evlenmesinden sonra, Anadolu'da büyük bir dini ve siyasi nüfusa sahip olan Ahi'lerin desteğini de alması, Osmanlıların Anadolu siyasi birliğini sağlamasında önemli katkıları olmuştu.⁹² Mezkûr bilgi muvacehesince denilebilir ki, “Devlet-i Ebed Müddet-i Osmaniye'nin siyasi, mülki, adli, askeri, felsefi, edebi, sınai ve sair buna benzer alanlarda kendine mahsus, mufassal ve mükemmel”⁹³ bir tarzı olduğu gibi diplomaside de nevi şahsına münhasır bir yapısının olduğu ve bu yapının temel referansları duraklama ve gerileme döneminden sonra tedrici değişimle birlikte dini referans almakla temerküz etmiştir.

2.3. Osmanlı Diplomasisinin Kurumsallaşma Süreci

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan yıkılışına kadar kurumlarında değişim ve dönüşüme uğradığı gibi diplomasisinde de aynı minval üzere değişikliğe uğramıştır. Erken dönem Osmanlı diplomasisi askeri ve siyasi alanda gücün desteklenmesi için tebarüz etmişti. 16. ve 17. yüzyıllarda diplomasi, Osmanlı idarecileri açısından, devleti ayakta tutabilmek için önemli kurumlardan-hususlardan biri olduğu değerlendirilmemekteydi. Ancak 18. yüzyıldan sonra hemen hemen her alanda devleti ayakta tutabilmek için, dış baskı ve müdahalelere karşı varlığını ve bağımsızlığını sürdürebilmek için diplomasi en önemli araç haline gelmişti.

Osmanlı diplomasisinde etkin bir kurumsal yapılanma, kadroların oluşumu, Batı'nın izlediği ve uyguladığı kurallara adaptasyonu bir hayli zaman alarak gelişebilmişti. Osmanlı Devleti'nin ayakta kalabilmesinde diplomasinin kurumsallaşarak hayata geçirilmesinin önemli katkılarının olduğu bilinmektedir. Osmanlı'da III. Selim ve II.

⁹² Mehmet Doğan, “Osman Gazi”, Osmanlı Ansiklopedisi, C.1, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996, s. 75.

⁹³ Ahmet Lütfi, Mirat-ı Adalet, Süleymaniye Kütüphanesi, Kısım Hacı Mahmut Efendi, No: 4931 s. 1-2.

Mahmut dönemlerinde kurumsal anlamda modern diplomasinin usul ve kaideleri hiç tereddütsüz kabul edilmişti.

Osmanlı Devleti'nin Batı ile olan münasebetlerinde takındığı üstün ve baskın tavrı ve eşit düzeyde ilişki kurmama tutumu ve sürekli barış içerisinde olmama tercihinin, askeri güç üstünlüğünden ve İslami bakış açısından kaynaklandığı aşikârdır. Ancak gelişen süreç içerisinde dış politika aracı olarak diplomasi gelişimi ve kurumsallaşması anlamında belirli aşamalardan geçmek suretiyle etkin hale gelmişti. Osmanlı Devleti, devletlerarası mütekabiliyeti, 18. yüzyıla kadar yukarıda mezkûr nedenlerle kabul etmediği bilinmekteydi.

Osmanlı Devleti, Karlofça Antlaşması ile toprak kayıplarının yanında diplomasi bakımından da itibar kaybetmeye başlamıştı. Savaşan devletlerin bilaistisna tüm katılımcıları-elçileri eşitlik-mütekabiliyet talep etmişlerdi. Böylece Osmanlı, Zıttorok'la başlayan ve Karlofça ile devam eden süreçte üstünlükten eşitliğe tenzil ederek söz konusu mütekabiliyeti kabul etmek zorunda kalmıştı. "18. yüzyıl ortalarından itibaren, Rusya'nın kuzeyde güçlü bir rakip olarak yükselmeye başlaması, askeri yenilgiler, diplomatik öncelik konusunda devamlı ihtilaflara yol açmıştır. Rus gücünü dengede tutmak için diplomasi, hayati bir araç haline gelmiştir. Bunun sonucu olarak, Osmanlı hükümdarları, zamanın Avrupa güçleriyle olan ilişkilerinde kalıcı diplomasiyi ve diğer yöntemleri benimsemeye başlamıştır."⁹⁴ Bundan sonraki aşamalarda Osmanlı Devleti, siyasi ihtilafları, iç ve dış sorunları göz önünde bulundurarak, varlığını ayakta tutabilmesi açısından denge siyaseti uygulayacaktı. Rusya'ya karşı Avrupa Devletleri'nin desteğini alabilmek ve benzeri uygulamalar, söz konusu denge siyaseti, diplomasinin temel meselesi haline gelecekti.

Tanzimat döneminde Osmanlı elçilerine gönderilen talimatta "Bir hükümetin ilk ve en önemli görevinin kendi devletinin güvenliğini düzeltmek"⁹⁵ olduğu vurgulanmış ve böylece diplomasinin ana eksenini belirlenmişti. 19. yüzyıl boyunca bu ana eksen doğrultusunda hükümdar ve bürokratlar uygulamalarını sürdürecekti. Tanzimat'tan sonra Osmanlı'da diplomasi, İmparatorluğun bütünlüğünü muhafaza etmekte politik bir

⁹⁴ Turan, s. 519.

⁹⁵ Turan, s. 519.

araç olduğu söylenebilir. Her bakımdan iç ve dış olumsuzluklar, diplomasinin ehemmiyetini her geçen gün daha da hissettirecekti. Osmanlıda değişim ve dönüşüm tüm alanlarda kendini gösterdiği gibi diplomasi sahasında da kurumsallaşma ve uygulamada köklü değişiklikleri beraberinde getirecekti.

Kırım Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti Avrupa'nın parçası kabul edilse de siyasi, askeri ve ekonomik bakımdan imparatorluğun ayakta kalabilmesi ve kendini koruyabilmesi yeterli olmadığından, Avrupa devletleri Osmanlı'nın iç ve dış işlerine müdahale etmekteydi. Bu dönemde diplomasi, zikredildiği veçhiyle ekonomik olarak iflas etmiş, balkanlarda meydana gelen ırkçı-milliyetçi hareketlere karşı zaafın her geçen gün artarak devam ettiği, içeride vuku bulan olayların, dış sorun haline geldiği meselelerin, sorunların çözüm aracıydı. "II. Abdülhamid'in otokrat rejimi dış politikayı yeni bir denge sistemi üzerine inşa edip, İttihad-i İslam (İslam birliği) anlayışını iç ve dış Müslüman kamuoyu üzerinde etkin kılmaya çalışırken diplomasiden hiç olmadık ölçüde yararlandı. İmparatorluğun diplomatik misyonunu örgütsel anlamda genişletti. O'nun döneminde Kuzey Afrika'dan, Uzakdoğu'ya kadar birçok yerde şebhenderlikler (konsolos) Osmanlı Sultanı'nın diplomatik temsilcileri olarak yerel otoritelerle ilişkiler kurdular. Söz konusu durum bu bölgelerde çoğunlukla sömürgeci konumundaki Büyük Devletlerce endişe verici olarak değerlendirilmekteydi".⁹⁶ Bahusus II. Abdulhamit Avrupa devletlerinin kendi aralarında mevcut olan ihtilaflara, mümkün mertebe taraf olmaktan kaçınmıştı. İmparatorluğu ayakta tutma ve yaşatma pahasına söz konusu ihtilafları kendi devletinin menfaatine yönelik kullanma becerisini de gösterebilmişti. Ancak bu diplomasi uygulaması, büyük devletlerin desteğini almaması anlamına gelmemekteydi. İngiltere ve Rusya'ya karşı Almanya ile yakınlaşma, siyasi ve ekonomik ilişkilerin kurulması yeni inşa edilmiş bir diplomatik denge unsurunun belirtisiydi.

2.3.1. Osmanlıda Klasik Dönem Ad Hoc Diplomasisi

Osmanlı Devleti tarih sahnesine çıktığı andan itibaren 19. yüzyılın ortalarına değin dünya siyaseti ve politikasında gücü hissedilen ve önemli ölçüde siyaset ve politikayı etkileyen bir devlet olmuştur. Diğer devletler karşısında Osmanlı Devleti, nevi şahsına

⁹⁶ Turan, s. 520.

münhasır kurallar uygulayarak siyaset-politika ve diplomasi uygulamıştı.⁹⁷ Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren Bizans'la çok yakın bir münasebet içinde olduğu, savaş, barış ve diğer alanlarda işbirliği yaptığı ve elçiler gönderdiği ayrıca diğer ecnebi devletlerle de ilişkisinin olduğu bilinmektedir.

Osmanlı diplomasisinin incelenmesi genel olarak iki dönem şeklinde değerlendirilebilir. Bunlardan ilki, 18. yüzyılın sonlarına kadar süren "Ad Hoc" diplomasi uygulaması; ikincisi de 18. yüzyılın sonlarından Osmanlı'nın tarih sahnesinden yok oluşuna kadar olan dönem.⁹⁸ Ad Hoc ya da başka bir söylemle, devamlı olmayan, geçici diplomasi yöntemini en geç terk eden devletlerden biri de Osmanlı Devleti'dir. Ad Hoc diplomasisini uygulamasının-benimsemesinin altında yatan ana nedenlerden biri; Osmanlı'nın diğer devletlere olan üstünlüğü olarak addedilmekteydi. Bu anlamda batıdan herhangi bir destek yahut batının görüş ve fikirlerine ihtiyaç duyulmamasından dolayı sürekli diplomasi temsilcileri bulundurmasına gerek duymuyordu. Ayrıca kendinden daha zayıf ve güçsüz bir devlette daimi temsilci, elçi bulundurmanın Osmanlı'yı diğer devletler nezdinde küçük düşüreceği, tezyif edeceği gibi, elçi bulundurulmuş devleti de bir bakıma eşdeğer kabul etme anlamına geleceğinden dolayı ad hoc diplomasi uygulamıştı. İkinci olarak, Osmanlı Devleti'nin bu dönemde Avrupa devletlerinde daimi elçi bulundurmasını gerektirecek henüz ticari bir neden de söz konusu değildi. Osmanlı tacirleri Batı yerine daha ziyade Asya ülkeleri ile ticari faaliyetler oluşturma eğilimindeydi.⁹⁹

Osmanlı Devleti, zikredildiği veçhile kuruluşundan 1793 yılına kadar, yabancı devletlerden daimi, sürekli elçi kabul etse de aynı şekilde kendisi yabancı devletlere daimi elçi göndermemişti. "Ad Hoc" daimi olmayan, olaylara bağlı olan bir diplomasi uygulamıştı. Bunun nedeni kendisini diğer devletlerle eşit tutmamasındandı. Bu durumu Osmanlı Padişahları'nın diğer yabancı devletlere göndermiş olduğu name-i hümayun'lardan ve antlaşma metinlerinin içeriklerinden açıkça anlaşılmaktadır. Selatin-i Osman-i bir devlet politikası olarak kendilerini diğer devlet hükümdarlarından daha üstün gördüklerinden dolayı başka bir ülkeye daimi elçi göndermek, o ülkeyle ve o ülkenin hükümdarıyla eşit kabul edilmiş olacağından ve o ülkenin meşruiyetini kabul

⁹⁷ Tüncer, s. 43.

⁹⁸ Tüncer, s. 44.

⁹⁹ Tüncer, s. 44-45.

anlamına da geleceğinden böyle bir uygulamaya tevessül etmemişlerdi. Ancak Osmanlı Devleti Doğu'da devam eden İran savaşları ve buna ilaveten Anadolu'daki Celali İsyanları nedeniyle Avusturya ile imzalamış olduğu, Zitvatorok Antlaşması (1606) ile Viyana Beyi olarak hitap ettiği ve kale aldığı Habsburg hükümdarını artık İmparator olarak tanımış ve önceden almış olduğu vergiden de vazgeçmişti. Esasen bu tarihten sonra fiili olarak eşitlik kabul edilmiş olup elçi göndermeme hususu ise hala bir üstünlük politikası olarak sürdürülmüştü. Zitvatorok antlaşması bu bağlamda bir dönüm noktası olarak zikredilebilir.¹⁰⁰

Osmanlı Devleti diplomasisinde diğer bir dönüm noktası, uzun süren savaşlar neticesinde Osmanlı Devleti'nin yorgun düşmesi ve İngiliz Hükümeti'nin aracılık etmesi sonucu Sultan II. Mustafa'nın barışa razı olarak tevki ettiği Karlofça Antlaşması'dır. Bu antlaşma ile Devlet-i Aliyye, Barat ve Temesvar hariç, Macaristan ve Erdal Beyliği Avusturya'ya bırakılmış oldu. Ayrıca Ukrayna ve Podolya Lehistan'a, Mora ve Dalmaçya kıyıları da Venediklilere bırakılmak zorunda kalındı. 26 Ocak 1699 Karlofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti tarihinde ilk defa fethettiği toprakları kaybetmeye başlar ve mezkûr antlaşma tarihi itibariyle Osmanlı Devleti'nde gerileme dönemi başlamıştı. Ayrıca diplomatik literatürde Moskova Prensi olarak isimlendirilen Rusya Hükümdarı'na Osmanlı Devleti "Çar" unvanını vermek zorunda kalmıştı. Bundan sonra Osmanlı Devleti savunmaya ağırlık veren bir dış politika izlemeye başlamış ve diplomasisini bu yönde değiştirerek "kendini ecnebi devletlerle müsavi addetmeme" anlayışı tedrici olarak ortadan kalkmıştı. Karlofça Antlaşması Osmanlı Devleti'nin bir dönüm noktası olmakla birlikte, Viyana bozgunundan sonra devam edegelen çözüme ve Karlofça, Batı'da Osmanlı'ya karşı büyük bir cesaret ve karışıklık uyandırmıştı. Bundan böyle Avrupa'da Osmanlı ilerlemesi durmuş ve devlet ricali arasında mevcudu muhafaza endişesi başlamıştı. Bu çözümlenin akabinde Avusturya, Rusya ve Venedik başta olmak üzere fırsatı ellerine geçiren Avrupalılar, Osmanlı Devleti'nden pay almak üzere saldırılarını eksik etmemişlerdi. Bu antlaşmanın en talihsiz kısmı ise Avusturya ile imzalananıdır. Böylelikle Macaristan'ın elden çıkmasıyla Orta Avrupa'da Osmanlı hâkimiyetine son verilmişti.¹⁰¹

¹⁰⁰ Savaş, s. 10-15

¹⁰¹ Mücteba İlgürel, "Karlofça Barışı", Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Cilt. 11, İstanbul: Çağ Yayınları, 1989, s. 104-107.

Osmanlı Devleti'nde ilk daimi elçilik hakkını elde eden ülke Venedik olmuştu. IV. Haçlı Seferi'nin akabinde Venedik, İstanbul'da hem Katolik misyoner okulu hem de ticari çıkarlara hizmet eden Orient Akademi'yi açmış olup, bir ticaret devleti olması hasebiyle de diplomasiye ehemmiyet vermiş ve mezkûr akademide Doğu dillerini öğretmişti. Yabancı dil bilmenin, diplomasinin ön koşulu olduğunu bilen Venedik buna ağırlık vermişti. Venedik'ten sonra Lehistan, Fransa ve Avusturya da dil bilmenin önemini kavrayarak dil okulları açmışlardı. Açılan okullarda hem dil öğretilmekte hem de misyonerlik faaliyetlerini yürütmekteydiler.¹⁰²

İstanbul'da Venedik'ten sonra elçilik açmak için izin verilen devletler, 1475'te Lehistan, 1495'te Floransa, 1497'de Rusya, 1583'te İngiltere, 1612'de Hollanda, 1737'de İsveç, 1740'da Sicilyateyn (Napoli ve Sicilya krallığı), 1757'de Danimarka, 1761'de Prusya ve 1767'de İspanya olmuştu. Önceleri sadece Venedik elçisine Balyos ismi denilirken daha sonra diğer elçilere de bu isimle hitap edilmekle birlikte ilerleyen dönemlerde ülkelerin Osmanlı Devleti'yle münasebetlerine istinaden büyükelçi ya da orta elçi olarak isimlendirilmişlerdi. Kimileri de maslahatgüzarı seviyesinde tutulmuştu. Osmanlı Devleti'nde yabancı elçilerin kalma süreleri farklılık arz etmekteydi. Venedik'le yapılan anlaşma çerçevesinde, bu süre üç yıl olarak belirlenmiş, ancak diğer devletlerin elçileri beş-altı yıl kalabilmekteydi. 19. yüzyıla kadar İran'ın İstanbul'da daimi elçiliği olmamıştır.¹⁰³

Osmanlı Devleti geçici görevle ecnebi devletlere gönderdiği elçilerin başlıca görevleri; barış antlaşmaları ve ticari sözleşmeleri imzalamak, barış önerilerinde bulunmak, barış görüşmelerini konuşmak yahut bu görüşmelerde arabuluculuk yapmak, yapılacak olan antlaşmanın maddelerini görüşmek, ayrıca iyi dostluk ilişkileri oluşturmak, devletin menfaatini gerektiren ve mevcut dostluk ilişkilerini pekiştirmek, sağlamlaştırmak ve geliştirmek, Osmanlı Devleti'nin alacaklarını toplamak, hangi ülkeye gönderilmiş iseler o ülkenin Osmanlı Devleti'ne karşı müspet-menfi fikir ve düşüncelerini öğrenmek, Osmanlı Padişahı'nın cülusunu bildirmek, name-i hümayun (padişah mektubu) götürmek, Osmanlı Devleti'nin kazandığı zaferi, buldukları devletlere bildirmek,

¹⁰² Klasik Dönemde Osmanlı Diplomasinin Ana Hatları, <http://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=238>, (24.4.2017).

¹⁰³ Klasik Dönemde Osmanlı Diplomasinin Ana Hatları, <http://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=238>, (24.4.2017).

buldukları ülkede tahta yeni oturan devlet ricalini tebrik etmek, kralların taç giyme merasimlerinde hazır bulunmak, vergi istemek vb. hususları yerine getirmektir.

17. yüzyılda yaşamış büyük Türk Seyyahı Evliya Çelebi, ünlü eseri Seyahatname’ sinde, Osmanlı elçileriyle yabancı devletlerin elçilerinin savaş ya da barış zamanında söz konusu koşulları görüşmek amacıyla “sınır mili”nde buluşmalarını şöyle aktarmaktadır: “Daha önce çalan mehterhaneler, elçi sınır miline doğru yürürken susar ve yabancı sınırdaki askerler de sessiz kalırlardı. Elçi atından iner, elçinin maiyetindeki serhat beyleri, paşalar, alay beyleri yayan olarak sınır miline doğru çıkarken, arkadan askerler silahlı ve atlı olarak onları izlerlerdi, çünkü bir keresinde, Sultan II. Selim zamanında sınır milinde buluşan ve Sektüvar sınırı barışını iki elçi anlaşmamışlar ve bu yüzden de savaş çıkmıştı. İşte, o zamandan beri, askerlerin silahlı olarak elçileri geriden izlemeleri adet olmuştu. Keza, karşı tarafta da silahlı askerler geride bulunurlardı. Elçiler, buluştukları sınır milinin ortasında birbirlerine saygılarını sunarlar ve yanlarında bulunan dört-beş çevirmenle konuşmalarını ve uzlaşmayı sürdürürlerdi. İki elçi orta milde buluştuktan sonra, Osmanlı elçisinin yanında getirdiği hatt-ı humayun okunur ve antlaşma veya sözleşme maddeleri tek tek görüşülürdü. Maddeler her iki tarafça kabul edilirse, ahitnameler yazılır ve her iş bittikten sonra, yabancı elçi Osmanlı elçisinin göğsünü öper, Osmanlı elçisi de yabancı elçinin göğsünü öperek sınırdan ayrılırlardı. Bunun arkasından, her iki tarafta da beşyüz pare top atılır ve şenlikler yapılırdı.”¹⁰⁴

Osmanlı Devleti’nin yabancı ülkelere elçi göndermesi, bhusus elçilerin uluslara ilişkin düşünce ve fikirlerinden önemli ölçüde etkilenmiş olması ve gittikleri ülkelerdeki yenilikleri kendi ülkelerine taşımasına vesile olmuştur. 1720 yılında Fransa’ya gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi’nin Fransa Sefaretnamesi, söz konusu dönemde Osmanlı Devleti’nde yenilik hareketlerine öncü olmuş ve kılavuzluk etmişti. Güzel sanatlar alanında ve matbaacılığın Osmanlı’ya getirilişinde önyak olan Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi’dir.¹⁰⁵ Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi Fransa ile ilgili önemli bilgiler verirken, yolda gördüğü yerlerden, Paris’in saray ve kalelerine, rasathaneden matbaaya, karantina ve hastanelerine; hatta Paris’in kadınlarına, giydiği

¹⁰⁴ Tüncer, s. 45.

¹⁰⁵ Tüncer, s. 49.

kıyafetlere varıncaya kadar sefaretnamesinde yer vermiştir. İbrahim Paşa'nın Viyana Sefaretnamesi¹⁰⁶ de bu bağlamda önem arz etmektedir. Pasarofça Antlaşması'nın ardından Viyana'ya Elçi olarak gönderilen İbrahim Paşa, Avusturya ve Osmanlı Devleti arasında dostluk ilişkilerini yeniden tesis edecekti. İbrahim Paşa ve diğer elçilerin sefaretnameleri sayesinde; Osmanlı'nın tanımadığı Batı, Osmanlı Devleti ve milleti tarafından, örf ve adetleri, yaşayış biçimleri, yenilikleri vb. hususları en doğru kaynaktan tanınmış oluyordu.

Osmanlı Devleti, zamanının en kuvvetli ve güçlü devleti olmasından mütevellit, mezkûr dönemde ad hoc-tek yanlı diplomasi uygulamış ve bu uygulamada güç ve kuvvet temel dayanak olmuştu. Avrupalı devletlerle yürütülen diplomatik görüşmelerin uygulamalarına bakıldığında apaçık bir eşitsizlik durumu fehmedilmektedir. Söz konusu görüşmeler Osmanlı toprakları üzerinde ve Türkçe olarak yapılmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin temsilcileri-yetkilileri anında karar alabilmekte, buna karşın Avrupalı devletlerin temsilcilerinin karar almadan önce hükümetlerine danışmak zorunda olmaları da Osmanlı elçilerinin etkin, anında karar alabilme ve kararları kendi lehine olacak şekilde tanzim edebilme yetkisi, Osmanlı Devleti'nin üstün ve aşkın olduğunu göstermektedir. Burada zikredilmesi elzem olan bir hususu da belirtmek gerekir, şöyle ki; Osmanlı Devleti'nin gerileme döneminde ad hoc-tek taraflı diplomasi uygulaması, İmparatorluğun zararına olmakla birlikte gerilemeyi de hızlandırmıştır denilmesi yerinde olur. Daimi diplomasi temsilcilerinin, yerine getirmekle sorumlu oldukları kendi devletinin, ecnebi devlet nezdinde menfaat ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek, ayrıca müspet ve menfi her türlü bilgiyi toplamak, devletlerarası iletişimi-haberleşmeyi sağlamak gibi vazifelerin hiçbirini yerine getiremeyen ad hoc diplomasi, özellikle 18. yüzyıldan itibaren gittikçe gerilemekte olan Osmanlı Devleti'nin kaldıramayacağı yahut taşıyamayacağı bir yük haline gelmişti.

2.3.2. Osmanlı'da Sürekli Diplomasi Dönemine Geçiş

Osmanlı Devleti'nin dış politikasında, 18. ve 19. yüzyılda Avrupa Devletleri karşısında pozisyon kaybetmesi yaşanırken, istimal edilen ad hoc diplomasi uygulamasından daimi diplomasiye geçiş çalışmaları başlatıldı. III. Selim, Şehzadelik döneminden itibaren

¹⁰⁶ Elçi İbrahim Paşa Sefaretnamesi, Millet Genel Kütüphanesi, Kısım: A.E. Tarih, Eski Kayıt No. 841.

Avrupa'da cereyan eden siyasi ve toplumsal değişimi takip etmekteydi. Osmanlı'nın içinde bulunduğu ciddi sıkıntılardan kurtulabilmesinin bazı hususlarda reformlar yapılarak sağlanabileceğini düşünüyordu. 1789'da tahta cülusunun akabinde düşüncelerini, askeri ve idari yapılarda değişiklikler öngörerek, "Nizam-ı Cedid" (Yeni Düzen) olarak uygulamaya başladı. Ayrıca bu bağlamda Osmanlı tarihinde ilk defa daimi diplomasiye geçiş de, III. Selim döneminde olmuştur. Eski, klasik dönem ad hoc diplomasi anlayışıyla hem içte hem de dışta, özellikle Avrupa'da fayda sağlamayacağı fehmedilmiş hatta bu uygulamayla mevcudun bile muhafaza edilemeyeceği anlaşılmıştı. Özellikle siyasi ve sosyal bir akım olarak başlayan Fransız Büyük İhtilali (1789-1799) mutlak monarşinin yıkılarak yerine Cumhuriyetin kurulması ve Katolik Kilisesi'nin reforma zorlanması devrimiyle başlayan yeni dönemde, diğer Avrupa devletleri Fransa'yla mücadele yürütürken, Osmanlı'nın da Avrupa'da cereyan eden bu yenilik hadiselerinin daha ayrıntılı ve net bir şekilde bilinmesi ve buna değin alternatiflerin üretilmesi gerekiyordu. Bu hususun kadim, klasik ad hoc diplomasi uygulamasıyla olması mümkün görünmemekteydi. Bundan mütevellit daimi-sürekli elçiliklerin açılması ve tecrübeli sefirlerle ancak bu durum sağlanabilirdi. Osmanlı'nın içine düştüğü bu sıkıntılı ve zor durumdan kurtulabilmesi için geçmiş yüzyıllarda nadiren de olsa başvurduğu ittifaklar oluşturması gerekmekteydi. Bahusus bu durum kaçınılmaz olmuştu. Bu hususların izalesi de sürekli diplomasiyle, daimi elçiliklerin açılmasıyla giderilebilecekti.

Osmanlı Devleti, yıllardan beri uygulaya gelmiş olduğu güç odaklı tepeden bakma, tek yanlı diplomasi anlayışını, III. Selim'in iktidarı döneminde sonlandırmış ve Yusuf Ağâh Efendi'yi 1793 yılında Londra'ya Büyükelçi olarak atamış ve böylelikle Devlet-i Aliyye de devletlerarası karşılıklı diplomasi uygulamasına terakki etmişti. Değişen dünyada tek başına ayakta kalamayacağını anlayan ve devletlerarası ittifaklara gerek olduğunu, ayrıca sürekli Osmanlı düşmanlarının çoğaldığını gören Osmanlı Devleti, dengelerin gözetilmesi gerektiğini ve bunun da karşılıklı diplomasi yoluyla yapılabileceğini fahmetmiş ve tek taraflı diplomasiden böylelikle vazgeçilmişti. Mezkûr dönemde her ne kadar dış politikada İslami değerler korunuyor gibi gözükse de batıya meyil, batılı diplomatik metotlara yakınlık artmıştı. Ayrıca şark meselesi hususunun ortaya çıkması ve Fransız İhtilali'nin zuhuru, Osmanlı Devleti'nde dış politikanın değişmesi ve dengelerin gözetilmesinin gerekliliği, uluslararası sistemlerin/siyasetlerin takip edilmesi

gibi mühim hususların ortaya çıkması diplomaside yenilikleri/reformu getirmiştir. Daimi/sürekli, yeni, karşılıklılık/mütekabiliyet esasına dayalı diplomasi anlayışı, hem Osmanlı'da başlatılan yenilik hareketlerinin bir devamı niteliğinde olmuş, hem de her geçen gün karmaşık hale gelen beynelmilel şartlara cevap verme, çözüm bulma isteğinin sonucu olarak doğmuştur.¹⁰⁷

Osmanlı'da iz bırakan ve birçok değişime sebebiyet veren, diplomaside de tebdili tetikleyen büyük fikir hareketlerinden en önemlisi Fransız Büyük İhtilali'dir. Avrupa'da din dışı kavramlarla ortaya çıkan ve tahrif/tebdil edilmiş, bozulmuş bir dine/kiliseye karşı girişilen ilk, büyük sosyal bir başkaldırıydı. İhtilal'in Osmanlı Devleti açısından önemli bir boyutu, yüzyıllardır isti'mal edilen ad hoc diplomasinin terk edilerek karşılıklılık/mütekabiliyet esasına dayanan diplomasiye geçilmesidir. İhtilal'in akabinde uluslararası siyasette, diplomaside değişim/dönüşüm yaşanmıştır. Devletlerarası yeni birlikteliklerin oluşması ve buna istinaden, devletlerin dış siyaset ve politikaları/diplomasileri değişmekteydi. Fransızlar Napolyon'la birlikte Kıta Avrupa'sını birleştirme mücadelesine girmişlerdi. Öte yandan buna karşılık, yeni fikir akımlarını kendileri için tehlike gören Rusya, İngiltere, Avusturya ve Prusya, Fransa'ya karşı ittifak oluşturmuşlardı. Gün aşırı ittifakların değiştiği kaygan zeminde Osmanlı Devleti sadece kendi gücüyle ayakta kalabilmeyi mümkün görmemekteydi. Üstelik Osmanlı iki büyük güç ve aynı zamanda düşman olan Rusya ve Avusturya ile de savaşıyordu. Bunlardan mütevellit Osmanlı'nın Avrupa'da kendi çıkarları/menfaatleri açısından uyuşabileceği/anlaşabileceği müttefiklere ihtiyacı vardı. Bu bağlamda da Avrupa devletleriyle ilgili meydana gelen ve gelebilecek değişim ve gelişimleri yakinen takip edebilecek ve öngörebilecek daimi elçilere ihtiyaç hâsıl olacaktı. Ancak daimi elçiliklerin olmayışı nedeniyle İstanbul'a bilgi ulaştırılamıyordu. Diplomatik kaynakların olmayışı nedeniyle, bilgi ulaştırılan kaynaklar da kısıtlı, yetersiz ve güvensizdi. Bu dönemde Bab-ı Ali'nin üç bilgi kaynağı mevcuttu. Divan-i Hümayun Tercümanı, Eflak ve Boğdan Voyvodaları ve diğer devletlerin İstanbul'daki diplomatik temsilcilikleriydi. Bu kaynaklarla elde edilen bilgiler yetersiz, yanlış ve güvenilmesi mümkün değildi. Gelişerek değişen Avrupa siyasetinin dışında kalmamak, uluslararası sistemde husule gelen değişimleri takip edebilmek ve Osmanlı Devleti'nin dış

¹⁰⁷ Gül Akyılmaz, "III. Selim Dönemi", Türkler, C.12, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 1093.

politikasını bu faktörlere göre uygun hale getirtebilmek ve şekillendirebilmek için doğrudan, güvenilir ve tarafsız bilgiyle mümkün olacağından tek taraflı diplomasi peyderpey terk edilerek karşılıklı diplomasiye geçilmiştir.¹⁰⁸

Sürekli karşılıklı diplomasiye geçilmesinin diğer önemli etkenlerinden biri de Şark Meselesi'dir. Bu kavramın ihdası/ortaya çıkışı, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının tehlikeye girmesi anlamına gelmekteydi. Avrupalı güçlerin Osmanlı topraklarını etkileri altına alabilmeleri ve bu topraklarda nüfuz kazanabilmeleri¹⁰⁹ anlamına gelen hatta Osmanlı'nın parçalanması ve yıkılması için oluşturulan bu sinsi birlikteliğe karşı, Osmanlı Devleti'nin kendini muhafaza edebilmesi saikiyle denge siyasetini diplomatik açıdan dış politika anlayışı haline getirmişti. Oluşturulan bu yeni dış politika stratejisi, diplomasiyi ve diplomatlara duyulan ihtiyacı ortaya koymaktaydı. Ayrıca uluslararası gelişmelerin-değişimlerin takibini gerektirmekteydi. Hal böyle olunca tek seçeneğin diğer ülkelerde söz konusu değişim ve gelişimin takibini kesintisiz sürdürebilmek daimi diplomatik misyonla olabilecekti.

“Şark Meselesi'nin tamamen Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren bir kavram olduğunu ve İmparatorluğun elinde bulunan Balkan toprakları, İstanbul, Boğazlar, Karadeniz ve Mısır'ın belirleyici role sahip oldukları görülmektedir. Şark meselesini gündeme getiren Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecine girmesi olmuştur. Parçalanma belirtileri ile birlikte Avrupalı güçler, Şark meselesi adı altında Osmanlı mirasını paylaşma ve pastadan en büyük dilimi alabilme mücadelesine girmişlerdir. Bu politikanın ilk belirgin işaretlerinin 1774 Küçük Kaynarca Barış Antlaşması'yla ortaya çıktığını söylemek mümkündür”.¹¹⁰

Osmanlı İmparatorluğu, 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar diğer devletlerle ilgili münasebetlerinde kabul etmiş olduğu/uyguladığı prensip; siyasi uyumsuzluklar ve savaşlarda kendi gücüne güvenmesi ve dayanmasıyla işlerini halletmekteydi. Bundan dolayıdır ki, Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasında saldırı veya savunma amacına yönelik antlaşmalara rastlanılmamaktadır. Ancak 18. yüzyılın nihayetinden

¹⁰⁸ Akyılmaz, s. 1094.

¹⁰⁹ Akyılmaz, s. 1094.

¹¹⁰ Akyılmaz, s. 1095.

itibaren ve 19. yüzyıl boyunca kendi güç ve kuvvetine istinaden uygulanan bir siyaset değil, devletlerin çıkar çatışmalarından müstefit olma temeline dayanan bir “Denge Siyaseti/Politikası” izlenmiştir.

Fransız Büyük İhtilali'nin uluslararası şartlarda meydana getirdiği ve Şark Meselesi kapsamında, büyük güçlerin Osmanlı Devleti üzerinde oluşturduğu baskılardan dolayı III. Selim'in uyguladığı “Denge Siyaseti” diplomasisini kendinden sonra gelen Padişahlar da uygulayacak ve bu anlayışa bağlı kalacaklardı. Artık Osmanlı Devleti bundan böyle bağımsızlığını muhafaza edebilmeye ve toprak bütünlüğünü koruyabilmeye yönelik mezkûr siyaset tarzını benimseyecekti. Osmanlı Devleti için büyük öneme haiz denge siyaseti şöyle tarif edilebilir: “Avrupa'nın büyük devletlerini ve menfaat çatışmalarını birbirlerine karşı kullanarak ve zaman zaman bunlardan birinin desteğini elde ederek Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak”¹¹¹tır.

Osmanlı, denge siyaseti münasebetiyle zarurete binaen zaman zaman can düşmanlarının desteğine bile başvurabilmişti. Bundan dolayıdır ki, denge politikasının ortağı bazen İngiltere bazen Fransa, Prusya ve hatta Rusya dahi olabilmisti. 1798 yılında Fransa'nın Mısır'ı işgal girişimi sonucu Osmanlı-İngiltere yakınlaşması olmuştu. 1878'den sonra ise İngiltere'nin Osmanlı politikasını değiştirip; Osmanlı Devleti'ni, böl, parçala ve yık siyasetine girmesiyle birlikte, Osmanlı Devleti'nin yeni ortağı, müttefiki Almanya olacaktı.¹¹²

Osmanlı İmparatorluğu'nda diğer devletlerle karşılıklı diplomasiye geçilmesiyle (1793) yurtdışında daimi Osmanlı elçilikleri ve konsoloslukların açılması hususunda ihtiyatlı davranılarak tedrici bir şekilde oluşturulmaları ve açılmaları uygun görülmüştü. Devlet-i Aliyye'nin karşılıklı diplomasi konusunda daha önceden deneyimi olmadığından, öncelik sırası ve devlet seçimi hususunda titiz ve dikkatli davranılmıştı. Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren Fransa ile olan münasebetler, ticari ve siyasi anlamda süregeldiğinden ve bu süre zarfında iki devlet arasında savaş olmadığından, III. Selim'in de Fransa'ya olan sempatisi göz önünde bulundurulduğunda ilk daimi elçiliğin

¹¹¹ Akyılmaz, s. 1095.

¹¹² Akyılmaz, s. 1095.

Fransa’da açılması düşünölmüştü. Ancak Fransa’nın diğer Avrupa devletleri ile arasında başlayan savaşlardan ötürü ilk daimi elçilik İngiltere’ye açılmış olacaktır. Osmanlı Devleti İngiltere’ye daimi elçi göndereceğini İstanbul’da bulunan İngiliz elçisine bildirerek nasıl hareket edilmesi gerektiğini bildirmiş ve görüşmeler neticesinde Yusuf Agâh Efendi Büyökelçi rütbesiyle Londra’ya tayin edilmişti. İlk Osmanlı daimi elçisi beraberinde Sırkatibi Mehmet Raşit Efendi, Ateşe Derviş Ağa, iki mütercim ve Hristiyan tebaadan ticaretle iştilgal edecek maiyet memuru da götürölmüştü.¹¹³

Osmanlı Devleti’nde daimi elçi tayininde 1795’te ikinci adım atılarak Avusturya ve Prusya’ya daimi elçilik açılmasına karar verilmişti. Berlin’e Seyyid Ali Efendi, Viyana’ya İbrahim Akif Efendi tayin edilmişti. Fransa’ya öncelik verilmeyince Fransız Büyökelçisi Verninac, Bab-ı Ali nezdinde yoğun diplomasi çalışmasıyla ve padişahın da bu hususta ikna edilmesi suretiyle uygun görölererek; Berlin’e gönderilecek olan Seyyid Ali Efendi’nin Paris’e, Aziz Efendi’nin Berlin’e, İbrahim Akif Efendi’nin ise Viyana’ya tayinlerine karar verildi. Böylece Osmanlı İmparatorluğu ilk olarak karşılıklı diplomasi dönemine Londra, Paris, Berlin ve Viyana’dan başlamış oldu. Rusya ise bu ilk daimi elçilik uygulamasının dışında tutulmuş oldu.¹¹⁴

Osmanlı tebaasının yurtdışındaki ticari menfaatlerinin korunması için III. Selim tarafından diplomasi reformu bağlamında, konsololar da tayin edilmişti. Tayin edilen ilk konsololar ikamet ettikleri yerlerde bulunan Rumlar ve Ortodoks Hristiyan tebaanın aktif olduğu Malta, Marsilya ve Cenova’da görevlendirilmişlerdi. Daha sonra Amsterdam ve Londra’da da Osmanlı Devleti konsolosluklar açmıştı.

III. Selim dönemiyle başlamış olan daimi elçilik görevi neticesinde, müspet bilimlerin Osmanlı’ya intikalinde rol oynadığı, batıdan askeri ve sivil uzmanların getirildiği ve batıyı tanıyan devlet adamlarının yetişmesine vesile olmuştu. 1806 yılında III. Selim’in Paris’e Büyökelçi olarak tayin ettiği Muhip Efendi’nin talimatnamesinde: “Sefir-i muma ileyhın maiyetinde olan memurin cümlesi ol tarafta beyhuda izaa-i vakt etmeyüb hidmet-i Devlet-i Aliyye yarayacak elsine ve ulum ve maarif ve fünun tahsiline say-ı beliiğ etmeleri matlub olmağla, leylü nehar iştilgal ve müvazabetden hali olmayalar”.¹¹⁵

¹¹³ Akyılmaz, s. 1096.

¹¹⁴ Akyılmaz, s. 1095.

¹¹⁵ Akyılmaz, s. 1095.

şeklinde görevlendirildiği kaydı mevcuttur. Yani gönderilen elçilerin boşa vakit kaybetmemeleri ve gittikleri ülkelerin Osmanlı Devleti'ne yararlı olan bilgileri, dilleri ve fen bilimleri öğrenmeleri matlup edilmiştir.

2.3.4. Osmanlı'da Modern Diplomasiye Geçiş

Osmanlı Devleti'nde gerileme ve savaşlarda yenilgiler başlayınca, Batı'daki yenilik ve gelişmeler yakından takip edilmeye başlanmış ve istifade edilme yoluna gidilmişti. Bu bağlamda, Osmanlı elçilerinin kaleme aldıkları sefaretnamelerden faydalanılmıştı. Batıda gelişen teknolojik atılımlar, savaşlarda ve askeri alanlarda gösterilen başarılar, Osmanlı'yı yeniden eski kuvvetli ve güçlü dönemine kavuşması açısından harekete geçirmiş ve çeşitli arayışlara sürüklemişti.

Avrupalı devletler, 17. yüzyıl ve sonrası almış oldukları önemli politik kararlarla ve yeni stratejilerle, diplomasiyi de iyi kullanarak kurumsallaşmalarını tamamlamış ve bu kurumsallaşma temeli üzerinden inşa ettikleri birlikteliklerini günümüze kadar ulaştırmışlardır. Osmanlı Devleti diplomasisinin modernleşmesi ve kurumsallaşması, Avrupalı devletlerde ikame ve inşa edildiği gibi kurumsallaştığı söylenemez. Bunun pek çok sebebinin olduğu izah edilebilir. Osmanlı diplomasisinin modernleşme sürecinin, Osmanlı'nın çöküş dönemine tevafuk ettiği, modernleşmeyi geciktirdiği şeklinde izah edilebilir.

Osmanlı Devleti'nin yükselme ve güçlü dönemlerinde, diplomasiye pek fazla ihtiyacı olmadığından ya da söz konusu ilişki ve münasebetlerini farklı yollardan giderdiği için ihtiyaç hâsıl olmamıştı. Osmanlı, diplomaside değişim ve dönüşümü Avrupa devletlerinden çok zaman sonra halledebilme yolunda adımlar atabilmiştir. Zikredildiği veçhile Avrupalı devletlerle yüzyüze gelme, aynı masada buluşma, Karlaofça Antlaşması ile başlamış oluyordu. Güçlü döneminde ecnebi devletleri eşdeğer bir ülke olarak kabul etmeyen ve kale almayan Osmanlı Devleti, zamanla üstünlükten eşitlik konumuna düşmekle kalmayıp, eşit kabul edilebilmek için ittifak oluşturmak zorunda da kalmıştı.

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılıının büyük bir bölümünde, içte cereyan eden olayların uluslararası boyut kazanması ve bu nedenle Osmanlı'ya yabancı devletlerin müdahalesinin doruk noktaya ulaştığı dönem olmuştu. Mezkûr dönemde Osmanlı

Devleti canhıraş, bir taraftan müdahalelere karşı dirayet gösterirken, diğer yandan da devletin ayakta kalabilmesi için gayret göstermekteydi.

Osmanlı Devleti, Düvel-i Muazzama (büyük devletler)'dan zikredilmekle birlikte 1815 Viyana Kongresi'ne davet edilmemiş ve Avrupa ülkelerinin bir üyesi olarak sayılmamış ve kongrede oluşturulan kararları da kabul etmek zorunda kalmıştı. Ancak Kırım Savaşı sonrasında 30 Mart 1859'da imzalanan Paris Barış Konferansı ile Osmanlı Devleti Avrupa'nın parçası addedilerek, toprak bütünlüğü Avrupa Devletleri'nin güvencesi altına alınmıştı. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği diplomasiyi Fransa ve Rusya'ya da benimsetmişti. Bütün bu olanlara istinaden Osmanlı Devleti'nin dağılması ve yıkılması bağlamında dış müdahaleler bitmeyecekti.¹¹⁶

II. Abdülhamit'in Padişahlığının bidayetinde yaşanan Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı açısından bir felaket olmuştu. II. Abdulhamit, nevi şahsına münhasır bir diplomasi sahneye sürmüştü. Bu dönemde Osmanlı Devleti dış politikada, harici müdahaleleri aza indirmek, yaraları sarmak için diplomaside denge politikasını uygulamış ve yabancı devletlerarasında zuhur eden anlaşmazlıklardan da istifade ederek farklı bir diplomasi yöntemi ortaya koymuştu. Söz konusu diplomasi uygulamasını Balkanlarda meydana gelen anlaşmazlıkları kullanarak mezkûr yöntemi denemişti. Ancak bu diplomasi uygulamasının sürekli isti'mal edilemeyeceği aşikârdı. Bu yüzden askeri, mali ve siyasi alanlarda akamet olduğundan büyük devletlerin desteğinin olması gerekliliğini biliyordu. II. Abdülhamit'in İngiltere'den şek duyduğu ve İngiltere'ye güvenmediği bilinmekteydi. Bundan dolayı diğer devletlerle iyi ilişkiler oluşturarak, uyuşmazlık içerisinde bulunan devletlerin birbirleriyle olumsuz ilişkilerini de kullanarak, yeni bir diplomasi anlayışıyla, Osmanlı Devleti'ne yeni bir denge unsuru oluşturmaya çalışmıştı. Almanlarla da siyasi, ticari ve askeri ilişkiler yoluna gitmişti. II. Abdulhamit, Rusya'nın uygulamaya koyduğu Panislavist politikaya mukabil İslamcı bir siyaset uygulayarak Panislamist bir uygulamayı da kullanmıştı. Mezkûr politika ile İslam dünyasının Batı için bir tehdit oluşturacağını düşünerek diplomatik yollarla, Hilafet Kurumu'nu da ön plana çıkararak Müslüman milletlere yardım etmişti. Halifelik müessesesi kullanılarak yürütülen diplomasi büyük ölçüde işe yaramış ve ses getirmiş olsa da Hristiyan tebaaya

¹¹⁶ Mahmut Bolat, "I. Meşrutiyet'ten I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti Dış Politika' sının Genel Bir Değerlendirilmesi", Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 1, S. 1, 2014, s. 17.

eşit davranılmadığı saikiyle, Avrupa devletleri tarafından Osmanlı'ya baskı uygulanmış ve iç işlerine müdahale artarak devam etmiş ve ermeni sorunu da bundan mütevellit patlak vermişti. Osmanlı Devleti'nin uyguladığı denge politikası da bütün bu olanlardan sonra dengesini yitirmeye başlamıştı. İngiltere Rusya'ya karşı, Osmanlı toprak bütünlüğünü muhafaza politikasından vazgeçmişti. II. Abdulhamit, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni çıkarları doğrultusunda kullandığını, bölüp parçalamak istediğini bilmekteydi ve buna karşılık, Almanya ile yakınlaşma yolunu tercih etmişti.¹¹⁷ II. Abdülhamit İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı Almanya ile ilişkilerini geliştirerek, Osmanlı Devleti'ni ayakta tutmaya çalışmıştı. Yıkılmanın eşiğinde olan bir İmparatorluğu II. Abdülhamit, uygulamış olduğu diplomasi sayesinde otuz üç yıl idame ettirebilmişti.

Her ne kadar Osmanlı Devleti inhitatın/çöküşün eşiğinde olsa da bu sıkıntılı, güçsüz ve buhranlı dönemlerde dahi II. Abdülhamit uyguladığı diplomasi ile Avrupa'da Osmanlı ve İslam karşıtı hakaret içeren tiyatro ve opera oyunlarını engelleyebiliyordu. II. Abdülhamit'in müdahalesiyle ABD, İtalya, İngiltere ve Fransa'da sanat adı altında Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ve padişahlara, özellikle Fatih Sultan Mehmet'e hakaret içeren oyunlara engel olunmuş ve sahnelenmemesi için en şiddetli tepki ortaya konularak yasaklatılmıştı.¹¹⁸

II. Abdülhamit'ten sonra iktidarı devralan İttihat ve Terakki Fırkası/Cemiyeti II. Abdülhamit'in uyguladığı siyaseti, diplomasiyi şiddetle eleştirmiş ve kurtuluşun İngiltere'yle birlikte hareket etme ve ona yakınlaşmada olacağını ileri sürmelerine rağmen aradan pek fazla zaman geçmeden, İngiltere'nin nihai hedefinin Osmanlı'yı parçalayıp yok etmek olduğu fikrini anlamışlar ve Almanya'ya yakınlaşarak işbirliği yapmışlardı. Osmanlı'nın eski gücüne tekrar kavuşacağı düşüncesiyle I. Dünya Savaşı'na Almanlarla birlikte girilmiş ve bu ittifakta işe yaramamıştı.¹¹⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü, diplomaside modernleşme ve kurumsallaşma da durduramamıştı. Diplomasi ne denli etkin ve aktif kullanılsa da, arkasında askeri ve

¹¹⁷ Bolat, s. 20-21.

¹¹⁸ Erhan Afyoncu, 2. Abdulhamit Avrupa'daki soytarılıkları yasaklamıştı, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/erhan-afyoncu/2016/05/15/2-abdulhamid-avrupadaki-soytariliklari-yasaklatmisti>, (10.12.2017).

¹¹⁹ Bolat, s. 26.

ekonomik güç olmayınca fayda hâsıl olmayacaktı. Osmanlı küçük çapta iç ayaklanmalarla dahi başa çıkamayacak derecede, kurumlarıyla tezyif olmuştu. Diplomasiye haksızlık edilmemesi bağlamında, diplomasinin devletin tüm kurumlarından bir parçası olduğu düşünülduğünde, bütünün diğer parçaları işe yaramaz hale geldiğinde, diplomasi de işe yaramaz ve işletilemez hale gelecekti ve öyle de oldu.

BÖLÜM 3: OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞ VE YÜKSELİŞ DÖNEMİ DİPLOMASİSİ

3.1. Osmanlı Devleti'nde Diplomasinin Uygulanışı Bakımından Yapısal Dönemler

Devlet-i Aliyye'nin tarih sahnesine çıkış ve yükseliş dönemleri, diploması açısından incelendiğinde, modern anlamda bir diploması uygulaması yahut 18. yüzyılda istimal edilen bir diplomasinin olmadığı görülecektir. Ancak bu durumun Osmanlı Devleti'nin söz konusu dönemlerde diploması uygulamadığı anlamına gelmemektedir. Türkler bidayette, Bizans İmparatorluğu'nun aile ve hanedanlık mücadelelerine karışmış hatta Konstantinopolis'in korunmasında asker dahi göndermişlerdi. Bazı seferlerde Türkler, Bizans'tan birlik kiralayıp Bizans İmparatoru'nun oğulları ve devlet adamlarının Osmanlı seferlerine eşlik ettikleri görülmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu, kurulduğu yer itibariyle hemen yanı başında Bizans İmparatorluğu mevcuttu. Bu bidayet döneminde de diplomasıyı Osmanlı, Bizans'la olan ilişkilerinde kullanmıştı. Osmanlı'nın kullandığı diploması yöntemi, hemen hemen her hususta olduğu gibi, İslam Hukuku çerçevesinde cereyan etmiş, cihat ruhu ve bu ruha bağlı fetihler bağlamında olmuştu. Özellikle yükseliş döneminde, devletin güçlü olması hasebiyle, askeri açıdan her istediğini yapabilmesi-yaptırabilmesi bağlamında tek taraflı/ad hoc diploması, antlaşma yapma, törenlere katılma, buyrukları bildirme, savaşmadan önce kan dökülmemesi bakımından teslim olmayı önerme vb. şekillerde uygulanmıştı. Osmanlı Devleti, uluslararası diplomasinin kurallarını uygulamaya başladığı döneme kadar, yapısal değişikliklere giderek diplomasısını şekillendirmişti.

3.1.1. Osmanlı Devletinin Kuruluşundan Daimi Elçiliklerin İkamesine Kadar Olan Dönem (1299-1793)

Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu'da Uç Beyliği olarak siyasal bir varlık halinde ortaya çıktığı anlardan itibaren komşuları olan tekfurlar, Bizans ve diğer yandan Türk Beylikleri ile münasebetler tesis ettiği bilinmektedir. Özellikle başlangıçta Bizans'la olan yardımlaşmaya dayalı ilişkilerin yanı sıra evlilik yoluyla takviye olunan ilişkiler de mevcuttu.¹²⁰

¹²⁰ Savaş, s. 11.

Bahusus “Orhan Bey zamanında Bizans ile olan ilişkilerde, hususi sebeplerle elçi gönderme söz konusudur; hatta Orhan Bey’in 1347 yılında Üsküdar’da (Skutari) Bizans İmparatoru VI. Kontakuzenos ile bizzat görüştüğü bilinmektedir. Ayrıca henüz kuruluş aşamasında olan Osmanlı Devleti’nin büyük bir imparatorlukla ortak askeri operasyonlar düzenlemesi de ilginç bir konudur. Kontakuzenos, 1348 yılında Umur Bey’in şehit düşmesinden iki yıl önce, yani 1346 yılında, ondan daha kuvvetli bir müttefik olan Osmanlı Hükümdarı Orhan Bey ile anlaşmıştı. Ancak Orhan Bey’i sadece kudretli bir müttefik olarak algılayan Bizans İmparatoru ilerde yanıldığını anlayacaktı; zira Orhan Bey, ne Umur Bey, ne de Osmanlılar Aydın ve Saruhan Türkleri idiler. Önceliklerin Bizans ile olan ilişkilerinde ücreti, yağma ve esir elde etme gayesini ön planda tutmalarına karşın, Orhan Bey’in izlediği diplomasinin tek istikameti vardı; o da, gittikleri yerleri zaptetmek ve orada yerleşmekti. O sıralarda Osmanlı Beyliği’nin konumunda olan hemen hemen aynı güce sahip Karesi Beyliği’nin, bu mücadelelerden başarısız çıkmasının sebebi, iç çekişmelerden kurtulup, Osman Bey ve Orhan Bey gibi ileriye dönük politikalar üretememeleri ve buna uygun diplomatik manevraları ustalıkla lehlerine çevirememeleridir”.¹²¹

“Orhan Bey, zekâsıyla öne çıkan ve diplomatik maharetini rakiplerinin zaaflarından yararlanarak kanıtlamış bir hükümdardı. Gelibolu’da elde ettiği kale ile Avrupa’ya ilk adımı o atmıştı. Özellikle Kantakuzenos ile Palaigolos arasında çıkan taht kavgasını iyi değerlendirerek, Kantakuzenos’un kızı Teodora (Nilüfer Sultan) ile evlenmesi daha sonraki diplomatik başarılarının başlangıcı olacaktı”.¹²² Orhan Bey döneminde teşkilatlanmaya hız verilmesi ve elde edilen topraklarla Uç Beyliği, artık Uç Devleti diyebileceğimiz konuma ulaşmıştı.

Osmanlı Beyliği’nin komşu imparatorluklara, devletlere elçi gönderdikleri ve Osmanlı Sultanlarının yanında Bizans İmparatorlarının bir elçi bulundurduğu da bilinmektedir. Dar kapsamda da olsa Bizans ile Orhan Bey zamanında evlilik yoluyla ilişkiler oluşturularak diplomasi bağlamında genişletilmiştir. Bu diplomatik ilişkiler sadece Bizans’la sınırlı kalmadığı, diğer devlet ve komşu beyliklerle de münasebetler oluşturma yoluna gidilmiştir.¹²³

¹²¹ Savaş, s. 11-12.

¹²² Turan, s. 19.

¹²³ Savaş, s. 13.

I. Murat döneminde Osmanlı, toprak bakımından genişlemeye paralel olarak komşu devletler ve diğer ülkelerle münasebetlerini genişleterek sürdürmekteydi. Osmanlı'nın hem Anadolu Beylikleri nazarında hem komşu devletler hem de diğer ülkeler nezdinde gün geçtikçe nazarı dikkati çekmekte ve büyük devlet olma yolunda gereken hamleleri yapmaktaydı. Anadolu Beylikleri birbirleriyle mücadele ederek güç kaybına uğrarken Osmanlı büyük devlet olma hedefine kilitlenerek Rumeli sınırlarına dayanmış mücahade/mukatele ederek elde ettiği toprak ve ganimetle gücünü göstermekteydi.

Bizans İmparatoru Joannis, oğlunu I. Murad'ın yanına elçi olarak göndermişti. Özellikle bu durum Bizans İmparatorlarının istediği ve özen gösterdiği bir husustu. Osmanlı Devleti, Balkanları ve İstanbul'u fethettikten sonra Avrupa devletleri ile diplomasi doğal olarak gelişerek artmıştı. 14. ve 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı'da, Doğu Avrupa ve Balkanlar'da siyasi nüfuzu elinde bulundurmasından dolayı, müzakere üstünlüğü oluşturarak dış politika ve diplomasi münasebetlerinde hiçbir devleti kendisiyle eşit haklara sahip muhatap kabul etmeyen bir anlayış oluşmaya başladı. Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle olan diplomatikasına/yazışmalarına da yansıyan ve bariz bir şekilde görülen bu durum ve anlayış; Osmanlı'nın Akdeniz'i, Doğu Avrupa'yı kontrolü altına aldıktan sonra, hâkimiyetini Anadolu ve Asya'ya tahkim ederek siyasi üstünlüğünü daha ziyade kuvvetlendirmişti. 18 Mayıs 1521 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından Belgrad'ın fethedilmesi, 29 Ağustos 1526 yılında da Mohaç Meydan Savaşıyla, Macar İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden silinmesinin ardından, Viyana kapılarına kadar uzanan siyasi güç ve üstünlük devrinden sonra İslam'ın Halifesi ile Hristiyanlığın mümessili/temsalcisi Avusturya Roma İmparatoru, karşı karşıya gelmiş ve özellikle Osmanlı ile Avusturya arasındaki siyasi, politik ve diplomatik savaş son derece kızışmıştı. Bundan dolayı, bu mücadeleye dolaylı ve doğrudan iştirak etmek zorunda olan, başta Rusya, Fransa ve İran 18. yüzyılda Osmanlı'nın doğu ve batı siyasetinin ve diplomasisinin merkezi haline gelmişti.¹²⁴

Osmanlı İmparatorluğu diğer devletlerde, 1793 yılına kadar daimi elçilik açmadığı/ikamet elçileri göndermediği, ancak gerektiğinde elçiler gönderdiği, verilen görevleri yerine getiren elçilerin tekrar ülkelerine döndükleri bilinmektedir. Padişah ve sadrazam mektupları, yabancı bir devlet başkanına/krala götürülmek üzere nameresan

¹²⁴ Savaş, s. 14.

ve çavuş adlı görevliler gönderilir ve mektupları teslim ederlerdi. Müzakere bağlamında diplomatik herhangi bir görevleri olmazdı. Ayrıca tahta çıkış tebliği yahut tebriki, imzalanan bir barış antlaşması neticesini iletme üzere elçiler görevlendirilirdi. İlgili mercilere name-i hümayun, çeşitli hediyeler ve imzalanmış/tasdik olunmuş barış antlaşmaları metinlerini takdim ederlerdi. Bununla birlikte ziyafetlere katılırlar, ziyafet vererek görüşmeler yaparlardı. Gönderildikleri ülkelerin konumuna, siyasi ve diplomatik önemine göre Ortaelçi ya da Büyükelçi olarak gönderilirdi. Gönderilen bu elçilere ayrıca bir paye/rütbe de verilirdi. Ortaelçi olarak gönderilene Defterdar veya Nişancılık payesi; Büyükelçi olarak gönderilene ise Beylerbeyi rütbesi verilirdi. Bu elçiler gönderildikleri devletlerde görevlerinin bitimine kadar ikamet eder, gereken görevler deruhte edilir, müzakereler yapılır; ziyaretler ve hediyelerin arzı ve resmi kabuller yapılarak Osmanlı Padişahlarına iletilmesi gereken hediyeler, name-i hümayun/resmi varaka'ların cevabının elçiye teslimi, veda ziyaretleri, gidilen ülkede görülmeye değer yer ve mekânların gezilmesi/ziyaret edilmesi, akabinde elçilerin dönüş yolculukları başlar ve memleketlerine dönerlerdi. Elçilerin beraberinde gönderilen heyetin sayısı gidilen ülkeye göre zaman zaman değişiklik arz etmekteydi. Bu sayı bazen bin'in üzerinde oluyordu. Örneğin, Kayserili Ahmet Paşa uhdesinde 1747 yılında İran'a gönderilen Sefaret heyeti sayıları bin'den fazlaydı. İbrahim Paşa'nın 1720 yılında Viyana'ya gönderilen sefaret heyeti 763, Mustafa Hattı Efendi'nin 1748 yılında Viyana'ya gönderilen heyeti 82 kişiden müteşekkildi.¹²⁵

3.1.2. Daimi Elçiliklerin İkamelerinden, Viyana Kongresi'ne kadar Olan Dönem (1793-1815)

Osmanlı Devleti'nin yükseliş döneminde ecnebi devletlerde daimi ikamet elçiliklerini oluşturmaması mahzur teşkil etmemekteydi. Bunun nedeni, ismiyle müsemma olan Devlet-i Aliyye'nin büyüklüğü ve her alanda güçlü olmasından kaynaklanmaktaydı. Osmanlı, beynelmilel arenada, başka devletlere ihtiyaç duymadan dikte ederek, gözdağı vererek, gerektiğinde güç kullanarak/savaşarak her istediğini yapabilmekteydi. Ecnebi ülkeler, Osmanlı Devleti ile ilgili bilinmesi gereken hususları, İstanbul'da mevcut, mukim elçileri tarafından öğrenmekteydi. Osmanlı Devleti ise, daimi ikamet elçilerine ihtiyaç duymadan, farklı yollar kullanarak, değişik kaynaklarla bilgilere

¹²⁵ Savaş, s. 14-15.

ulaşabilmekteydi. Diğer devletlerle alakalı bilinmesi gereken bilgileri Bab-ı Ali; Doğu'da sınır eyaletleri valileri, Kuzey'de bulunan Kırım Hanları, Batı'da Eflak ve Boğdan Voyvodaları, Osmanlı hâkimiyetini tanıyan Dubrovnik Cumhuriyeti ve Erdel Krallığı sayesinde öğrenebilmekteydi. Buna ilaveten Avrupa devletleri nezdinde ticaretle iştigal eden Osmanlı tüccarları, Osmanlı'nın leh ve aleyhine olabilecek hadiseleri, gördüklerini-duyduklarını hükümete bildirirlerdi. Payitahtta diplomatik misyonla bulunan yabancı ikamet elçileri, deruhte ettikleri görev haricinde casusluk yaptıklarının tespit edilmesiyle rehine muamelesi gördükleri vakidir. Osmanlı aleyhine yaptıkları faaliyetlerden ötürü sorumlu tutularak, çoğunlukla hak etmelerinden dolayı hakarete maruz kalırlardı. Aleyhte yapılan çalışmaların tespiti de, aynı zamanda ilgili devletin Osmanlı düşmanlığı yaptığını ortaya çıkarmış oluyor ve bu vesileyle Osmanlı Devleti öğrenmesi gereken bilgileri farklı bir diplomasi taktiği uygulayarak öğrenmiş oluyordu.¹²⁶

Osmanlı İmparatorluğu bu ihtişamlı konumunu ve söz konusu tek taraflı diplomasiyi sürdüremedi ve zamanla etkinliğini, yaptırım gücünü kaybetmeye başladı. 18. yüzyıldan itibaren düşmanlarına karşı artık tek başına meydan okuyamadı, mukavemet gösteremedi. Bundan mütevellit Hristiyan devletlerin yardımına muhtaç oldu ve buna mecbur kaldı. Yabancı ülkelerin elçilerine karşı muamelelerin değiştiği gibi, ülke hükümdarlarına karşı kaleme alınan mektupların (name-i hümayunların) dili değişmekle kalmadı, iltifatlar mektuplara dercedilmeye başlandı. Söz konusu yüzyılda yabancı devlet başkanlarına “miknetlu ulu dostumuz” ibaresi gibi tabirler istimal edildi. Artık Osmanlı Devleti'nin beynelmilel diplomasi kurallarına uyması gerekiyordu. Avrupa ve diğer devletlerarasında husule gelen siyasi, iktisadi, askeri ve politik değişiklikleri yakinen izlemesi ve mezkûr gelişmelerden müstefit olması Osmanlı'nın ayakta durabilmesi ve varlığını idame ettirebilmesi için elzemdi ve önemliydi.¹²⁷

Bu bağlamda diplomasinin işlevselliğinin inşası olarak, yerinde temsil ve daimi ikamet elçiliklerinin oluşumunu, Osmanlı Devleti'nde ilk olarak hayata geçiren III. Selim Han'dır. 1793 yılından 1802 yılına kadar, üç yıllığına, Avrupa'nın bazı ülkelerinin merkezlerine daimi ikamet elçileri görevlendirilmişti. Osmanlı İmparatorluğu ilk defa

¹²⁶ Savaş, s. 16.

¹²⁷ Savaş, s. 17.

kendi çıkarları ve menfaatlerine yönelik artık yurtdışında temsil edilmeye başlanmıştı. Ancak daha sonra III. Selim Han'ın bahse konu daimi ikamet elçiliklerinin yeterince yararlı olmadığını ve bunlardan faydalanılmadığı saikiyle fazla masraf olduğu ve buna gerek olmadığını ileri sürerek, daimi ikamet elçiliklerini Fransa hariç peyderpey lağvetti. Söz konusu ülkelerde Osmanlı Devleti maslahatgüzar görevlendirerek temsil edildi.¹²⁸

“1815 yılında yapılan Viyana Kongresi kordiplomatikte yeni bir düzenleme yaptı ve elçilikleri, büyükelçi, fevkalade ortaelçi, ikamet elçisi ve maslahatgüzar olmak üzere dört sınıfta topladı. Fakat üç yıl sonra 1818’de toplanan Aux la Chapelle Kongresi’nde, bütün dünya devletleri için bağlayıcı olan bugünkü modern kordiplomatığın esasları belirlendi”.¹²⁹

Osmanlı İmparatorluğu Avrupa devletlerinde maslahatgüzar bulundurmayı 1821 yılına kadar sürdürdü. Maslahatgüzarlar Müslümanlardan seçildiği gibi gayrimüslimlerden de seçilebilmekteydi. Gayrimüslimlerden seçilen maslahatgüzarlar Bab-ı Ali’ye yanlış bilgiler verdiği tespit edilince, II. Mahmut tümünün işine son vererek ikamet elçiliklerini geçici olarak ortadan kaldırmış oldu. Ayrıca II. Mahmut hükümdarlığının son yıllarında, III. Selim’in başlatmış olduğu daimi elçilik diplomasisi bağlamında tecrübelerinden istifade ederek 1834 yılında tekrar başlatmış olup günümüze değin uygulamalar devam ede gelmiştir.¹³⁰

3.2. Siyasal Dönemler Bakımından Osmanlı Devleti Diplomasisi

Osmanlı İmparatorluğu diplomasisinin, kuruluşundan nihayetine değin yapısal bakımdan dönemlere ayrıldığı gibi, siyasal bakımdan da dönemlere ayrılması söz konusudur. Bahse konu dönemler; Osmanlı Devleti tarih sahnesine çıkışı itibari ile Konstantinopolis’in alınmasına kadar olan dönemden, Konstantinopolis’in fethi ile başlayıp Zitvatorok Barış Antlaşması’na kadar devam eden dönem, mezkûr barış antlaşmasından Karlofça Barışı’na kadar olan dönem, Korlofça’dan Küçük Kaynarca Antlaşması’na kadar olan dönem, Küçük Kaynarca Antlaşması’ndan Paris

¹²⁸ Savaş, s. 17.

¹²⁹ Savaş, s. 18.

¹³⁰ Savaş, s. 18.

Antlaşması'na kadar olan dönem ve Paris Antlaşması'ndan sonra yıkılışına dek devam eden dönemler şeklinde zikredilebilir.

3.2.1. Osmanlı'nın Kuruluşundan Konstantinopolis'in Fethine Kadar Olan Dönem (1299-1453)

Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesine çıkmasından sonra, çevresinde bulunan imparatorluk ve beyliklerle dar kapsamda olsa da münasebetleri vardı. Asr-ı Saadet'te başlayan, Emevi ve Abbasî dönemlerinde gelişen diplomasi ve siyaset geleneği Selçukluları etkilediği gibi Osmanlı'yı da etkilemiş ve Osmanlı tarafından da benimsenmişti.

Osmanlı'nın ikinci Sultanı Orhan Gazi'den, Konstantinopolis'in fethine kadar geçen zaman içerisinde elde edilen topraklar nedeniyle yeni devletlerle komşuluklar oluşmuş ve siyasal bakımdan gelişmeler sağlanmıştı. Bu genişlemeye ve siyasal gelişmelere paralel olarak, diplomasi ilişkileri de gelişmişti. Her geçen gün, her bakımdan gücünü artırarak, gelişerek, genişleyen Osmanlı Devleti'ni Avrupa devletleri Konstantinopolis'in fethine kadar ciddiye almamışlardı. Osmanlı İmparatorluğu ile Bizans'tan sonra ilk temas kuran ülkeler, Macaristan ve Venedik olmuştu. İleride Avrupa'nın karşısında çok büyük bir siyasi ve askeri güç olarak sıkıntı ve problem oluşturacak olan Osmanlı Devleti ile ilgili ilk ciddi bir mukavemet Macarlar tarafından ortaya konulmuştu. Macarların Hristiyan olmaları ve Avrupa için stratejik bir konumda bulunmaları kendilerini çok zor duruma sokmuştu. 1389'da Osmanlı Devleti ile Haçlılar arasında olan 1. Kosova Savaşı'ndan sonra Osmanlı-Macar ilişkileri ve 1396 yılında Niğbolu Meydan Muharebesi büyük anlam taşımaktadır. Osmanlı Devleti'nin Avrupa Kıtası'ndaki bu fetihleri, başta Hristiyanlığın ruhani lideri Papa olmak üzere, Hristiyan devletlerini tedirgin etmekteydi. Avrupa'nın savunmasının kendi omuzlarına yüklendiğini dillendiren Macaristan, tek başına Osmanlı Devleti'ne karşı koyamayacağını anladığından, Hristiyan Haçlı Seferi fikrini ortaya atarak bir sefer tertibine muvaffak olmuşsa da sonuç itibari ile zafere ulaşamamış ve mağlup olmuşlardı.¹³¹ 29 Ağustos 1526'da Mohaç Meydan Muharebesi'yle tarih sahnesinden

¹³¹ Şerif Baştav, Osmanlı Türk-Macar Münasebetlerinde İlk Devir (1456'ya kadar), Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, 1991, s. 1-2.

silinen Macaristan'la, Osmanlı Devleti ilişkilerini sürdürmüş, birbirlerine karşı farklı stratejiler uygulayarak diplomatik münasebetleri mezkûr tarihe kadar devam etmişti.¹³²

Osmanlı Devleti askeri gücünü karalarda oturtmaya başladığı dönemin akabinde, nazari dikkatini ticari faaliyetlere sahne olan denizlere çevirmişti. İmparatorluk için denizlere hâkimiyet hem kendi kara hudutlarını korumak/muhafaza etmek hem de deniz ticaret yollarını kontrol etmek, doğrudan ya da dolaylı, ticaretten kendi payına düşeni almak demektir. Akdeniz'de, en çok ticari faaliyet gösteren devlet, doğu mallarını batıya aktaran ve bu konuda rakiplerine pek de fırsat tanımayan Venedik'ti. Venedik'le çıkarları çakışan her devletin karşılaştığı problem, hiç şüphe yok ki, Osmanlı Devleti'nin de aynı sorunlarla karşı karşıya kalacağı anlamına gelmekteydi.¹³³ Osmanlı-Venedik münasebetleri Konstantinopolis'in fethinden öncesine kadar dayanmaktadır. Venedik, diğer Hristiyan Avrupa devletleri gibi dini taassupla hareket etmemiş, ticari olarak kendi çıkar ve menfaatlerini ön planda tutmuştu. Bundan mütevellit, kendi çıkarlarına, ticaretine bir zarar gelmediği müddetçe Osmanlı'ya düşmanca cephe almamış, ancak Avrupa'da oluşturulan haçlı ittifaklarını gizlice desteklediği bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de kuvvetli bir devlet haline geldiği zaman savaştığı komşularından biri de Venedik olmuştu. Avrupalı Hristiyan devletler, Osmanlı Devleti diplomasisinin ve bütün siyasi hedefinin Konstantinopolis'in fethine yönelik olduğunu anlamışlardı. Konstantinopolis'i fethetmek için kuşatma 1353'te Gelibolu'ya geçişle başlamıştı.

Osmanlı bidayette, komşuları olan gerek Bizans İmparatorluğu gerekse Türk Beyliklerine karşı çok ince hesaplanmış bir siyaset ve politika uygulamıştı. Hristiyan komşularına karşı izlenmiş olduğu diplomasi, askeri ittifaklarla birlikte evlilik ilişkileriyle de akrabalık bağları oluşturulmuş, ayrıca fethedilen topraklar üzerinde yerleşim ve yayılma politikası izlenmişti. Türk Beyliklerinden Osmanlı'ya karşı problem çıkartabilecek olanları Osmanlı, uygun zamanı bekleyerek kendi topraklarına katmış olup diğer beyliklerle olan münasebetlerine de özen göstererek ilişkilerini devam ettirmişti. Belki de Avrupa ve Balkanlar'a nispetle Türk Beylikleriyle olan bazı

¹³² Savaş, s. 19.

¹³³ Alpay Bizbirlik, "Osmanlı-Venedik ilişkileri ve XVII. yüzyılın Başlarında Adriyatik Bölgesindeki Sınırlarda Yaşanan Bazı Sorunlar Üzerine", <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423910750.pdf>, (28.09.2017).

sıkıntıları bir iç mesele olarak görüp bu beyliklerin Osmanlı topraklarına katılmalarını müsait bir zamana erteledikleri düşünülebilir. Bundan dolayıdır ki, Yıldırım Bayezid'a kadar, Osmanlı'nın başında olan hükümdarlar, Anadolu'da mevcut Türk beyliklerine fazla dokunmamış, hedeflerini, askeri müdahalelerini Balkanlar'a yöneltmişti. Ancak zamanlamayı iyi yapamayan Yıldırım Bayezid'in Anadolu'ya yönelmesi, Osmanlı'nın ciddi sıkıntılar yaşamasına, kısa süreliğine de olsa dağılmasına vesile olmuştu. Candaroğlu ve Germiyanoglu Beyliklerinin Osmanlı'ya katılmasından sonra Çelebi Mehmet ve Sultan II. Murat Balkanlar'a yönelmiş ve Doğu Avrupa kapılarını zorlamıştı. Balkanlar'da Osmanlı-Macaristan arasında mücadeleler sürmüş ve iki devlet arasında bulunan Sırbistan Osmanlı'ya katılmış ve Osmanlı Macaristan'la sınır komşusu olmuştu. Avrupa'nın hudutlarında husule gelen bu mücadeleler; Avrupalı Hristiyan devletleri, dini ön plana çıkarmalarına sebebiyet vererek, her geçen gün güçlenerek büyüyen ve Avrupa'yı tehdit eden Osmanlı'yı durdurmak istemişlerdi.¹³⁴

Doğu Avrupa ve Balkanlar'da Osmanlı fetihleri sürerken, Karamanoğulları, Osmanlı topraklarına saldırmış ve bundan dolayı Karamanoğulları cezalandırılmıştı. Bu çekişmeler devam ederken 1444 yılında Osmanlı Devleti Sırbistan'ı prenslik düzeyinde tanımış oldu ve bazı kaleleri de Sırbistan'a teslim etmek zorunda kaldı. Macar Kralı Hünyadi Yanoş, Eflak, Leh ve Almanlar'dan müteşekkil bir haçlı ordusu ile Sırbistan'ı işgal ederek Osmanlı topraklarına girmişti. Yeniden tahta çıkan II. Murat 1448 yılında II. Kosova savaşı ile kaybedilen toprakları tekrar geri almış, artık Avrupa'nın Osmanlı'ya karşı yeniden bir araya gelerek haçlı ordusu oluşturarak galebe çalabilme umutları yok olmuştu. II. Kosova Savaşı ile Balkanlar'da Osmanlı Türk egemenliği kesinleşmiş, Avrupa savunma, Osmanlı ise taarruza geçmişti denilebilir. Hünyadi Yanoş'un 1448 yılında mağlubiyetinden sonra Hristiyan dünyasını yasa boğan 29 Mayıs 1453 senesinde Konstantinopolis'in fethi müyesser olmuş ve bir Uç Beyi olan Osmanlı Sultanı, Cihan Padişahı konumuna yükselmiş ve Osmanlı Devleti elde etmiş olduğu bu üstün zaferle yeni bir siyasal konuma terakki ederek, artık dünya siyasetinde müzakere etme, etkin ve baskın konumunu azami güçlü hale getirmişti. Konstantinopolis'in fethi, tarihin inkısamında, ortaçağ ile modern çağ arasında dönüm noktası olarak zikredilir.¹³⁵

¹³⁴ Savaş, s. 20-21.

¹³⁵ Savaş, s. 22-23.

“İşin aslına bakılırsa, İstanbul’un fethi, tarihsel sürekliliği bozan değişiklik güçleri içinde birçok noktadan biridir. En doğru anlatımla bu tarih, Büyük Roma İmparatorluğu’nun doğudaki son kalıntısının da yıkıldığını ve zayıf Bizans’ın Balkanlar ve Batı Anadolu’da – yani Büyük İskender’in asıl at koşturduğu bölgede- bıraktığı siyasal ve askeri boşluğun, 1300’leri izleyen yüz elli yıllık bir süre içinde, aşama aşama Osmanlı Beyliği’nin Gazi serhat savaşçılarının oluşturdukları bir imparatorluk tarafından doldurulduğu tarihtir. Geniş bir bölgeyi daha dörtyüzelli yıl yönetecek olan bu imparatorluk, artık Avrupa ile Asya arasındaki bu kilit kenti denetleyecekti”.¹³⁶

O günün şartlarında Osmanlı Devleti’nin çok kısa bir zamanda gerçekleştirmiş olduğu fetihlerde, başarıya ulaşmasının nedeni; izlemiş olduğu yayılma siyaseti, askeri gücü ve diplomasisinin yanında, fethedilen yerlerde meskûn insanları ezen despot sınıfı uzaklaştırmış ve özellikle Balkanlar’da uygulanan bu baskıyı izale etmiş, insanlara karşı asimile politikası uygulamamış ve olduğu haliyle kabul etmişti.

3.2.2. Konstantinopolis’in Fethinden Zitvatorok Antlaşması’na Kadar Olan Dönem (1453-1606)

Fatih Sultan Mehmet, hiçbir şeyi rastlantıya bırakmaksızın bütün boyutları düşünerek, Yıldırım Bayezid’in Asya yakasına inşa ettirdiği Anadolu Hisarı’nın karşısına Rumeli Hisarı’nı inşa ettirerek, Edirne’de top yapımını başlatarak, üçyüzelli parça gemi ve on iki bin askerle Konstantinopolis’in fethine hazırlanmıştı. Donanmanın bir kısmını karadan geçirerek Haliç’e indirmiş ve nitekim hem askeri hem de iyi bir strateji uygulanmak suretiyle Konstantinopolis alınmış oldu. Artık bu fetihle orta çağ son bularak yeni bir çağ başlamıştı.¹³⁷ “Avrupalıların gözünde Türk imgesini tamamen bozan, tüm erdemleri silip sadece kötülükleri bırakan şey Konstantinopolis’in alınışıdır. Tam bir çöküş yaşandı. Sırbistan, Bosna, Hersek, Arnavutluk, Karamanoğulları, Trabzon, Karadeniz’deki Ceneviz ticarethaneleri ilhak edildi. Kırım Hanı kendini vasal (Osmanlı Devletine bağlı-özerk) ilan etti. Karadeniz bir Türk gölü haline geldi”.¹³⁸

¹³⁶ Oral Sander, Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü, 8. Basım, Ankara: İmge Kitabevi, 2014, s. 57.

¹³⁷ Jean-Paul Roux, Türklerin Tarihi Pasifik’ten Akdeniz’e 2000 Yıl, Aykut Kazancıgil, Lale Arslan Özcan (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2015, s. 349.

¹³⁸ Roux, s. 350.

Fatih Sultan Mehmet, Cenevizlilere büyük imtiyazlar tanıdı. Ermenilere, Süryanilere, Rumlara birer Patrik, Musevilere Hahambaşı atadı. Yargı işlerine Kadı'ların baktığı mahkemelerin yanında, Kilise mahkemelerini de oluşturdu. Böylece Osmanlı, atalarından kalma geleneklerine ve dinlerine bağlı, inanç temeline dayalı bir imparatorluk meydana getirmiş oldu. Osmanlı, uhdesinde bulunan tebaasını, Türkleştirmek ya da Müslümanlaştırmak için her hangi bir zorlama göstermediği ve kendi haline bıraktığı bilinmektedir.

Konstantinopolis'in alınmasından sonra Avrupalı devletler, Osmanlı'nın oluşan bu siyasi, askeri ve diplomatik gücünü bundan böyle hesaba katmaları hususunda kendilerini zorunlu hissedeceklerdi. Osmanlı Devleti ile Batılı bir devletin tek başına mücadele edebilmesi artık mümkün görülemeyecekti. Yeniden haçlı seferleri düzenlenmesi yoluna gidilmişse de başarılı olunamamıştı. Hatta Konstantinopolis'in geri alınmasına yönelik Papa Nikola'nın haçlı seferi düzenleme çabaları da başarısız olacaktı.

Konstantinopolis'in fethinden sonra Fatih'in Batı siyasetini direk etkileyen hususlardan en önemlileri şöyle zikredilebilir:

1. Avrupa'da Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturulmaya çalışılan ittifaklar,
2. Anadolu'da Osmanlı Devleti'ne karşı, Avrupalı güçlerle birlikte ittifak eğiliminde olan Karamanoğulları ve Trabzon Rum İmparatorluğu,
3. Osmanlı Devleti'ne karşı, Batılılarla devamlı ittifak arayışında olan Akkoyunlu Devleti.

Fatih Sultan Mehmet Konstantinopolis'i aldıktan sonra Avrupa'da stratejik öneme sahip yerleri olan Mora'nın büyük bir kısmını, Sırbistan topraklarını Osmanlı topraklarına kattı. Avrupa'da Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturulan ittifakların mali külfeti, özellikle Venedik tarafından karşılanmaktaydı. Fatih Venedik'e maddi kayıplar verdirmek suretiyle barışa zorlayarak, Avrupa'dan gelebilecek tehditleri önlemeyi bildi.¹³⁹

Fatih Sultan Mehmet, Yıldırım Bayezid'in mefkûresi ve vakitsiz uygulamaya-denemeye kalktığı ve az kalsın Osmanlı'nın dağılmasına sebep olabilecek, Anadolu'da birliğin

¹³⁹ Savaş, s. 24.

sağlanması düşüncesini Konstantinopolis'in fethinden sonraya bırakacaktı. Fethin avantajını kullanarak Anadolu'ya yönelecekti ve Avrupalı güçlerin daimi müttefiki olan Trabzon Rum İmparatorluğu'nu ve Karamanoğullarını tarihin derinliklerine gömecekti. Bu üçlü müttefiklerin bir diğeri olan Akkoyunlu Devleti'ni de Otlukbeli Meydan Muharebesi'nde cezalandıracaktı. Ancak İran'da iktidara gelen hanedanlar daha sonra Osmanlı'ya karşı Avrupalı devletlerle ittifak kuracaklar ve Osmanlı'nın batı politikasını önemli derecede olumsuz olarak etkileyecekti. Ve Fatih Anadolu'daki başarılarının ardından Karadeniz Bölgesi'ni emniyete almak için Karadeniz'de bir hâkimiyet oluşturacaktı. Böylece Fatih, Anadolu, Avrupa ve Balkanlar'da hâkimiyeti sağlamak için önemli ve büyük siyaset ve diplomasi stratejileri uygulamış, yaptığı tüm seferleri ve elde ettiği fetihleri çok ince hesaplamıştı. Konstantinopolis'in fethinden sonra Fatih'in hedefi Katolikliğin merkezi olan Roma'yı fethetmek olacaktı.

Fatih Sultan Mehmet döneminden sonra II. Bayezid'in güçlü, kuvvetli, alçak gönüllü ve barışçı kişiliğine rağmen Osmanlı, Avrupa diplomasisinin entrikaları içine çekilmiştir. Söz konusu dönemde Avrupa'nın kurnaz diplomasi uygulamasından mütevellit, Osmanlı'nın bu dönemde Avrupa'ya karşı önemli seferler geliştirmesi önlenmişti. Cem Sultan'ın da Avrupa'nın elinde olması nedeniyle II. Bayezid döneminin sönük geçtiği söylenebilir.

Ortadoğu'daki İslam topraklarının önemli bir bölümünü Osmanlı Devleti'ne katmayı başaran Yavuz Sultan Selim, bölgedeki iktidar ve hâkimiyetini, Avrupa ve İran'ın bütün uğraşlarına rağmen sağladıktan sonra iktidara gelen Kanuni Sultan Süleyman, Hristiyan Avrupa'nın haçlı seferleri planlarını, Avrupa içinde zaafa uğratıp izale etmek için dikkatlerini Avrupa'ya çevirmişti. Belgrad'ı 1521'de fethederek var gücüyle Macaristan'a yüklenmiş ve Osmanlı aralıksız fetihlerine devam etmişti. Mohaç Meydan Muharebesi'nden sonra 1526'da Macar İmparatorluğu da tarihin derinliklerine gömülmüştü. Hristiyanların mümessili olan Roma İmparatoru Kaiser ile İslam'ın Halife'si karşı karşıya gelmişti. Artık bundan sonra Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında Macaristan topraklarında mücadele uzun müddet devam edecekti. "Kanuni döneminde, Osmanlı Devleti'nin diplomatik trafiğinin doğal olarak Avusturya ile daha yoğun olduğunu görüyoruz; bu dönemde Avusturya, Osmanlı Devleti'ne otuz dört elçi göndermiştir. Ancak Akdeniz'de üstünlüğü Osmanlı'ya kaptıran Venedik, sürekli

temsilcilik imtiyazına sahipti. Bu dönem Osmanlı diplomasisinin ihtişamını göstermek açısından çok önemlidir. Siyasi ve diplomatik ihtişamın zirvesinde olmanın bir gerçeği olarak İstanbul, diplomatik trafiğin en yoğun olduğu bir dünya şehri haline gelmiştir. Kanuni döneminde en önemli olaylardan biri de Fransızlara tanınan imtiyazlardır. Tarihte kapitülasyonlar olarak tanımlanan ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ile kurtulduğumuz bu ticari ve diplomatik imtiyazlar zamanında hangi gaye ile verilmiş olsa bile daha sonra devletin başına büyük felaketler açacaktır”¹⁴⁰.

Osmanlı Devleti diplomasisi Kanuni Sultan Süleyman’dan sonra yavaş yavaş güç kaybetmeye başladı. İlk güç kaybının başlangıcı olarak, 11 Kasım 1606 yılında Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında imzalanan Zıtvectorok Antlaşması’dır denilebilir. Uzun yıllar devam eden savaşlar sırasında Eflak, Boğdan Voyvodaları ve Erdel Prensi Osmanlı Devleti’ne karşı Avusturya ile ittifak kurarken, Osmanlı Devleti’nin bu sıkıntılı ve zor durumunu fırsata çevirmek isteyen ve Osmanlı’nın Avrupa siyasetini daima olumsuz etkileyen İran, 1603 yılında Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmiş ve tek taraflı olarak aralarında imzalanmış olan barış antlaşmasını bozmuş ve böylece İran’ın hedefi Osmanlı’yı iki ateş arasında sıkıştırmak olacaktı. Ancak böyle olmadı ve Kırım orduları Eflak ve Boğdan’ı işgal edip Erdil’i de baskı ve gözetim altında tuttular. Ve bu durum karşısında Avusturya, Osmanlı Devleti ile Zıtvectorok Antlaşması’nı imzalamış oldu. Taraflar arasında tevki edilen bu antlaşma, Osmanlı Devleti ile Avrupalı devletler arasında yeni bir dönemin başlangıcı oluyordu.¹⁴¹

Osmanlı Devleti, Zıtvectorok Antlaşması’ndan önce Avrupalı devletlerle yaptığı barış antlaşmalarını, uygun görmüş olduğu bir yer ve zamanda yapmaktaydı. Mezkûr antlaşma ile toprak kaybı olmasa da, hatta bazı kalelerin alınmasına rağmen Avusturya Osmanlı Devleti’ne karşı göz doldurur imtiyazlar kazanmış ve eşit haklara sahip bir muhatap olarak kabul edilmişti. Böylelikle Avusturya, Osmanlı Devleti’ne ödemek zorunda olduğu vergiyi bundan böyle ödemeyecek, diplomatik açıdan Viyana Beyi olarak değil, Kayser’lik unvanı ile anılacaktı. Netice olarak denilebilir ki, bahse konu antlaşma, Osmanlı Devleti’nin hem siyasi hem de diplomasi bağlamında çözülmeye başlamasının iptidasıdır.

¹⁴⁰ Savaş, s. 27.

¹⁴¹ Savaş, s. 28.

3.2.3. Zitvatorok Antlaşması'ndan Karlofça Antlaşması'na Kadar Olan Dönem (1606-1699)

Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında vuku bulan ve akabinde Vasfar Antlaşması'nın (1664) tevki edildiği Osmanlı - Avusturya Savaşı'nın nedeni Avusturya'nın Erdel, Eflak ve Boğdan Beyliklerinin Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtılması ve isyan etmeleri sonucu çıkmış ve böylece Osmanlı ordularının Avusturya karşısında ilk yenilgisine şahit olunmuştur.

1683 yılında IV. Mehmet Devri'nde Osmanlı Devleti'nin Viyana'yı kuşatma teşebbüsünün başarısız olması, Osmanlı tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu başarısızlığın akabinde birçok yenilgiler alınmıştır. Viyana bozgunu Avrupa'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Osmanlı Devleti'nin yenilmez olmadığını bir anlamda fiili olarak savaş meydanında müşahede etmiş olan Avrupa, artık karşı hücumla geçmeye başlayacaktı. Osmanlı Devleti'nin bu bozgunla gerileme devrine girdiği söylenebilir.

Osmanlı İmparatorluğu 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ile ilk kez toprak kaybedecekti. Bundan böyle artık Osmanlı'nın Orta Avrupa'daki egemenliğinin sona ermesi ve gerileme dönemine girmesi de başlamıştı. Söz konusu barış antlaşması, aynı zamanda Osmanlı ordularının Doğu Avrupa'dan çekilmesi demektir. Böylelikle Osmanlı'nın, hücum politikasından savunma politikasına geçtiği görülmektedir.¹⁴² "Osmanlılar, 'herkesin elindeki kalacak' prensibiyle girdikleri bu görüşmelerde, genellikle onaltı senelik bir uğraşı sonunda ortaya çıkan durumu onaylamaktan başka bir şey yapamamışlardı. Bu antlaşmalar, (Karlofça ve İstanbul Antlaşmaları) kurulmuş olan yeni güç dengesinin ifadesinden başka bir şey değildi".¹⁴³ 1683-1699 yılları, Osmanlı Devleti aleyhine süregelen, ağır sonuçlara mal olan felaket yılları olarak isimlendirilebilir.

3.2.4. Karlofça Antlaşması'ndan Küçük Kaynarca Antlaşması'na Kadar Olan Dönem (1699-1774)

Osmanlı Devleti, aleyhinde imzalanan Karlofça Antlaşması'ndan sonra, kaybedilenlerin yeniden kazanılması gayreti içerisindeydi. Osmanlı Devleti'nin Rusya ile imzaladığı

¹⁴² Savaş, s. 30.

¹⁴³ Halil İnalcık, Devlet-i Aliyye, 2. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, III. Cilt, 2015, s. 277.

İstanbul Antlaşması çerçevesinde, Rusya'ya verilen Azak Kalesi ve etrafı, Prut Seferi sonrası Prut Antlaşması (1711) ile Osmanlı Devleti'ne bırakılacaktı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Mora'ya yaptığı sefer neticesinde Venedik-Avusturya ittifakı karşısında Pasarofça Barış Antlaşması'nı imzalayacaktı. Osmanlı, toprak kazanmak ve kayıpların telafisi için sefere çıkacak ve neticesinde yine toprak kaybetmekle karşı karşıya kalacaktı.

Stratejik açıdan büyük öneme sahip ve Balkanlar'ın kilit noktası konumunda olan Belgrad'ın Osmanlı'nın elinden çıkması büyük bir kayıp olmuştu. Avrupa'nın üst üste gelen bu kazanımları, Osmanlı aydınlarının Avrupa'ya bakışlarını değiştirecekti. Batı'nın askeri ve teknik üstünlüğü bakımından ivme kazanması Osmanlı idaresinin de nazari dikkatini celp ettiği zikredilebilir. Bundan mütevellit Osmanlı'nın Batı'ya meyiletme temayüllerinin başladığı söylenebilir.

Avusturya ve Rusya birlikte hareket ederek 1736 yılında iki ayrı cepheden Osmanlı Devleti'ne saldırmaları neticesinde, her ne kadar Belgrad geri alınmış ve Osmanlı ordularının Avusturya ve Ruslara karşı yeniden başarı göstermiş olsa da diplomatik anlamda Osmanlı Devleti mezkûr devletlerle yapılacak antlaşmaları yabancı bir devletin garantörlüğü altında imzalayacaktı. Fransa kendi çıkar ve menfaatlerine yönelik Osmanlı Devleti lehine gayret gösterecek ve bu gayretinde de başarı sağlayacaktı.

Osmanlı Devleti bu yüzyılda dış politikada özellikle savunma politikası izleyecekti. "Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında elli yıla yakın bir zaman sürecek olan barışın başlangıcı olmasıdır; ayrıca VI. Karl'ın ölümünden sonra Avusturya'da meydana gelen taht problemleri sebebiyle güç bir durumda olan Avusturya ile olan barış, Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne Avusturya aleyhine yaptığı cazip ortaklık tekliflerine rağmen bozulmamış ve buna sadık kalınmıştır. Aynı husus İran için de geçerlidir. 1746 yılında İran ile yapılan barıştan sonra Nadir Şah öldürülmüş, ülkede büyük bir belirsizlik ve taht kavgaları başlamıştır. Sultan I. Mahmut, İran'ın bu güçsüz durumundan istifade etmek istememiş ve barışı büyük bir titizlikle korumuştur. I. Mahmut'un 25 yıl süren saltanat dönemi, Osmanlı diplomatlığının en parlak devirlerinden biridir ve özellikle Belgrad Barışı, Bab-ı Ali'nin imzaladığı en şanlı barışıdır."¹⁴⁴

¹⁴⁴ Savaş, s. 32.

Osmanlı Devleti ile Rusya ve Avusturya arasında tevki edilen Belgrad Antlaşması neticesinde, her ne kadar Avusturya'nın Pasarofça Antlaşması ile elde ettiği bir kısım toprakları geri verecek olması ve Osmanlı Devleti'nin son kez toprak kazanması, yeni bir toparlanma olarak kabul edilmiş olsa da bu yüzyılda Osmanlı aleyhinde siyasi dengeler daha da netleşecek ve komşuları giderek daha güçlü hale gelecekti.

Osmanlı İmparatorluğu'na komşu devletler olan Avusturya, Rusya ve Prusya aralarında kalan Lehistan'ı kendi topraklarına katmak istiyorlardı. Ancak Lehistan'ın öncü yöneticileri mezkûr devletlerin söz konusu arzularını gerçekleştirmek istemesine karşılık Osmanlı Devleti'nden yardım istediler ve Osmanlı Devleti'nin yardım etmesine karşılık olarak toprak vereceklerini vaat ettiler. Söz konusu talep üzerine Osmanlı Devleti Rusya'ya 1770 yılında savaş ilan etti. Dört yıl devam edecek olan bu savaşta Osmanlı Devleti büyük kayıplara uğrayacaktı. Ayrıca Ruslar, Kırım'ın ileri gelenlerini Osmanlı'ya karşı kışkırtacak ve bunda başarılı olacaklardı. Rus orduları 1773 yılında Kırımı baştanbaşa işgal edecek ve muvaffak olacaklardı. Bir ara barış görüşmeleri gündeme geldiyse de Osmanlı Devleti buna yanaşmayınca tekrar savaş devam edecek ve Osmanlı orduları yenilecek, 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalacaktı. Mezkûr antlaşma ile Osmanlı Devleti toprak kaybetmekle kalmamış dış politika ve diplomasisinde de taviz vererek tezyif duruma düşmüştür.¹⁴⁵

Osmanlı Devleti bahse konu antlaşma ile tarihinde ilk kez halkı tamamen Müslüman ve Türk olan bir coğrafyayı elinden çıkarmış ve kaybetmişti. Bu antlaşma ile Kırım her ne kadar bağımsız olsa da din işleri hususunda Osmanlı Halifesi'ne bağlı kalacaktı. Böylelikle Osmanlı Devleti, Hilafet Makamı'nı ilk defa siyasi olarak kullanmış ve bahse konu antlaşma ile ilk kez Ruslar Hristiyan Ortodoks Mezhebi müntesiplerini himaye hakkı elde etmişti. Ruslar, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etme statüsü kazanarak yeni bir devrin açılmasına kapı aralamış olacaktı. Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması için yapılması gereken hamleler yürürlüğe girmiş olacaktı. Rusya Osmanlı Devleti'nden koparmış olduğu taviz doğrultusunda Avusturya'yı da yanına çekerek, Osmanlı uhdesinde bulunan Hristiyan tebaayı ayaklanmaya teşvik edecek ve ileriye yönelik Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden silinmesi, sinsi planlarla adım adım yürürlüğe girecekti.

¹⁴⁵ Savaş, s. 33.

Osmanlı İmparatorluğu tarafından yüzyıllar boyu pek nazarı dikkate alınmayan Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması ile eşit haklara sahip bir konuma yükselmiş ve böylelikle diplomasi açısından söz dinletebilecek duruma da terakki etmiş oluyordu. Aynı şekilde uzun süre Osmanlı Devleti'ne karşı çok zayıf bir pozisyonda bulunan Avusturya da Osmanlı'nın bu konumundan faydalanmak istemiş ve söz konusu zayıf duruma istinaden 1775 yılında Bukovina'yı Osmanlı Devleti'nden talep etmiştir. Bu talep karşısında Osmanlı Devleti, tarihinde ilk kez savaşmayı göze alamayacak ve uhdesinde bulunan bir toprak parçasını başka bir ülkeye savaşız terk etmiş olacaktı.

3.2.5. Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan Paris Antlaşması'na Kadar Olan Dönem (1774-1856)

Bu dönemin en önemli olaylarından ilk sırada sayılabilecek, Osmanlı Devleti ile Prusya arasında 31 Ocak 1790 tarihinde imzalanan ittifak antlaşmasıydı. Osmanlı Devleti'nin bir Hristiyan devletle imzalamış olduğu ilk antlaşma olması hasebiyle büyük önem taşımaktadır. Hristiyan bir devletle böylesi bir antlaşmanın yapılıp yapılamayacağı hususu uzunca tartışılmıştı. "Prusya ile yapılması düşünülen bir ittifaktaki dini mahzur ve işin şer'isi bertaraf edilirken devlet menfaatlerinin bir takım dini kaygılardan daha üstün tutulabileceği de bu vesile ile dile getirilmiş bulunuyordu".¹⁴⁶

Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Rusya Kırım'ı işgal etti. Avusturya ise Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayabileceğini ve buna engel olunamayacağını fihmederek Rusya ile ittifak etti. Osmanlı-Rus Savaşı devam ederken Avusturya 1788 yılında Rusya'nın yanında yer alarak ve Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş ve buna mukabil İsveç, Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak Rusya'ya savaş ilan etmişti. Osmanlı Devleti iki ayrı cephede savaşmak zorunda kaldığından Prusya ile ittifak antlaşmasını imzalamıştı. Böylece Avusturya hududuna yeni birlikler sevk etmişti. Avusturya kuvvetleri Yergöği'de bozguna uğratıldı ve Avusturya barış antlaşması imzalamak zorunda kaldı. 5 Aralık 1790 yılında başlayan ve uzun süren müzakerelerden sonra 4 Ağustos 1791 Yılı'nda Zıştovi Barış Antlaşması imzalandı.

1787 ve 1792 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu – Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu – Avusturya arasında cereyan eden savaşlar muvacehesince, Avusturya

¹⁴⁶ Kemal Beydilli, 1790 Osmanlı-Prusya İttifakı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 3264, 1984, s. 139.

1791’de imzalanan Zıştovi Antlaşması ile çekilince, Rusya yalnız kalmış ve Osmanlı ile savaşa devam etmemiş, 10 Ocak 1792 yılında Yaş Antlaşması’nı imzalamıştı. Osmanlı Devleti’nin söz konusu savaşlardaki yenilgi ve başarısızlığı nedeniyle, yapılan antlaşmalar neticesinde toprak kaybı, siyası ve politik itibarı her geçen gün azalmaktaydı. Aynı şekilde mezkûr durum diplomasiye de sirayet etmiş, Osmanlı Devleti’nin, yabancı devletlerle yapılan müzakerelerde yaptırım gücünün zayıfladığı, hatta zaman zaman olmadığı müşahede edilmektedir. Haddi zatında Yaş Antlaşması ile gerileme devrinin sona erip, kş ve dağılma devrinin başladığı zamandır denilebilir.

Devletler, çıkar ve menfaatleri için yahut ayakta kalabilmeleri, varlıklarını idame ettirebilmeleri bakımından hiç beklenmedik arayışlar ve ittifaklar içine girebilmektedirler. Osmanlı Devleti belirli bir döneme kadar, hiçbir Avrupa devletini eşit haklara sahip bir devlet olarak kabul etmemiş, ancak ekonomi, teknoloji ve askeri bakımdan irtifa kaybetmesiyle, ayakta kalabilmek, varlığını sürdürebilmek için, ittifak edebileceği mtfevikler aramak zorunda kalmıştır.

Büyük devletler kendi çıkarlarına yönelik aralarında rekabet etmelerinden dolayı bir süreliğine Osmanlı Devleti’ne karşı mücadelelerini duraklatmış olacaklardı. 1856 Paris Antlaşması ncesi vuku bulan olaylar buna örnek gösterilebilir. 1883 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Hnkr İskelesi Antlaşması, Osmanlı Devleti’nin Rusya’nın koruması altına girmesini sağlamıştı. Osmanlı Devleti’nin Rusya’yla birliktelik yapması, Boğazların Rusya’nın kontrolünde olması Avrupa devletlerini tedirgin etmekteydi. Fakat Osmanlı Devleti boğazların Rusya’yla müştereken kontrol edilmesinden memnun olduğu zikredilebilir.¹⁴⁷ Her yabancı devlet kendi çıkarlarını düşünmekteydi. Diplomasi zaviyesinden bakılınca elzem olan da bu mefkredir. Güçlü devletler, aralarında zaman zaman rekabet, genellikle de ittifak ederek, planlarının Osmanlı’yı bölmek, parçalamak ve tarih sahnesinden silmekti. “Rusya, Osmanlı Devleti’nin İngiltere ile kendi arasında paylaşılmasını düşünürken, İngiltere ise menfaatleri gereği “Hasta Adamı” tedavi etmek gerektiğine inanıyordu.”¹⁴⁸

¹⁴⁷ Savaş, s. 36.

¹⁴⁸ Savaş, s. 36.

Osmanlı Devleti, her geçen gün daha da kötüleşmekteydi. Osmanlı maliyesinin bozulmasından dolayı tarihinde ilk defa, Rusya ile Kırım savaşına girildiğinde yabancı ülkelerden dış borç alınmıştı. (1854-1855) Osmanlı Devleti'nin dış devletlere borçlanması hızlı bir şekilde gelişmiş ve zamanla artarak devam etmişti. Alınan borçlar zamanla ödenemez hale gelmiş ve nihai olarak dış borçlanmanın da Osmanlı Devleti'nin inkırazına ve yıkılmasına katkısı olmuştu. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla yerine ikame edilen Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı Devleti'nden kalan borçları, 24 Temmuz 1924 Yılı'nda imzalanan Lozan Antlaşması ile kabul ederek ödeyecekti. Bahse konu borçlar, söz konusu Lozan Antlaşması muvacehesince, Türkiye Cumhuriyeti tarafından 1954 Yılı'nda ödenerek kapanmıştı.¹⁴⁹ Osmanlı Devleti tarihinde ilk defa Avrupalı devletlerle Paris Kongresi'ne (1856) katılarak Avrupa hukuk sistemine dâhil edilmişti.

Osmanlı Devleti, yukarıda zikredilen hadiseler göz önünde bulundurulduğunda, bir dönemin dünyada en güçlü imparatorluğu olduğu halde, tedrici olarak gücünü zamanla kaybederek, siyasette ve diplomaside artık sözünün dinlenmediği görülmektedir. Öyle bir düşünüş ki, eşit olarak kabul etmediği devletlerle, eşit olma mücadelesi vermek durumunda kalmıştır.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Âdem Görâl, “Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Alınan Borçlar ve IMF”, <http://akademikperspektif.com/2013/11/09/osmanli-ve-cumhuriyet-doneminde-alinan-borclar-ve-imf/>, (22.10.2017).

¹⁵⁰ Savaş, s. 37.

BÖLÜM 4: OSMANLI DEVLETİ'NİN DURAKLAMA VE GERİLEME DÖNEMİ DİPLOMASİSİ

4.1. Duraklama ve Gerileme Dönemi Osmanlı Diplomasisi

On yedinci asrın bidayetinden itibaren cereyan eden dış olaylar ve yenilgiler sonucu yapılan antlaşmalar, 1606 Zitvatorok Antlaşması, 1699 Karlofça, 1718 Pasarofça ve 1774 Kaynarca Barış Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin artık ihtişam devrinin geride kaldığını ortaya koymuştu. Daha farklı bir ifade ile Osmanlı'da siyasi, askeri ve ekonomi bakımından gerileme ve toprak kayıpları yavaş yavaş artmakta olup devletin bekasının gündeme gelmesi söz konusu olmaya başlamıştı. Mezkûr gelişmelerden mütevellit, Osmanlı diplomasisinde daha ağır sorumluluk ve daha ağır yükler getirmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu duruma gelmesinin sebepleri muhtasar olarak şöyle sıralanabilir:

- a. Azami genişleme, ayrıca Avrupa'da ilerleme sınırlarının zorlanması, devletin eski gücünün olmayışının bilincinden yoksun bulunulması,
- b. Savaş sistemi ve askeri teknolojinin yenilenmemesi, demode kalması ve yeniçeri ocağının özelliğini kaybedip bozulmaya başlaması,
- c. Rakip devletlerin modernleşmede daha hızlı davranması ve güç kazanmaları, kendilerini toparlamaları ve aralarında Osmanlı'ya karşı daha kolay anlaşip ittifak edebilmeleri,
- d. Kuzeyde eski Moskova Knezliği'nin güçlenip büyük devlet haline gelerek, güneye doğru yayılmacılığa başlaması ve Balkanlar ile Karadeniz'in kuzeyinde daha faal politika izlemesi, Ortodoks ve Slavların koruyuculuğunu üstlenmesi, Türk Boğazları'nı ve hatta İstanbul'u ele geçirmeyi kollaması,
- e. Birçok yerde milliyetçilik akımlarının artması ve milliyetçiliğin başka devletlerce kışkırtılması, desteklenmesi,
- f. Yenilgilerin başlamasıyla ve buna paralel gerilemeyle, Türklerin Avrupa'dan sürülmesi fikrinin yaygın hale gelmesi ve bu fikrin güç kazanmasıyla birlikte bu yolda başarı kazanılması,

- g. Zayıflama, gerileme ve çöküş döneminde Osmanlı Devleti'nin yıkılarak topraklarının paylaşılması sorunu olan Şark Meselesi'nin, Avrupa devletlerinin rekabet alanı olması, cazip görülmesi,
- h. Devletin tepe noktasında kudretli padişahların bulunmayışı ve üst yönetimde ehil idarecilerin olmayışı.

Yukarıda izah edilen daha da genişletilebilecek birçok sebepten dolayı başlayan ve gittikçe gelişen duraklama ve gerileme dönemleri bütün bu olanlara rağmen uzun bir zaman almıştı. Uzun zaman almasının sebeplerine bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin kendi gayret ve fedakârlıklarının yanında, dış dünyanın siyasi ve politik konjonktüründen, Düveli Muazzama'nın birbirlerine karşı olan rekabet ve denge ihsas etme politikaları ve Osmanlı'nın zaman zaman isabetli diplomasi uygulamasından ötürü mümkün olabilmişti.¹⁵¹

Osmanlı Devleti'nin parçalanmak istenmesi nokta-i nazarında ilginç bir eserden söz edilmektedir. Diplomat olan Romen bir yazarın kaleme aldığı “Cent projets de partage de la Turquie”- Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje- adıyla Paris'te 1914 yılında basılan bu eser, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayarak 1912 yılına kadar, Avrupa'da çeşitli yazar, din adamları (papaz-haham), politikacı, asker, muharrir-gazeteci ve devlet adamları vb. çevrelerin Türkleri Avrupa'dan çıkarmak, kutsal yerleri (Kudüs) ele geçirmek, Osmanlı topraklarını parçalamak ve paylaşmak şeklinde projeler özetlenmektedir.¹⁵² Böylece 13. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar, 600 yıl boyunca 100 projenin geliştirilmiş olduğu görülmektedir. Osmanlı'dan doğan Türkiye Cumhuriyeti üzerinde hala parçalama planları ile uğraşıldığını söylemek mümkündür. Mezkûr yüz projenin, otuzu 1600'lü yıllara kadar, yetmiş projenin de Osmanlı İmparatorluğu'nun duraklama, gerileme ve çökme dönemlerine ait olduğu zikredilebilir. Bütün bu olumsuz ve tehlikeli gelişmeler karşısında Devlet-i Aliyye çeşitli siyasi ve politik uygulamalar ortaya koyarak, stratejik ve jeopolitik durumdan istifade ederek, cereyan eden olaylara ve hadiselerle hayli esnek ve ince bir diplomasiyle manevralar geliştirmiş ve yıkılışı-sonu geciktirmiştir.¹⁵³

¹⁵¹ Kemal Girgin, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 2005, s. 31-32.

¹⁵² Trandafir G. Djuvara, Cent projets de partage de la Turquie- Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje, Pulat Tacar (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

¹⁵³ Girgin, s. 33.

4.2. Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri ve Diplomasi

Osmanlı Devleti siyasetinin, gerileme ve inkıraz sürecinde uygulamaya koyduğu bazı ıslahatları-reformları olmuştu. Bu ıslahatların bir kısmı içte husule gelen bazı hadiselerden dolayı yapılmıştı. Bunlar askeri ve idari işlemler şeklinde isimlendirilebilir. Diğer bir kısmı ise dış baskılar sonucu yapılmak zorunda olan reformlardı. Balkanlarda cereyan eden olaylar, azınlıklar ve gayrimüslimlerin durumunun ıslahı ile alakalı dış baskıların izale edilmesi yahut azaltılması bakımından yardımlarının olabileceği düşüncesiyle yapılan değişikliklerdi. Yapılan bu reformlar ve gösterilen çabalar, devlete yarardan fazla zarar getirdiğini söyleyen araştırmacılar olduğu gibi aksini iddia edenler de söz konusudur. Zikrolunan bu durumlar bazı önemli misallerle izah edilebilir, şöyle ki; itibar ve önemini kaybeden Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması (1826) ve yeni bir ordunun kurulması ve bu yeni ordu düzenine geçilmesiyle bu husus tam olgun bir hale gelmediğinden dolayı bazı yenilgilere zemin hazırlamıştır. 1827 Navarin Olayı ile 1828 Rus Savaşları, Yunan istiklalinin tamamlanması ve 1830 yılında Cezayir'in işgali birbiri ardınca gelmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma sürecini durdurmaya çalışan, cemiyet ve hukuk alanında yenilikler getiren¹⁵⁴ Tanzimat Fermanı, 3 Kasım 1839'da bütün elçilerin, ulemanın, devlet ricalinin, gayrimüslim cemaatlerinin ruhani ve dünyevi temsilcilerinin ve halkın önünde okunmuş ve ilan edilmişti. Kanun Devleti statüsü uygulanarak padişahın yetkileri kısıtlanmıştı. Uyrukların mal ve can güvenliği, vergilerin kanuniliği, iltizamın kaldırılması ve tüm din mensuplarının kanun önünde eşit sayılması gibi yeni kurumlar inşa ediliyordu.¹⁵⁵ 18 Şubat 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı, diğer adıyla Hatt-ı Hümayun, bir iç düzenleme fermanı olduğu kadar Paris Antlaşması maddeleri arasında yer alması hasebiyle de siyasal niteliği olan ve dış güçlerin baskısı sonucu ihdas edilen ve hazırlanan bir fermanıdır. Doğrusu Müslümanlar tarafından olumlu karşılanmamıştı. Bu fermanla öne çıkan hususlar, gayrimüslimlerin hakları genişletilmek suretiyle, Osmanlı içerisinde bulunan Hristiyan toplumların bahane edilmesi ve batılı güçlerin yeni çıkarlar elde etmeleri amaçlanmıştı. Osmanlı ile Hristiyan milletlerin münasebetlerinde din faktörü önemli bir etken olmuştu. Türklere Müslüman oldukları

¹⁵⁴ Ortaylı, İmparatorluğun Son Nefesi, s. 47.

¹⁵⁵ Ortaylı, Osmanlıya Bakmak, s. 224-225.

için farklı muamele edilmiş ve Hristiyan dünyası kasti muameleler-uygulamalar yapmış, ancak Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere göstermiş olduğu iyi muameleleri hiçbir zaman Osmanlı Devleti'nin lehine göstermemiştir. Müslümanlığa, Müslüman oldukları için de Türklere karşı işlenen bu din faktörü, Osmanlı Devleti'nde suni bir Ermeni Sorunu'nün ortaya çıkmasında en büyük etkenlerden biri olmuştur. Böylece 19. yüzyılın ortalarından itibaren Şark Meselesi'nin bir yönü de 'Hristiyanlık Meselesi' olmuştur denilebilir. Emperyalist devletler nezdinde, Osmanlı Devleti'nin artık yıkılacağına açık bir şekilde dillendirilmesi bahse konuydu. Her bir emperyalist güç, kendi çıkar ve menfaatleri doğrultusunda ince hesap yaparak, strateji ve diplomasi uygulayarak hareket etmekteydi. Bu sebeple Ermeni milliyetçiliğinin uyanmasında kiliseye en büyük yardımı büyük devletler sağlayacaktı. Osmanlı Devleti'nin dağılmasında çıkarları olsun ya da olmasın hepsi din teması üzerinde durmuşlar, kimileri çıkar ve menfaatleri bağlamında bunu yapmışlar kimileri de dini saikle, sevap kazanacakları düşüncesiyle yapmışlardı. Bu anlayış içerisinde Ermenilerle ilgilenen ilk devlet Çarlık Rusya'sı olmuştur. Bunu hisseden İngiltere de kendi arzu ve emellerini gerçekleştirmek için Rusya'ya karşı farklı stratejilerle Ermenileri ve diğer azınlıkları kullanmaya başladı. Rusya ile İngiltere'nin siyasi ve ekonomik sahalarını genişletme ve menfaat amaçları, diğer bir ifadeyle Rus-İngiliz rekabeti, mevcut olmayan bir "Ermeni Meselesi" doğuracaktı.¹⁵⁶

4.3. Osmanlı Devleti'nde Bağımsızlık Hareketleri ve İsyanların Diplomasiye Etkisi

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti farklı ırk, din, dil ve kültürden oluşmuş kozmopolit büyük bir imparatorluk olarak yüzyıllar boyu hayatini idame ettirmişti. Bu çeşitlilikten mütevellit 18. yüzyılın sonlarından itibaren söz konusu milletler arasında milliyetçilik ve bağımsızlık akımı imparatorlukta hızla yayılmış ve 19. yüzyılın başlarında hem içeride hem de dışarıda vuku bulan birçok olay, ileride Osmanlı Devleti'nin tezyifine ve yıkılmasına sebebiyet verecekti. Bu akım, öncelikle Osmanlı Devleti üzerinde menfaatleri ve emelleri olan batılı büyük güçler tarafından Hristiyan toplumlara aşılana başlanarak kışkırtılmışlardı. 18 Ekim 1797 Yılında Fransa İmparatoru Napolyon Bonapart, İtalya'nın kuzeyini ele geçirmesi akabinde, Avusturya

¹⁵⁶ Erdal İler, "Ermeni Meselesinin Doğuşunda ve Gelişmesinde İngiltere'nin Rolü", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1152/13545.pdf>, (1.5.2017).

ile Campo Formia Antlaşması'nı yaptıktan sonra, milliyetçilik ve bağımsızlık hareketinin Dalmaçya Kıyıları'nda ve Balkanlar'da yayılmasına çalışmıştı. Napolyon, bu yerleri eline geçirmek, Mısırı işgal etmek ve Doğu Akdeniz'i bir Fransız gölüne çevirmek istiyordu. Bundan dolayı Osmanlı Devleti'ni hem içte hem de dışta sorunlarının olmasını istiyor ve bunun için de bizatihi öncülük yapmaktaydı.¹⁵⁷

Osmanlılar-Türkler, Avrupa Devletleri'ne göre Şark'tan gelerek Avrupa'nın ortasına kadar hâkim olmayı başarabilen bir millettir. Türklerin Avrupalılar için meydana getirdiği/oluşturduğu sorunlar Doğu ile ilgili olması hasebiyle bu soruna, probleme "Şark Sorunu" adını koymuşlardı. Her ne kadar 1815 yılında, Avrupa'nın merkezi kralları arasında toplanan Viyana Kongresi'nde "Şark Meselesi" ortaya atılmış olsa da temelleri çok eskilere dayandığı söylenebilir. 19. yüzyılda batılı diplomatlarca bir terim olarak istimal edilmiş olması, söz konusu tarihte vuku bulduğu, izhar olduğu anlamına gelmez. Aslında bu terimin kökenine inildiğinde 1071'den 1923'e kadar olan Hristiyan Âlemiyle Türk-İslam Dünyası (Selçuklu-Osmanlı) arasındaki münasebetlerin tamamını kapsamaktadır denilebilir. Bu münasebetleri ve cereyan eden olayları değişik zaman ve zeminlerde farklı adlar altında ortaya çıktığı görülmektedir. Batı dünyası Selçuklu-Osmanlı İmparatorluklarında Hristiyanlarla ilgili vuku bulan her hadiseyi "Şark Meselesi" adı altında ele almıştır. Türklerin Anadolu'ya girmesiyle ve 1071'de Malazgirt'te Bizans'ın yenilmesiyle "Mesele" ortaya çıkmış ve büyümeden halledilmek istenmiş, ancak düşünüldüğü veçhiyle hemen olmamış, başarabilmek için yılmadan projelerini uygulamaya devam etmişlerdir. Türklerin Batı'ya ilerlemeleri Avrupa için ciddi bir sorun olmuştu. Avrupa bu durumu, Türk-İslam meselesinin Avrupa'ya doğru ilerleyişini durdurmak için çareyi Osmanlı İmparatorluğu'nda sıkıntılar, problemler ihdas etmekte görmüşlerdi. Şark Meselesi sorununun esas muhtevası bundan ibarettir denilebilir. Mezkûr muhteva muhtasar olarak iki safhada izah edilebilir; birincisi 1071-1683 (Malazgirt-Viyana bozgunu) tarihleri arasında vuku bulmuştu. Anadolu ve Rumeli vatan kılınarak batıya doğru ilerlenmişti. Anadolu ve Rumeli yurt tutulmakla kalınmamış, Hristiyanlığın karşısında İslam'ın, Müslümanlığın önderliği bayraktarlığı da üstlenilmişti. Türklerin bu tavrı, inançlarından dolayı olmasıyla birlikte, daha önce var olan 'Haçlı Zihniyeti'ne karşı oluşmuştu. Selçukluların bidayetinden

¹⁵⁷ Rifat Uçarol, "1815-1870 Yılları Arasında Osmanlı İmparatorluğu", Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C. 11, İstanbul: Çağ Yayınları, 1989, s. 355-356.

Osmanlı'nın nihayetine kadar, Avrupalıların Türklere karşı davranışlarında, mücadelelerinde 'Haçlı Zihniyeti' devamlı kendini göstermişti. Günümüzde de aynı anlayış ve aynı zihniyetin devam ettiği düşüncesi, yanlış olmayacağı kanaatini husule getirmektedir. İlk safhada Hristiyan Avrupa için hedef, dindaşlarının meskûn oldukları toprakların (Anadolu, Balkanlar vd.) Türkler tarafından fethedilmesinin engellenmesiydi. Batı bu hedefine 1683 Viyana bozgunuyla ulaşmış, 1699 Karlofça Antlaşması'nın tevki edilmesiyle de emellerini kısmi olarak gerçekleştirebilmişlerdi. Artık Osmanlı Viyana'da durdurulmuş ve böylece birinci safha tamamlanmıştı. 1683 yılından itibaren "Şark Meselesi"nin ikinci safhası başlamış, bundan böyle Avrupa saldırıya geçmiş ve Osmanlı savunmaya başlamıştı. Özellikle bu ikinci aşamada 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren emperyalist zihniyette buna ilave edilmiş, 19. ve 20. yüzyılda "Şark Meselesi"nin hedefleri ve uygulamaları ve vasıtaları, gelişen teknoloji ile değişmiş ve güçlenmişti. Nihai olarak 1683-1923 yılları arasında "Şark Meselesi" tamamen Osmanlı'nın zararına gelişecek ve parçalanıp sonunu getirecekti.¹⁵⁸

Bağımsızlık hareketleri ve isyanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun diplomasiyi kullanmasında elini zayıflatmış ve yıkılmasında da en etkin rolü oynamıştı. Osmanlı Devleti eski gücünü kaybetmesi nedeniyle, Avrupa Devletleri ve Rusya'nın kendi çıkarları doğrultusunda etnik, dini ve milliyetçi unsurları harekete geçirerek, maddi destek ve silah yardımı yaparak ve çeşitli vaatlerde bulunarak Devlet-i Aliyye yıkılana dek kışkırtarak, birlikte hareket ederek emellerine ulaştıkları bilinmekle birlikte, yapılan araştırmalarla da ortaya konulmuştur.

4.3.1. Bosna-Hersek İsyânları

Kırım Savaşı'nın intikamını almak isteyen Rusya, savaşın akabinde Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması için faaliyetlerini hızlandırmış ve ivedilikle Balkan Toplulukları arasında nifak hareketlerini başlatmıştı. Moskova'da 1856 yılında "Slavlara Yardım Komitesi" kurulmuş ve Rusya'nın desteğiyle "panislavist" fikirlerin propagandası, yayılması amacıyla faaliyetler organize edilmekteydi. Bu bağlamda Rusya'nın desteği yanında, Avusturya'nın hamiliği, muhtariyet kazanmış olan Sırbistan ile Karadağ'ın tahrikleri Herseklileri Osmanlı Devleti'ne karşı aleyhtar fikir ve

¹⁵⁸ Bayram Kodaman, "1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi", Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C. 11, İstanbul: Çağ Yayınları, 1989, s. 19-22.

düşüncelerle iyice doldurmuştu. Bu kıskırtmalar sonucunda Hersek Slavları bazı talepler ileri sürerek Bab-ı Ali'ye karşı ayaklandılar (1861). Karadağ, Hersek'e ayaklanmada yardım amacıyla bazı gönüllü fedailer gönderdi. Bundan dolayı Osmanlı Devleti hem Karadağ'a engel olmak hem de Hersek isyanını bastırmak amacıyla Serdar Ömer Paşa'yı görevlendirdi. Ömer Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu, Piva mıntikasında toplanmış olan isyancıları ağır bir yenilgiye uğratmış oldu (21 Kasım 1861). İsyan bastırıldı, ancak Bab-ı Ali, asilerin imtiyazlarını kabul etmiş oldu. Osmanlı'nın bu uygulaması diğer etnik gurupların harekete geçmesine vesile olacaktı. Herseklilerin imtiyazları, okullar açmak, kiliselerde çan çalmak, vergilerde indirime gidilmesi, piskopos tayinlerini kendilerinin yapabileme istemleri kabul edilmiş oldu. Osmanlı'nın bu imtiyazları vermesiyle yetinmeyen, aksine şımaran Hersek, Rusya ve Karadağ'ın da destekleriyle tekrar ayaklandılar. Kuvvete başvurma hususunda tereddüt gösteren Osmanlı'nın bu tutumu, isyancıları daha da şımarttı. Bu durumu Bab-ı Ali'nin zayıflığına hamlettiler, daha da azıttılar ve Bosna'da, isyancılara katıldı. Böylece Hristiyan isyancıların sayısı artmaya başladı. Osmanlı'nın stratejisi, politika ve diplomasisi isyancılar ve destekçileri karşısında çaresiz kalmıştı. Bu çaresizliği gören, fehmeden Sırbistan ile Karadağ'da savaş hazırlıklarına başladı. Bu arada Bulgaristan'da da isyan belirtileri başlamıştı. Osmanlı Devleti'nin kararsızlığını gören Almanya, Avusturya ve Rusya duruma müdahaleye karar verdiler. Avusturya, Rusya'nın Balkanlarda nüfuzunun artmasına karşıydı. Rus nüfuzunun artmasının yerine, güçsüz ve zayıf bir Osmanlı Devleti'nin devam etmesinden yanaydı. İsyanların yeniden başlamasına karşılık verilen imtiyazlarla yetinilmedi çünkü imtiyaz yeni bir imtiyazı doğuracaktı ve böylelikle Osmanlı kuvvetleri Sırbistan ve Karadağ kuvvetleri karşısında başarılı sonuçlar aldılar. Buna karşılık isyancılar Osmanlı'nın durdurulması için büyük devletlere başvurular. Osmanlı Devleti büyük devletler adına İngiltere'yi muhatap alarak teklifini kabul etmek zorunda kaldı. Böylelikle Sırbistan ve Karadağ'ın eski durumunun muhafaza edilmesi, Bosna-Hersek'e de muhtariyet verilmesi Osmanlı tarafından kabul edilmiş olundu. Osmanlı'nın bu sıkıntılı halinden faydalanmak isteyen Rusya, nihayet Kırım Savaşı'nın intikamını alma fırsatını ele geçirmişti. Bu vesileyle 1877-1878 savaşını başlatmış oldu ve savaşta Osmanlı kaybeden taraf oldu. Ruslar İstanbul kapılarına kadar dayandılar ve Rusya'yla Ayastefenos Antlaşması imzalanmış oldu. Böylelikle Bosna-Hersek'e muhtariyet verilerek imtiyazlar genişletilmiş oldu.

Ayrıca kontrol de Rusya ile Avusturya'ya verilmiş oldu. Daha sonra Berlin Kongresi'nde durum daha da ağırlaştırılacaktı.¹⁵⁹

4.3.2. Sırp İsyanları

Bağımsızlık elde etmek amacıyla Osmanlı Devleti'ne ilk isyan eden başkaldıran topluluk Sırp olmuştur. Karadağ ile ittifak eden Sırbistan'ın hedefi doğrudan Osmanlı Devleti'ydirdi. Sırp, müttefiki Karadağ'la birlikte Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiler. Aslında bu bir savaş sayılmazdı, bir isyandı. Çünkü bu iki prenslik hala Osmanlı hâkimiyeti altında idare edilmekteydi. Sırp ordularını Rus General idare etmekteydi. Rus General Çarnayef Bulgarları da kışkırtmak, isyan etmeye teşvik ettiyse de bunda başarılı olamadı. Osmanlı Ordusu'nun üstün kabiliyeti, asker ve mühimmat bakımından üstün olması nedeniyle isyancılar ağır bir yenilgiye uğradılar. Osmanlı'nın yıkılmasını isteyen ve isyancıları koruyan dış güçler barış istediler ve Osmanlı'nın ortaya koyduğu şartları da kabul etmek istemediler. Osmanlı Devleti de karşı tarafın şartlarını ağır buldu ve kabul etmediler. Bir taraftan bu görüşmeler sürerken diğer taraftan Sırp Eylül 1876'da yine saldırıya geçtiler. Sırp, Karadağ, Bosna-Hersek isyanları iç içe girmesinden dolayı bir türlü anlaşma sağlanamıyordu. Osmanlı Ordusu tekrar harekete geçerek mezkûr isyanı bastırmış ve zafer kazanmıştı. Sırp Ordusu'nun imha edildiği bu savaşta ne yazık ki, Rusya'nın müdahalesiyle Osmanlı Devleti mütareke ilan etmek zorunda kalmıştı. Bütün bu olaylardan sonra Sırbistan, 1877-1878 (93 harbi) Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra nihai gayesi olan istiklaline kavuşmuş oluyordu. Ayastefenos ve Berlin Antlaşmaları sonucu, Niş Sırp'lara bırakılarak toprakları genişletilmiş oldu ve böylece bağımsızlığını da elde etti.¹⁶⁰

4.3.3. Karadağ İsyanları

Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı Devleti'ne 1478 yılında dâhil edilen Karadağ, 19. yüzyıla kadar sükûnet içerisinde hayatlarını idame ettirmişlerdi. Her ne kadar mezkûr tebaa içerisinde kavga ve isyanlar söz konusu olsa da büyük boyutlara ulaşmadan izale edilmiş ve durdurulmuştu. Karadağ'daki sükûnet, Rusya'nın Balkanlarda mevcut Ortodoksları Osmanlı Devleti aleyhine karşı kışkırtıncaya kadar

¹⁵⁹ Kodaman, s. 84-89.

¹⁶⁰ Kodaman, s. 90-93.

devam edebilmişti. Sırpların ve Rusların Osmanlı Devleti'ne karşı başarı göstermeleri Karadağlıları da cesaretlendirmiş, isyana sürüklemiş ve teşvik etmişti. İmtiyaz ve yeni haklar talep etmeleri, taleplerinin karşılanması için ırkçı, ayrılıkçı isyan hareketlerini başlatmış oldular. Karadağ, Kırım Savaşı yapıldığında Avusturya'ya meyletmiş ve tarafsız kaldığı bilinmekteydi. Bu sebeple de kendilerine Paris Kongresi'nde bağımsızlık verilmesini talep etmişlerdi. Fakat Osmanlı Devleti temsilcisi buna şiddetle karşı çıkmış ve reddetmişti. Her ne kadar bahse konu isteğe Osmanlı karşı çıkmış olsa da bağımsızlık talebini Karadağ diretiyor ve Osmanlı Devleti'ni tanımadığını deklere ediyordu. Yine Rusya ve beraberinde Fransa ile devreye girerek görüşme yoluyla halledilmesini tavsiye ediyorlardı. Nihai olarak Berlin Antlaşması'yla Karadağ'ın bağımsızlığı tanınmış oldu. Ayrıca Karadağ'ın sınırları Adriyatik Denizi'ne kadar genişletilmiş oldu. Muhtar bir idareye sahip olan Karadağ, büyük devletlerin kışkırtması ve desteği ile bağımsızlığına kavuştu.¹⁶¹

4.3.4. Bulgar İsyamları

Osmanlı Devleti'nin 1396 yılında haçlıları bozguna uğratmasıyla Osmanlı'ya katılan Bulgarlar, Rumeli Beylerbeyi'ne bağlı, Sofya Sancağı'ndaki beylerbeyi tarafından idare edilmiş ve yönetilmişlerdi. Din-i inanç bakımından Bulgarların Ortodoks olması hasebiyle Osmanlı Devleti tarafından İstanbul'daki Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlanmışlardı. Bu durumdan zamanla Bulgarlar hoşnutsuzluk duymaya başladılar. Ayrıca Milliyetçilik akımının etkisinden mütevellit Bulgarların hoşnutsuzluğu devam etmekteydi. Avrupalı büyük güçlerin ve Rusya'nın kışkırtmalarıyla 1876 Nisanında başlayan Bulgar İsyanı Orta Dağ bölgesine yayıldı. Söz konusu bölgeye, Rusya tarafından Kafkasya'daki yurtlarından zorla atılmış birçok Kafkasyalı, Çerkez, Abaza Müslüman yerleştirilmişti. Ruslar gibi Slav olan Bulgarlarla, Ruslardan büyük eziyet görmüş Kafkasyalı Müslümanlar arasında karşılıklı katliamlar yaşanmaya başladı. Osmanlı Devleti bu başıbozuklukları kısa surede bastırdı. Burada Bulgarların öldürülmesini karşılıklı katliam değil de sadece kendilerinin (Bulgarların) öldürülmesi olarak Batı dünyasına yansıttılar. Bu arada Müslümanların uğradığı katliamlar batının istediği gibi göz ardı edilmiş oldu. İngiltere eski Başbakanı William Ewert Gladstone, Charlas Darwin, Oscar Wilde, Victor Hugo gibi etkili kişiler Osmanlı aleyhine,

¹⁶¹ Kodaman, s. 94-95.

Bulgarların lehine, tek taraflı yazılar kaleme alarak, bir kamuoyu oluşturdular. Berlin Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'ne bağlı Bulgarların yönettiği Sofya merkezli Bulgaristan Prenslığı ve Osmanlı Devleti'ne bağlı Hristiyan bir vali tarafından idare edilecekti. Filibe merkezli özerk bir Şark Rumeli vilayetinin kurulması kararlaştırıldı. Şarkı Rumeli Vilayeti 1885 yılında vuku bulan bir ihtilalle Bulgaristan Prenslığıne bağlanmış oldu. II. Meşrutiyetin ilanından sonra 6 Eylül 1908 tarihinde Bulgaristan da dış güçlerin katkısıyla bağımsız bir devlet oldu.¹⁶² Bulgar İsyanının nihai başarıya ulaşmasının en önemli hususlarını sıralayacak olursak, başta din adamları, öğretmenler, genç Bulgar aydınları ve isyancıların iyi organize oluşudur. Bunlara ilaveten milliyetçilik akımlarının ve dini unsurların, başta Rusya olmak üzere dış güçler tarafından desteklenmeleridir. Burada göz ardı edilmemesi gereken en önemli husus, Devlet-i Aliyye'nin her geçen gün konumunun, gücünün hem askeri hem de ekonomik bakımdan tezyif hale gelişidir. Siyasi ve politik olarak Osmanlı Devleti manevra kabiliyetini ve diplomasisini artık iyi uygulayamamakta olduğu, cereyan eden, vuku bulan hadiselerden alenen görülmekteydi.

4.3.5. Ermeni İsyanları

Ermeniler, 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi'nin kazanılmasından itibaren Türk-Osmanlı hâkimiyetini kabul etmiş, daha ziyade Doğu Anadolu ile Adana-Maraş civarında yaşıyorlardı. Ermeniler, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluklarının uygulamış oldukları barış ortamından istifade ederek, ticaret ve sanatlarını icra etmek için Anadolu'lun her tarafına gidiyor hatta Rumeli ve Suriye taraflarına kadar da ulaşmışlardı. Bundan dolayı Ermeniler, Osmanlı vilayetlerinin hiçbirinde çoğunluğa sahip olamamışlardı. Ermeniler yüzyıllarca Osmanlı topraklarında Türklerle yan yana barış ve huzur içerisinde yaşamışlardı ve halen de Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşamlarını özgür bir şekilde idame ettirmektedirler. Ermeniler gibi bu topraklarda rahat ve müreffeh bir hayat idame ettiren bir topluluk ve millet olmamıştır. Özellikle Tanzimat Dönemi, Ermeniler için unutulmayan huzur ve saadet yılları olmuştu.¹⁶³

¹⁶² Bulgaristan'ın Bağımsızlık İsyanları, <https://siyasatarihim.wordpress.com/2014/12/31/bulgaristanin-bagimsizligi/>, (8.5.2017).

¹⁶³ Kodaman, s. 99.

Osmanlı Devleti'nin Anadolu'ya hâkim oluşundan itibaren, Osmanlı Türk Milleti Ermenilere hiçbir zaman yabancı gözüyle bakmamıştı. İmparatorluk döneminde ticaretteki serbestiyeler ve sosyal haklara ziyadesiyle sahip olan bir milleti Ermeniler. Öyle ki, Ermeniler Osmanlıda “Milleti Sadıka” (sadık, doğru ve uyumlu) olarak isimlendirilmişti. Ne yazık ki, 19. yüzyıldan itibaren, kökü dışarıda olan ve öteden beri Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmak için, adım adım plan ve projelerini fırsat buldukça uygulayan dış güçler, Ermenileri de isyana teşvik etmiş ve Ermeniler de değişen-dönüşen dünya da, kendilerine vaat edilene ulaşabilmek için, biçilen rolü tatbik etmeye başlamışlardı. Ermeniler isteklerini ilk defa Osmanlı-Rus Balkan Savaşı sonrasında dillendirmişlerdi.¹⁶⁴

Sultan Abdülmecit'le başlayan Tanzimat değişiklikleri ve devamıyla gelen yenilikler, imparatorluktaki azınlık haklarına son derece dikkat edilmekte ve huzurun yaşandığı şekliyle yürümekteydi. Osmanlı-Rus (93) Harbi'nden sonraki zamanlarda, İngiliz-Ermeni Komitesi'nin çalışmaları hakkında, İngiliz bilim adamı Prof. L. Wanderlin, Osmanlı'nın Türk olmayanlara ve gayrimüslimlere karşı yazdıklarıyla tavrını açık bir şekilde ortaya koyarak şöyle diyordu: “Sultan Hamit (Abdülhamit) imparatorluk içinde yaşayan halkların din, dil ve milliyetlerine hiçbir zaman fark koymamaktadır...” Üstelik böyle olmakla birlikte Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin, devlet yönetiminde, yasama ve diplomasisinde de oldukça önemli vazifeler üstlenmişlerdi. Osmanlı arşiv kayıtlarına bakıldığında I. Meşrutiyet meclisindeki milletvekillerinin toplam sayısı 48'di ve bu vekillerin 9'u Ermeni'ydi. Üstelik Meclisi Mebusan'ın Reis Vekili de Ohannes Allahverdi Ermeni'ydi. Bu gerçeklerin bir başka şaşılacak yanı da İstanbul'da çalışan devlet memurlarının yaklaşık üçte biri Ermeni Osmanlı vatandaşıydı. Üstelik en önemli yerlerde çalıştırılmaktaydılar. Sarayın maliyesinden dışişlerine, ordunun ihtiyacından tercüme, mimari, hazine vb. alanlarında söz sahibi denecek konumdaydılar.¹⁶⁵

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Ermenilerin maksatlarını gerçekleştirme yolunda, önemli bir fırsat olmuştu. Savaş sırasında Ermeniler, Rusların yanında yer aldılar. Rus ordusunda bulunan Ermeni generaller, subay ve askerler yerli Ermenilerle irtibata geçerek onların ayaklanmalarına vesile oldular. Bundan sonra, Ermeniler özellikle

¹⁶⁴ Ferit Erden Boray, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İsyanlar, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2012, s. 226-227.

¹⁶⁵ Sadi Koçaş, Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri, Ankara: Altınok Matbaası, 1967, s. 89-115.

teşkilatlanmaya ve komiteler kurmaya ağırlık verdiler. Rusya ve İngiltere'nin yardımlarıyla 19. yüzyılın sonlarına doğru pek çok ermeni teşkilatı kurulmuş oldu. Bu teşkilatların içinde özellikle Hınçak (Çan sesi) ve Taşnak (Birlik) isimli ihtilal cemiyetleri çok faaldi. Hınçak Cemiyeti, 1887'de İsviçre'de kurulmuştu. Kurucular arasında Türk ve Rus Ermeni'si yanında bazı Hristiyan misyonerler de bulunmaktaydı. Cemiyetin amacı Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan kurmaktı. İki yıl sonra da Tiflis'te Taşnak Cemiyeti kuruldu. Söz konusu iki cemiyet daha sonra hem Osmanlı vilayetlerinde hem de Avrupa şehirlerinde şubeler açtılar. Hem içte hem de dışta yoğun bir propagandaya girişerek hem Ermeni Cemaati'ni fikren, zihnen ve fiilen Türklere karşı isyana teşvik etmek, hem de Avrupa ve Hristiyan kamuoyunu Ermeniler lehine hazırlamış oldular. Diğer yönden de hem kültürel hem de dini ve siyasi teşkilatlanma tamamlandıktan sonra Doğu Anadolu Bölgesi'nde (vilayat-i sitte-altı il) baskın, soygun, adam kaçıрма ve öldürme gibi eşkıyalık eylemlerini başlattılar. Müslüman halka zulmederek onların bölgeden uzaklaşmasını temin etmek suretiyle Ermeniler lehine nüfusun çoğalmasını gerçekleştirmek istiyorlardı. Ermeni davasının en zayıf tarafı nüfusun hiçbir yerde çoğunlukta olmamasıydı. Doğu Anadolu'da tedhiş (korku salma-terör olayları) hareketlerini başlattılar. Erzurum, İstanbul ve Kayseri'de kısa sürede olaylar, isyanlar meydana geldi. Dış güçlerin, özellikle büyük güçlerin desteklemesinden dolayı Osmanlı Devleti çıkan olaylara müdahale edemiyordu. Bundan cesaret alan Ermeniler, olayları daha da büyüttüler. 8 Ağustos 1894 tarihinde Bitlis Vilayeti'nde büyük bir isyan tertip ettiler. Ayrıca Hınçak Teşkilatı mensuplarının da katkılarıyla olaylar kısa sürede büyüdü. Ermeniler dağlara çıkarak Türklere karşı saldırılar başlattılar. II. Abdülhamit'in talimatlarıyla askeri tedbirlerle isyan bastırılmış oldu. Ermeni İsyanlarının durdurulması işi, Avrupa'ya Ermenilerin katledildiği şeklinde duyuruldu. İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Erzurum konsoloslarının da iştirak ettiği bir tahkik heyeti gönderildi. Büyük güçler ıslahat yapılmasını talep ettiler. Osmanlı Devleti söz konusu ıslahat taleplerini reddetti. Bunun akabinde görüşmeler uzayıp gitti.¹⁶⁶

Ermenilerin Rusya ve Doğu Anadolu'daki kademeli ayaklanmaları devam etti. Örgütlerin yardımıyla kiliselerde dahi bombalar imal ederek gizlice silahlanarak örgütsel çalışmalarına hız verdiler. Bölgesel isyanlar başlattılar. Anadolu'nun Doğu ve

¹⁶⁶ Kodaman, s. 101-103.

Güneydoğu topraklarında başlatılan bölgesel isyanlar, ayaklanmalar, Ermenilerin kendilerinden menkul olarak başlamamıştı. Asırlardır aynı bölgede bir ve beraber, iç içe yaşayan, birbirlerini çok iyi bilen ve yakın dayanışmalar içinde olan bu insanların birbirlerine karşı harekete geçmeleri mümkün görünmemekteydi. Kaldı ki, Ermenilerin böylesine siyasi, politik, askeri, lojistik ve organize hareketleri düzenleyebilmelerine hiçbir imkânlarının olması mümkün görünmemekteydi.¹⁶⁷ Ermeni Milleti, Osmanlı'yı benimsemiş ve devlet içerisinde muhtelif ve önemli görevler deruhte etmiş fakat dış güçlerin kışkırtmalarına ve vaatlerine uyarak Osmanlı Devleti aleyhine kullanılmaya müsait hale getirilmişlerdi.

Osmanlı Devleti 1. Dünya Savaşı'nda, dünyanın en güçlü devletlerine karşı birçok cephede savaşırken, içerde onu en çok meşgul eden ve dış güçlerle ittifak halinde olan Ermenilere karşı bazı önlemler almak zorunda kalmıştı. Dâhiliye Nezareti'nin uyarılarına uymayan Ermeni komita merkezleri kapatılarak belgelerine el konulmuş ve elebaşları da tutuklanmıştı. Ancak bu uygulama da, Ermeni çetelerinin birçok ilde ayaklanma ve katliam yapmalarına engel olamamıştı. Mezkûr hadiseler, Osmanlı Devleti'nin varlığı ve geleceği yönünde büyük bir tehlikeydi. Cephe arkasında husule gelen bu tehlikenin sonlandırılması elzemdi. İsyan çıkan bölgelerdeki Ermenilerin, o bölgelerden zararı dokunmayacak bölgelere gönderilmesiyle olabilirdi. Osmanlı Devleti Van'ın Ermenilerce işgalinden sonra, 27 Mayıs 1915'te geçici bir kanunla bölge komutanlarına göç ettirme izni vermişti. Ermenilerin Doğu Anadolu'dan güneye tehciri esnasında can, mal, sağlık ve barınmaları hususunda gereken tedbirler alınmıştı.¹⁶⁸ Ancak Osmanlı Hükümeti'nin iyi niyetle ve mecbur kalarak almış olduğu tüm önlemlere rağmen tehcir sırasında, silahlı çetelerin, tehcir edilen halka saldırıları engellenememiştir. Bu bağlamda iklim şartları, yol zorlukları, çeşitli hastalık ve kabilelere yapılan baskınlar, önemli ölçüde can kayıplarının doğmasına yol açmıştır.

Avrupalı devletler kendi aralarında sıkıntı ve sorunlarını izale ederek, Hristiyanlık inancı birlikteliğinde ittifak yaparak yeni hedefler belirlemek zorundaydılar. Bu konuda ilk hedefleri Osmanlı topraklarını bölmek, parçalamak ve aralarında pay etmektir. Bu bağlamda daha çok siyasi ve jeopolitik bilgi ve becerilerini diplomasiye kaydırarak,

¹⁶⁷ Boray, s. 231-238.

¹⁶⁸ Rifat Uçarol, Siyasi Tarih, 4. Basım, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995, s. 488-491.

diplomasi hamleleriyle hem Osmanlı Devleti'nin içinde değişik milletleri, dini, etnik ve kültürel anlamda isyan ve ayaklanmaya teşvik etmek hem de mezkûr isyanları yönetmek ve yönlendirmek olmuştur. Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin uyguladığı diplomasiye aynı dilden cevap vermede etkin ve başarılı olamamış ve gün geçtikçe zafiyeti artarak devam etmişti.

Diplomasi sadece nutuk ve metinlerden ibaret değildir. Bu hususları destekleyen askeri ve iktisadi bir gücün bulunması elzem olmalıdır. Şartlar olgunlaştığında da eylemin icra edilmesi gerekmektedir. Osmanlı Devleti hem askeri hem de ekonomik güç bağlamında çöküş yaşadığından, uyguladığı diplomasi iflas etmiş, kale alınmamış ve haddizatında işe de yaramamıştı.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nda diplomasi, değişen ve gelişen koşullar muvacehesince, uygulaması bakımından dönemsel bir değişim geçirmiştir. Osmanlı Devleti, çevresinde cereyan eden hadiseleri ve gelişmeleri bidayetinden itibaren takip etmekten geri durmamıştır. Karlofça Antlaşması'na (1699) kadar Hristiyan Avrupa'ya girmiş ve geniş bir coğrafyada hüküm sürmüş ve dünyanın en büyük gücü olarak mütekabiliyet esasına dayanmayan, tek yanlı bir ilişki içerisinde münasebetlerini sürdürmüştü. Mezkûr dönem içerisinde Osmanlı Devleti, Avrupa ve diğer devletlerden elçi kabul etmemiş ve elçi göndermemiştir. Bunun nedeni; genellikle askeri ve mali bakımdan güçlü olmasından mütevellitti.

Osmanlı Devleti'nin üstünlük döneminde, diğer devletleri eşdeğer kabul etmemesi, diplomasiyi sefaret açma ve daimi elçi gönderme şeklinde uygulamama tutumu, 17. yüzyıl sonrası ulus devletler olarak gelişen, askeri ve teknoloji bakımından giderek güçlü hale gelen Avrupa devletleri karşısında değişmeye başlamıştı. Avrupalı devletler de Osmanlı Devleti'nden bir nevi öç alırcasına, onu izole etmeye, yalnızlığa terk etmeye ve daha da ötesi, bölüp parçalamak suretiyle, tarih sahnesinden silme planlarını, yapılan ittifaklarla uygulamaya başlamışlardı. 18. yüzyıla kadar diğer devletlere karşı istediklerini daha ziyade güçle, savaşla elde edebilme konumunda olan Osmanlı, bu yüzyıldan sonra farklı bir diplomasi anlayışı ikame ederek, mevcudu muhafaza edebilme adına savunma konumuna geçerek, devletin bekası için müttefik arayışına yönelmişti.

Osmanlı Devleti bidayeti, yükselişi ve üstünlüğü elinde bulundurduğu dönemlerde tedrici olarak diplomasiyi farklı usul ve yöntemlerle kullanmıştı. Bu yöntemler hemen hemen her hususta olduğu gibi, İslam Hukuku çerçevesinde cihat-gaza ruhuyla tebarüz etmiş ve bu ruha bağlı fetihler bağlamında gerçekleşmişti. Özellikle üstünlük döneminde, gücün zirvede olması hasebiyle, baskı ve savaşla her istediğini alabilmesinden dolayı tek yanlı/Ad Hoc Diplomasi uygulamıştı. Bu dönemde diplomasi, antlaşma yapma, törenlere katılma, buyrukları bildirme, kan dökülmemesi bakımından teslim almayı önerme vb. şekillerde uygulanmıştı.

Osmanlı Devleti, Karlofça Antlaşması'ndan sonra Avrupalı devletlerle daha ılımlı bir siyaset ve barışçı bir politika izlemeye başladığı zikredilebilir. Osmanlı Devleti ile Avrupalı Devletler arasında 18. yüzyılda uzun süreli barış dönemleri yaşanmıştı. Yukarıda zikredildiği veçhiyle 18. yüzyılın sonunda Osmanlı bir Gaza Devleti olmaktan ziyade Batı'ya alıcı gözüyle bakan, mevcudu koruma adına, savunmaya yönelik, diplomaside ve kurumlarda değişikliğe yönelmişti. Batı'nın her geçen gün siyasi, iktisadi, askeri ve teknoloji bakımından gelişmesi ve kendini yenilemesi, ayrıca savaş meydanlarında Osmanlı'yı yenebilmesi nedeniyle Osmanlı; Batı'nın gözünde tehdit olmaktan çıkmış, artık Avrupa Osmanlı Devleti için bir tehdit haline gelmişti.

Osmanlı Devleti diplomasininin dönemsel değişimini tetikleyen dinamikler ve diplomasi üstünlüğünü kaybetmesine vesile olan ve Devlet-i Aliyye'nin çöküşünü hızlandıran nedenler, tarihi seyri içerisinde incelendiğinde, iç ve dış etkenler şeklinde aşağıda derç edildiği veçhile, gerçekçi bir yaklaşım olacaktır:

A- İç Etkenler

1. Bilgi, birikim ve cesaret bakımından yetersiz hükümdar ve dirayetsiz idarecilerin iş başına getirilmesi,
2. Devletin idari yapısının bozulması,
3. Avrupa'da gelişen teknolojiye karşı kendini yenileyememe ve geliştirememe,
4. Teknolojik bakımdan geri kalması,
5. Osmanlı'nın coğrafi büyüklüğü (her bölgeye yetişememe durumu),
6. İktisadi ve mali bakımdan gerileme,
7. Dış borçlanma,
8. Osmanlı toplum yapısının bozulması,
9. Osmanlı uhdesinde yaşayan gayrimüslimlerin, Osmanlı tebaasında eşit hak arayışı adı altında iç ayaklanmalar tertip etmesi,
10. Bab-ı Ali'ye doğru bilginin ulaşmasına engel olan, diplomasi ve tercüme işlerinin, bazı dönemlerde Hristiyan (Rum, Ermeni) tebaaya bırakılması.

B- Dış Etkenler

- a. Osmanlı Devleti'ni birçok açıdan etkilemiş olan Fransız Büyük İhtilali,
- b. Batılı Hristiyan Devletlerin Osmanlı'yı bölme, parçalama plan ve projeleri,
- c. Yabancı devletleri küçük görme ve o ülkelerde erken dönemde sefaret açılmaması ve elçi görevlendirilmemesi,
- d. Türklerin tarih sahnesinden silinmesine yönelik yabancı devletlerin kolektif hareketleri,
- e. Irkçı/kavmiyetçi ayaklanmalar,
- f. Ulus devlet olma yolunda milliyetçi akımlar ve ayaklanmalar,
- g. Yabancı ülkelere gönderilen ilk dönem sefirlerinin yeterli performansı gösterememesi,
- h. Şark/Doğu meselesi,
- i. Kapitülasyonlar.

Her ne kadar Osmanlı Devleti'nin coğrafi ve tarihi derinlik unsurları, kadim geleneği, tecrübesinin arka planı, gerektiğinde gücü ve diplomasiyi yerinde kullanmış olması ve elde ettiği bu birikimi, asırlarca ayakta kalmasına vesile olmuşsa da yıkılıp parçalanmasına, tarih sahnesinden silinmesine engel olamamıştır. İmparatorluklar ve devletler de insanlar gibi doğar, büyür, gelişir ve sonunda ölürler/yıkılırlar. Tarih bu örneklerle doludur. Şeyh Edebali'nin, "insanı yaşat ki, devlet yaşasın", sözünün zımında, devletlerin uzun soluklu olabilmesi ve ayakta kalabilmesinin sırrı, adil olmaları yanında her alanda tekâmülü bağlamında insana yapılan yatırımdan geçmektedir.

Bundan mütevellittir ki; diplomasi, sadece karşılıklı bir mükâleme ya da diplomatik metinlerden ibaret değildir. Diplomasiyi başarıya ulaştıran, onun arkasında muhakkak, iktisadi ve askeri bir gücün bulunması zorunluluğudur. Söz konusu iktisadi ve askeri gücün olmadığı yerde, diplomasinin pek de istenilen hedefe tek başına ulaştıran bir araç olmadığı, Osmanlı Devleti diplomasisi dönemselsel olarak araştırıldığında anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Abbara, Afif Abdulfettah. **Kur'an'da Peygamberler ve Peygamberimiz**. Ali Riza Temel, Yahya Alkın (çev.). 1. Basım. İstanbul: Gonca Yayınevi, 1982.
- Akgündüz, Ahmet. **Tabular Yıkılıyor 2**. 4. Basım. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1997.
- Akyılmaz, Gül. "III. Selim Dönemi", **Türkler**. C.12, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Bayraktaroğlu, Necdet. **Tarihimizdeki Muhteşem Mektuplar**. 4. Basım. İstanbul: Hayat Yayın Gurubu, 2014.
- Boray, Ferit Erden. **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İsyandar**. İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2012.
- Çaha, Ömer. **Aşkın Devletten Sivil Topluma**. 5. Basım. Ankara: Orion Kitabevi, 2012.
- Davutoğlu, Ahmet. **Stratejik Derinlik**. 1. Basım. İstanbul: Küre yayınları, 2001.
- Djuvara, Trandafir G. **Cent projets de partage de la Turquie- Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje**. Pulat Tacar (çev.). 1. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Doğan, Mehmet. "Osman Gazi", **Osmanlı Ansiklopedisi**. C.1, İstanbul: İz Yayıncılık, 1966.
- El-Kari, Nureddin Ali bin Sultan Muhammed. **el-Esraru'l-Merfua**. Beyrut: el-Mektebu'l-İslami, 1986.
- Gazali, Zeynu'd-Din İmam. **İhyau Ulumu'd-Din**. Ahmed Serdaroğlu (çev.). 3. Basım. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1974.
- Girgin, Kemal. **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz**. 3. Basım. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 2005.
- Hamidullah, Muhammed. **H. Peygamberin Altı Orijinal Diplomatik Mektubu**. Mehmet Yazgan (Çev.). İstanbul: Beyan Yayınları, 1990.
- İlgürel, Mücteba. "Karlofça Barışı", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**. C. 11, İstanbul: Çağ Yayınları, 1989.
- İnalçık, Halil. **Devlet-i Aliyye**. III. Cilt, 2. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- İskit, Temel. **Diplomasi Tarihi**. 2. Basım. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, No 2677, 2013.

- Kaya, Mehmet Ali. **Türkiye'nin Eski Çağ Tarihi ve Uygarlıkları Pers Hâkimiyeti ve Helenistik Dönem.** 3. Basım. İzmir: İlya İzmir Yayınevi, 2013.
- Kınlı, Onur. **Osmanlı'da Modernleşme ve Diplomasi.** Ankara: İmge Kitabevi Yayınlar, 2006.
- Kissinger, Henr. **Diplomasi.** İbrahim H.Kurt (çev.). 14. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Koçaş, Sadi. **Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkiler.** Ankara: Altınok Matbaası, 1967.
- Kodaman, Bayram. "1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi.** C. 11, İstanbul: Çağ Yayınları, 1989.
- Kur'an. Bakara Suresi, Ayet 129, 256. Al-i İmran Suresi, Ayet 33, 34, 124. Şura Suresi, Ayet 13.
- Kurtaran, Uğur. **Osmanlı Avusturya Diplomatik İlişkileri.** (1526-1791), Kahramanmaraş: Ukde yayınları, TDV İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi, Dem. No: 189777, 2009.
- Kütükoğlu, Mübahat S. **Osmanlı Belgelerinin Dili.** 4. Basım. İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, 1994.
- Kütükoğlu, Mübahat S. "Diplomatik", **TDV İslam Ansiklopedisi.** C.9, İstanbul: 1994.
- Lütfi, Ahmet. **Mirat-ı Adalet.** Süleymaniye Kütüphanesi, Kısım Hacı Mahmut Efendi, No: 4931.
- Ortaylı, İlber. **Osmanlıda Milletler ve Diplomasi.** 5. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Ortaylı, İlber. **İmparatorluğun Son Nefesi.** 3. Basım. İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.
- Ortaylı, İlber. **Osmanlıya Bakmak.** 1. Basım. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret Aş, 2016.
- Özel, Ahmet. "Darulharp", **TDV İslam Ansiklopedisi.** C.8, İstanbul: 1993.
- Özel, Ahmet. "Darulislam", **TDV İslam Ansiklopedisi.** C.8, İstanbul: 1993.
- Potyemkin, Vladimir. **Uluslararası İlişkiler Tarihi.** Atilla Tokatlı (çev.). İstanbul: May Yayınları, 1977.
- Roux, Jean-Paul. **Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl.** Aykut Kazancıgil, Lale Arslan Özcan (çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2015.
- Sander, Oral. **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü.** 8. Basım. Ankara: İmge Kitabevi, 2014.

Savaş, Ali İbrahim. **Osmanlı Diplomasisi**. 1. Basım. İstanbul: 3F Yayınevi, 2007.

Kodaman, Bayram. “1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**. C. 11, İstanbul: Çağ Yayınları, 1989.

Simavi, Lütfi. **Siyaset-i Hariciye**. İBB Atatürk Kitaplığı, Osmanlıca Kitaplar Koleksiyonu, K 1584. 1924.

Toksarı, Ali. “Eman”, **TDV İslam Ansiklopedisi**. C.11, İstanbul: 1995.

Turan, Namık Sinan. **İmparatorluk ve Diplomasisi**. 1. Basım. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.

Tüncer, Hüner. **Eski ve Yeni Diplomasisi**. 2. Basım. Ankara: TDV İSAM Kütüphanesi, Dem. No: 33071, 1995.

Üçarol, Rifat. “1815-1870 Yılları Arasında Osmanlı İmparatorluğu”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**. C. 11, İstanbul: Çağ Yayınları, 1989.

Üçarol, Rifat. **Siyasi Tarih**. 4. Basım. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995.

Sürelî Yayınlar

Afyoncu, Erhan. “2. Abdulhamit Avrupa’daki Soytarılıkları Yasaklamıştı”, **Sabah Gazetesi**. <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/erhan-afyoncu/2016/05/15/2-abdulhamid-avrupadaki-soytariliklari-yasaklatmisti>, (10 Aralık 2017).

Afyoncu, Erhan. <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/erhan-afyoncu/2016/04/03/osmanli-haddini-asan-buyukelciyi-falakaya-yatirirdi>, (13 Mart 2017).

Amerikan Bülteni. Türkçe Amerika Gazetesi, 29 Temmuz 2013, <http://amerikabulteni.com/2013/07/29/abd-disisleri-bakanliginda-dini-diplomasi-dairesi-kuruldu/>, (12 Şubat 2017).

Başta, Şerif. “Osmanlı Türk-Macar Münasebetlerinde İlk Devir”. Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü. Ankara: 1991.

Beydilli, Kemal. “1790 Osmanlı-Prusya İttifakı”. İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 3264 İstanbul: 1984.

Bolat, Mahmut. “I. Meşrutiyet’ten I. Dünya Savaşı’na Osmanlı Devleti Dış Politika’sının Genel Bir Değerlendirilmesi”. **Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2014.

İlter, Erdal. “Ermeni Meselesinin Doğuşunda ve Gelişmesinde İngiltere’nin Rolü”. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1152/13545.pdf>, (1 Mayıs 2017).

Kodaman, Timuçin ve Ekrem Yaşar Akçay. “Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye’ye Bıraktığı Miras”. **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Aralık, 2010.

Kurtaran, Uğur. “Osmanlı Diplomasi Tarihinin Yazımında Kullanılan Başlıca Kaynaklar İle Bu Kaynakların İncelenmesindeki Metodolojik ve Diplomatik Yöntemler Üzerine Bir Değerlendirme”. OTAM, 38 Güz, 2015.

Soy, Bayram. "Lord Palmerston’un Osmanlı Toprak Bütünlüğünü Koruma Siyaseti”. **HÜTAD 7**. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/345681>, (24 Ocak 17).

Yurtseven, Yılmaz. “Osmanlı Klasik Döneminde İdeoloji, Din ve Siyasi Meşrutiyet”. **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. 2007.

Diğer Yayınlar

- Balcı, İsmail. “Hz. Ömer Döneminde Diplomasi”, **Doktora Tezi**. Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, 2002.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-1 Asafi, Mühimme Defterleri.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-1 Asafi, Name-i Humayun Defterleri.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Edirne TTD, No: 77.
- Bizbirlik, Alpay. “Osmanlı-Venedik ilişkileri ve XVII. yüzyılın Başlarında Adriyatik Bölgesindeki Sınırlarda Yaşanan Bazı Sorunlar Üzerine” <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423910750.pdf>, (28 Eylül 2017).
- Bulgaristan’ın Bağımsızlık İsyancıları, <https://siyasitarihim.wordpress.com/2014/12/31/bulgaristanin-bagimsizligi/>, (8 Mayıs 2017).
- Diplomasi, <http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/58808/52455/diplomasi.pdf>, (7 Kasım 2017).
- Elçi İbrahim Paşa Sefaretnamesi, Millet Genel Kütüphanesi, Kısım: A.E. Tarih, Eski Kayıt No. 841.
- Erdem, Ahmet Yavuzhan. “Osmanlı Diplomasisinin Modernleşmesinde Tanzimat Dönemi”, **Yüksek Lisans Tezi**. Gazi Üniversitesi SBE, 2010.
- Erdem, Gökhan. “Osmanlı İmparatorluğunda Sürekli Diplomasiye geçiş Süreci”, **Doktora Tezi**. Ankara Üniversitesi SBE, 2008.
- Göral, Âdem. “Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Alınan Borçlar ve IMF”, <http://akademikperspektif.com/2013/11/09/osmanli-ve-cumhuriyet-doneminde-alinan-borclar-ve-imf/>, (22 Ekim 2017).
- Güneş, Nasrettin. “Doğu ve Batı Toplumlarında Diplomasi Kültürü”, <http://www.ilimvedenediyet.com/dogu-ve-bati-toplumlarinda-diplomasi-kulturu.html>, (4 Mart 2017).
- <https://siyasitarihim.wordpress.com/2014/12/31/bulgaristanin-bagimsizligi/>, (8 Mayıs 17).
- Klasik Dönemde Osmanlı Diplomasisinin Ana Hatları, <http://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=238>, (24 Nisan 2017).
- Osmanlı Diplomasi Tarihi, özel arşiv, <http://edizroma.blogspot.com.tr/2014/09/osmanli-diplomasi-tarihi-ozel-arsiv.html#!/2014/09/osmanli-diplomasi-tarihi-ozel-arsiv.html>, 2014, (4 Mart 2017).
- Ömerci, Ozan. “Diplomasinin Gerçek Yüzü”, <http://politikaakademisi.org/2012/07/14/diplomasinin-gercek-yuzu/2012>, (06 Şubat 2017).

Şahin, Mehmet. “Din-Dış Politika İlişkisi: ABD Örneği”, **Doktora Tezi**. Gazi Üniversitesi SBE Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, 2007.

T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.588705f99f03b6.12005229, (24 Ocak 2017).

Tarih Bilimi, “Roma Uygarlığı”, <http://www.tarhibilimi.gen.tr/makale/roma-uygarligi-3/>, (12 Ocak 2017).

Türkiye Yahudilerinin 500. Yılı, <http://www.vahdet.info.tr/filistin/dosya2/0401.html>, (4 Mart 2017).

ÖZGEÇMİŞ

01.05.1966 yılında Rize’de doğdu. İlk, Orta ve Lise tahsilini doğduğu ilde tamamladı. Akabinde D.İ.B. uhdesinde, 1985’ten 1989’a kadar Din görevlisi olarak çalıştı. 1989’da kaydolduğu Mısır el-Ezher Üniversitesi, Temel İslami İlimler Fakültesi’nin, Tefsir ve Kur’an İlimleri İhtisas Bölümünden 1993 yılında mezun oldu. Mezuniyetinden sonra, Milli Eğitim Bakanlığında öğretmenlik, Rize Belediyesi’nde Kültür Müdürlüğü, Kültür Bakanlığı’na bağlı yazma kütüphanelerde (Süleymaniye Kütüphanesi) uzmanlık, Isparta Halil Hamit Paşa İl Halk Kütüphanesi’nde memur, İBB’de, Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü’nde Osmanlıca Gazete transkripti, Arşiv Müdür Yardımcılığı, Mezarlıklar Müdür Yardımcılığı, Stratejik Planlama Müdür Yardımcılığı, Eğitim Müdür Yardımcılığı görevlerini deruhte etti ve aynı kurumda Hayat Boyu Öğrenme Müdür Yardımcısı olarak görevini sürdürmektedir.

Levent, İstanbul Bilgi Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma ve Uygulama Merkezi Eğitimi ve KMI (Kavrakoğlu Management Institute) Executive e-MBA Eğitim programlarını tamamladı. Fatih Üniversitesinde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde Tezsiz Yüksek Lisans yaptı. TS EN ISO 9001 Kalite Yönetim Sistemi Temel Eğitimini de tamamlayan Levent, Nişantaşı Üniversitesi SBE Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans öğrencisidir.

Çok iyi derecede Arapça, iyi derecede Osmanlıca bilen Levent evli ve dört çocuk babasıdır.